

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Федеральное государственное бюджетное образовательное
учреждение высшего образования
«Чувашский государственный университет имени И.Н. Ульянова»

О.Г. Владимирова А.М. Иванова

ХУРАВЁ МЁНЛЕ-ШИ?

КТО ЗНАЕТ ОТВЕТ?

**Материалы международной олимпиады школьников
по чувашскому языку и литературе**

Учебное пособие

В 3 книгах

Книга 3

Чебоксары
2024

УДК 373.091.27:[811.512.111+821.512.111](075.8)
ББК Ч420.275я7+Ш12=635.1я7+Ш43(2)(=635.1)я7
В57

Рецензенты:

д-р филол. наук, профессор *Г.Н. Семенова*;
канд. филол. наук, доцент *А.С. Егорова*

Владимирова О.Г.

В57 Хуравё мёнле-ши? Кто знает ответ? Материалы международной олимпиады школьников по чувашскому языку и литературе: учеб. пособие: в 3 кн. Кн. 3 / О.Г. Владимирова, А.М. Иванова; Чуваш. гос. ун-т им. И.Н. Ульянова. Чебоксары, 2024. 164 с.

ISBN 978-5-7677-3773-4 (кн. 3)

ISBN 978-5-7677-3771-0

Содержит задания и ответы международной олимпиады школьников 9–11 классов по чувашскому языку и литературе 2019–2024 гг. Олимпиадные материалы представлены по направлениям: 1) чувашский язык и литература для школ с чувашским языком обучения; 2) чувашский язык и литература для других школ (с русским, татарским, мордовским, марийским и др. языками обучения). Можно использовать для подготовки учащихся к олимпиадам и в качестве банка заданий на занятиях и во внеурочной деятельности.

Для учащихся школ, учителей-словесников, студентов, магистрантов, аспирантов и преподавателей филологических факультетов.

Ответственный редактор канд. филол. наук,
доцент *Н.И. Якимова*

Утверждено Учебно-методическим советом университета

ISBN 978-5-7677-3773-4 (кн. 3)

ISBN 978-5-7677-3771-0

УДК 373.091.27:[811.512.111+821.512.111](075.8)

ББК Ч420.275я7+Ш12=635.1я7+Ш43(2)(=635.1)я7

© Чувашский госуниверситет им. И.Н. Ульянова, 2024

© Владимирова О.Г., Иванова А.М., 2024

ПĔТĔМĔШЛЕ ĂНЛАНТАРНИ

Тăван чĕлхемĕр пуянлăхне, илемлĕ сăмахлăхăмăр асамлăхне туйма-сăнама пĕлни пур ҫыншăн та пĕлтерĕшлĕ, кăтартуллă. Юлашки ҫулсенче тăван чĕлхепе тата литературăпа тĕрлĕ шайри олимпиадăсем чылай иртеҫҫĕ. Ку пулăм вара вĕренекенсене мăн асаттемĕрсен чĕлхине, несĕлсен ас-халне, тăхăмсен пилне аша хывса пура̄нма, а̄на аталантарма пула̄шать.

Кĕнекене 2019, 2021, 2022, 2023, 2024-мĕш ҫулсенче пĕтĕм тĕнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада ыйтăвĕсемпе ёҫсене, хуравĕсене кĕртнĕ. Вĕсене икĕ ушкăна пайланă: 1) чăваш школĕсем валли, 2) ытти чĕлхеллĕ (вырăс, тутар, мăкшă, мари) школсем валли.

Олимпиада – школ ачисене вĕренӯ предметĕпе кăсăклантармалли тата пултаруллă ачасене тупса палăртмалли майсенчен пĕри. Вĕренӯ пособийĕнчи ыйтусемпе ёҫсем «ас-хакъл» амăртăвне хатĕрленме кăна мар, тăван чĕлхепе литература урокĕсене кăсăклă та тухăҫлă ирттерме, вĕренекенсен чĕлхе туйăмне аталантарма, ҫывавҫа асталăхне алла илме май параҫҫĕ. Кĕнекери материал ҫнĕ темăпа кăсăкланма, а̄на ҫамăллăнрах аша хывма пула̄шать. Унпа школ ачисене олимпиада̄на хатĕрлес ёҫре, вĕренӯ процесĕнче, класс тулашĕнчи ёҫсенче уса̄ курма меллĕ.

Ку кĕнеке вĕрентекенсемпе школ ачисемшĕн нумай енчен усăллă пуласса шанас килет.

Пётём тёнчере иртекен
«Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада
2019-мĕш çул

9-мĕш класс (чăваш шкулĕ)
Бĕтүсемне ёçсем, хуравсем

1. Бĕтү (ёç).

Ултă сас паллирен тăракан сăмах тăвăр. Çав сăмаха тума:

1) «ешĕл» сăмахăн синонимне тупăр та пĕрремĕш сас паллине илĕр;

2) *Наум Андреевич, Иван Андреевич, Василий Алексеевич* – чăваш чĕлхеçисем; вĕсен хушамачĕн пĕрремĕш сас паллине илĕр;

3) çулнă утă ретне (йĕркине) чăвашла мĕн теççĕ? Çав сăмахăн пуçламăш сас паллине илĕр;

4) *туятъ* сăмахри тăваттăмĕш сасса илĕр;

5) чăваш алфавитĕнчи вун тăваттăмĕш сас паллине çырăр;

6) пĕр-пĕр ёçе е пулăма ытлашши пысăклатса кăтартни вăл мĕн ятлă сăнарлăх мелĕ? Чи юлашки сас паллине илĕр.

Мĕнле сăмах пулнине, унăн синонимне çырăр.

Хурав.

1) «ешĕл» сăмахăн синонимне тупăр та пĕрремĕш сас паллине илĕр – **С** (симĕс);

2) *Наум Андреевич, Иван Андреевич, Василий Алексеевич* – чăваш чĕлхеçисем; вĕсен хушамачĕн пĕрремĕш сас паллине илĕр – **А** (Андреев);

3) çулнă утă ретне (йĕркине) чăвашла мĕн теççĕ? Çав сăмахăн пуçламăш сас паллине илĕр – **П** (паккус);

4) *туятъ* сăмахри тăваттăмĕш сасса илĕр – **А**;

5) чăваш алфавитĕнчи вун тăваттăмĕш сас паллине сырăр – **К**;

6) пĕр-пĕр ёҫе е пулăма ытлаши пысăклатса кăтартни вăл мĕн ятлă сăнарлăх мелĕ? Чи юлашки сас паллине илĕр – **А** (гипербола).

САПАКА (сапака), синонимĕ – *çункăм*.

2. Ыйту (ёҫ).

Пуç, алă, чĕлхе, кăкăр, хырăм, шăл, чĕре, ҫăвар, ура, хăлха – ҫак сăмахсемпе кашнинпе икшер фразеологизм сырăр.

Хурав.

Ўт-пў пайё	Ачасен хуравёсенче тёл пулма пул-таракан фразеологизм тёлёхёсем
пуç	пуç ҫине хăпарса лар, пуç ҫурăлса тухать, пуҫа ҫухат, пуç ҫап т.ыт.те
алă	алă пырать, алла ил, алла ус, алла пар, алла вёрент т.ыт.те
чĕлхе	пуклак чĕлхе, чĕлхе кёҫетет, чĕлхе ҫаврăнмасть, чĕлхе ҫыхланать т.ыт.те
кăкăр	кăкăр ҫап, кăкăртан юлашки сывлăш тухиччен т.ыт.те
хырăм	хырăм хыр тăрне кайрĕ, хырăм тытса кул т.ыт.те
шăл	шăл хайра, шăл витмест, шăл ҫырт, шăл шакка, шăл йёр т.ыт.те
чĕре	чĕрене тив, чĕрене уç, чĕрене хытар, чĕререн тух, чĕрене ыраттар, чĕрене ҫемҫет, чĕрене ил, чĕрене ҫунтар, чĕрене ҫур, чĕре сикет т.ыт.те
ҫăвар	ҫăвар кар, ҫăвар уç, ҫăварне хупла, ҫăвара шыв сып, ҫăвар вылят т.ыт.те

ура	ураган ура иртмест, ура җине тәр, ура якса пус, ураган ўк т.ыт.те
хәлха	хәлхана чик, хәлхана кәр т.ыт.те

3. Ыйту (ёҗ).

Панә төсләхрен чи ансәр глагол сәмах майлашавне тата чи анлә ят сәмах майлашавне тупса пуҗламаш формәра җырәр. Чи анлә ят сәмах майлашавән төп компонентне паләртәр.

Темҗе пәрмеллә кәвак кәпе җине куҗа иләртекен шур чечеклә саппун җыхнә вәтам җулхи Станук Макҗи хәрә Вәҗелис картишәнче хуран кукли пәҗеретчә.

Хурав.

Чи ансәр глагол сәмах майлашавә: *куҗа иләрт.*

Чи анлә ят сәмах майлашавә: *темҗе пәрмеллә кәвак кәпе җине куҗа иләртекен шур чечеклә саппун җыхнә вәтам җулхи Станук Макҗи хәрә Вәҗелис.* Төп компонентчә – *вәтам җулхи Станук Макҗи хәрә Вәҗелис.*

4. Ыйту (ёҗ).

Хутлә предложени ятне, пайёсене, җыхәнү мелне җырәр.

Каччә хәйән җине төләнсе те сәнаса пәхнине сиснә хәр тәруках именсе паләрмаллах хәрелчә.

Хурав.

Пәхәнүллә хутлә предложени, төп пайё – *сиснә хәр тәруках именсе паләрмаллах хәрелчә*, пәхәнәкан пайё – *каччә хәйән җине төләнсе те сәнаса пәхнине*, җыхәнү мелә – *-е* пару падеж аффиксә.

5. Ыйту (ёҗ).

Ән «сознание» сәмахпа пәр тымарлә төсләхсене тупса җырәр.

Хурав.

Ачасен хуравёнче пулма пултаракан сáмахсем:

áнла, áнлав, áнлан, áнлантар, áнлантару, áнлану, áнланула́х, áнкар, áнкару, áн-пуç, áнла́-пуçла́ тата ЫТТИ те.

6. Ыйту.

Мён вáл сёмё?

Хурав.

Сёмё – сáвáри пусáмлá сыпáксем пусáмсáррисемпе виçеллэ Ылмáшáнса пыни, юрламалли е такмакламалли текстри сáмахсен кёвви, хáвáртлáхё; тёслéхрен, мунча такмакёсен сёмми, юрá сёмми т.ЫТ.те.

7. Ыйту (ёс).

Чáваш литературинчи тёп харкамсá ячёпе ят панá хайлавсене аса илёр. Произведени ятне, авторне палáртса пилёк тёслéх сýрáр.

Хурав.

Ачасен хуравёнче тёл пулма пултаракан хайлав ячёсем:

«Вару́сси» (Турхан Яккáвё), «Нарспи» (К. Иванов), «Хитре Чёкеç», «Пётелмей» (Н. Шупу́ссынни), «Унтри» (С. Элкер), «Мучар» (Трубина Мархви), «Якур», «Лизавета Егоровна» (М. Чалтун), «Тутимёр», «Кёлпук мучи» (Ухсай Яккáвё), «Таня» (П. Хусанкай), «Сатурпа Илем» (И. Максимов-Кошкинский), «Лиза Короткова» (Н. Айзман), «Салампи» (А. Артемьев), «Айтар» (П. Осипов) т.ЫТ.те.

8. Ыйту.

Ухсай Яккáвё тáван чёлхемёр аран сывлать, пётет тесе иккёленекенсене мёнле ят парать?

Хурав.

Суккáр пáвансем тет.

9. Ыйту (ёс).

Текста чáвашла куçарáр:

Настанет время. И чувашский язык будет разрубать железо. Станет острым, станет раскаленною сталью. Будет время – люди услышат и чувашскую песню. Ясное небо, простор белого света, красное солнце любовно воспоеет он, чуваш. В чувашской песне зазвонит трель жаворонка в поднебесье. В чувашской песне зашумят морские волны, зашелестит листвою лес, зазеленеют бескрайние луга. Донесется до слуха стон древнего горя, счастье откроется взору. Гусями зазвонит природа вдоль берегов Волги – это будет звон чувашской песни, чувашского слова, чувашского языка. Чувашский язык станет жаром горящих углей, раскаленною сталью станет.

Издревле жил чуваш в угнетении. Каких страданий, каких мук он не вынес, защищая свой язык. Все же чуваш под всеми невзгодами, под горем огромным не уронил своего достоинства и донес свою честь, свое доброе имя до наших дней. Пусть здравствует и в грядущем!

Хурав.

Вăхăт ситĕ. Чăваш чĕлхи те тимĕр татĕ. Çивĕч пулĕ. Хĕртнĕ хурçă пек пулĕ. Вăхăт ситĕ – чăваш юрри те илтĕнсе кайĕ. Таса пĕлĕте, çут тĕнчене, хĕрлĕ хĕвеле савса юрлĕ вăл. Чăваш юрринче – таса пĕлĕт сÿмĕнчи тăри юрри илтĕнĕ. Чăваш юрринче тинĕс хумĕ шавлĕ, вăрман чашлĕ, вĕççи-хĕррисĕр улăхсем симĕсленсе выртĕç. Авалхи хуйхă сасси илтĕнĕ, телей куç умне тăрĕ. Атăл хĕрри тăрăх тĕнче кĕсле сас-сипе янраса тăрĕ – çакă чăваш юрри пулĕ, чăваш сăмахĕ, чăваш чĕлхи пулĕ. Чăваш чĕлхи кăвар пулĕ, хĕрнĕ хурçă пулĕ!

Авалранпа чăваш хĕсĕкре пурăннă. Мĕн асап курман, мĕн тÿсмен вăл хай чĕлхине сыхланăшăн. Чăваш çапах та пур асапран, пур хурлăх айĕнчен чăваш ятне çĕртмесĕр ку тарана ситернĕ. Сывă пултăр малалла та!

10. Ыйту (ĕç).

Театр, сцена, артист, чун, телей, тивĕç, пурнăç, шăпа, илем сăмахсемпе усă курса 1-2 çавраллă сăвă çырăр.

Пётём тёнчере иртекен
«Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада
2019-мĕш çул

10-мĕш класс (чăваш шкулĕ)
Бĕтүсемне ёçсем, хуравсем

1. Бĕтү (ёç).

Ултă сас паллирен тăракан сăмах тăвăр. Çав сăмаха тума:

1) çулнă утă ретне (йёркине) чăвашла мĕн теççĕ? Çав сăмахан пуçламăш сас паллине илĕр;

2) чăваш алфавитĕнчи çирĕм тăваттăмĕш сас паллине сырăр;

3) йăвă «густой» сăмахан синонимне тупăр та пĕрремĕш сас паллине илĕр;

4) «Обратный словарь» тенине чăвашла мĕнле куçаратпăр? Чи пĕрремĕш сас паллине илĕр;

5) *Наум Андреевич, Иван Андреевич, Василий Алексеевич* – чăваш чĕлхеçисем; вĕсен хушамачĕн пĕрремĕш сас паллине илĕр;

6) сонорлă (ялан янăравлă) хупă сасăсенчен хăшĕ чăваш сăмахĕн пуçламăшĕнче тĕл пулмасть? Çав сасса палăртăкан сас паллине сырăр.

Мĕнле сăмах пулнине, унăн синонимне сырăр.

Хурав.

1) çулнă утă ретне (йёркине) чăвашла мĕн теççĕ? Çав сăмахан пуçламăш сас паллине илĕр – **П** (паккус);

2) чăваш алфавитĕнчи çирĕм тăваттăмĕш сас паллине сырăр – **У**;

3) йăвă «густой» сăмахан синонимне тупăр та пĕрремĕш сас паллине илĕр – **Ç** (çăра);

4) «Обратный словарь» тенине чăвашла мĕнле куçаратпăр? Чи пĕрремĕш сас паллине илĕр – **Т** (тунтер словарь);

5) *Наум Андреевич, Иван Андреевич, Василий Алексеевич* – чăваш чĕлхесем; вĕсен хушамачĕн пĕрремĕш сас паллине илĕр – **А** (Андреев);

6) сонорлă (ялан янăравлă) хупă сасăсенчен хăшĕ чăваш сăмахĕн пуçламăшĕнче тĕл пулмасть? Çав сасса палăртакан сас паллине сырăр – **Р**.

ПУÇТАР (пуçтар), синонимĕ – *пух*.

2. Ыйту (ёç).

Фразеологизм, омоним, нумай пĕлтерĕшлĕ сăмах, хурăнташ чĕлхесем, майшăр сăмах – çак чĕлхе терминĕсен пĕлтерĕшне аңлантарса сырăр, тĕслĕхсемпе çирĕплетĕр.

Хурав.

Терминсем	Пĕлтерĕшне аңлантарни	Тĕслĕх
Фразеологизм	Семантика (пĕлтерĕш) тĕлĕшĕнчен ирĕклĕ мар сăмахсен уйрăлми тачă сыхăнăвĕ – сăмах çаврăнăшĕ	<i>кĕççe тит, тимĕр пăрçа, сехре хăпрĕ</i>
Омоним	Пĕр пек илтĕнекен, анчах тĕрлĕ пĕлтерĕшлĕ сăмахсем	<i>касса</i> (деепричасти), <i>касса</i> (япала ячĕ)
Нумай пĕлтерĕшлĕ сăмах	Икĕ е унтан ытларах пĕлтерĕшлĕ сăмах	<i>сăмса</i> (çăкăр сăмси, кайăк сăмси, карап сăмси)
Хурăнташ чĕлхесем	Пĕр тымартан тухнă чĕлхесем	чăваш, тутар, пушкăрт

Мӕшӕр сӕмах	Пӕр пуплев пайне кӕрекен сӕмахсене пӕрлештерсе каланипе пулнӕ сӕнӕ сӕмах	<i>атӕ-пушмак кайӕк-кӕшӕк</i>
----------------	---	-----------------------------------

3. Ыйту (ӕс).

Панӕ тӕслӕхрен чи ансӕр глагол сӕмах майлашӕв(ӕсе)не тата чи анлӕ ят сӕмах майлашӕвне тупса пусламӕш формӕра сӕрӕр. Чи анлӕ ят сӕмах майлашӕвӕн тӕп компонентне палӕртӕр.

Картишине сӕлла таса мар алӕсене сӕкалама кӕмкан сӕакан юпаран кӕкарнӕ кӕвак сӕлхеллӕ лаша, Макси ури сассине илтсен, тӕлӕрнӕ сӕртен пусне сӕклерӕ.

Хурав.

Чи ансӕр глагол сӕмах майлашӕвӕсем: *кӕмкан сӕк, пу* сӕкле.

Чи анлӕ ят сӕмах майлашӕвӕ: *картишине сӕлла таса мар алӕсене сӕкалама кӕмкан сӕакан юпаран кӕкарнӕ кӕвак сӕлхеллӕ лаша.* Тӕп компонентнӕ – *кӕвак сӕлхеллӕ лаша.*

4. Ыйту (ӕс).

Хутлӕ предложени ятне, пайӕсене, сӕхӕну мелне сӕрӕр.

Манӕн перо хут тӕрӕх вӕраххӕн шунине сӕнаса ларакан Кузма сӕтел хушинче тахсанччен пӕр хускалми ларать.

Хурав.

Пӕхӕнуллӕ хутлӕ предложени, тӕп пайӕ – *сӕнаса ларакан Кузма сӕтел хушинче тахсанччен пӕр хускалми ларать,* пӕхӕнакан пайӕ – *манӕн перо хут тӕрӕх вӕраххӕн шунине,* сӕхӕну мелӕ – *-е* пару падеж аффиксӕ.

5. Ыйту (ёс).

Ас «ум, разум» сáмахпа пёр тымарлá төслөхсене тупса сырар.

Хурав.

Ачасен хуравёнче пулма пултаракан сáмахсем:

айла, аслав, айлай, айлаах, асчах, аслан, аслантар, ас-хакал, аслан, ас-пуç, айла-пуçла тата ЫТТИ те.

6. Ыйту.

Сáнарлá шухáш аталанáвне сáк мелсемпе йөркелени хáш литература жанрөнче төл пулат?

Темáна палáртни, аталантарни, кульминаци, вёслев, катрен (таватйёркелөх), терцина (виçйёркелөх).

Хурав.

Сонет жанрөнче.

7. Ыйту (ёс).

Сáк йөркесен авторө кам? Сáвва кама халалланá-ши? Сáвá виçине тата карт шутне палáртáр.

Тунсáхларө Сире тáлах Миша-упа,

Тертленсе ситрө чунө телейсёрөн.

Тем те парө курасиáн Сире вáл куçпа,

Кётнө сута кунне ситерейнөшөн.

Хурав.

Сөспөл Мишши. Анастасия. Червякована халалланá. Сáвá виçi – 4 тата 3 картлá анапест.

8. Ыйту (ёс).

Повесть ятне тата авторне палáртáр:

Ку повесре икө төрлө сулна пыракан сынсен пурнáсёне ёсёсене кáтартса панá. Пёр сулёне пыраканөсем – таса кáмáлла тёрө пурáнса халáха ыра тавасчө, сёршыва уса кúресчө тесе тáрайшакансем, теприсем – мораль төлөшөнчен пáсáлните аялтан аялалла анса пыракансем.

Çак икĕ тĕрлĕ çынсем хушинче таташах хаяр кĕрешĕ те пула-пула иртет. Юлашкинчен темĕнле пулсан та урă ħ-хакълпа тĕрĕслĕх çенсе сиеле тухать.

Хурав.

«Хурапа шура»). Авторĕ – Çемен Элкер.

9. Ыйту (ĕç).

Текста чăвашла куçарăр:

Настанет время. И чувашский язык будет разрубать железо. Станет острым, станет раскаленную сталью. Будет время – люди услышат и чувашскую песню. Ясное небо, простор белого света, красное солнце любовно воспевает он, чуваш. В чувашской песне зазвонит трель жаворонка в поднебесье. В чувашской песне зашумят морские волны, зашелестит листвою лес, зазеленеют бескрайние луга. Донесется до слуха стон древнего горя, счастье откроется взору. Гусями зазвонит природа вдоль берегов Волги – это будет звон чувашской песни, чувашского слова, чувашского языка. Чувашский язык станет жаром горящих углей, раскаленную сталью станет.

Издревле жил чуваш в угнетении. Каких страданий, каких мук он не вынес, защищая свой язык. Все же чуваш под всеми невзгодами, под горем огромным не уронил своего достоинства и донес свою честь, свое доброе имя до наших дней. В лишениях и в муках, под чужими народами чувашский язык не пропал. Века проходили за веками. Чуваш разговаривал тихо. Чувашский язык травили со всех сторон. А он все такой же – живой, невредимый. Вопреки всем глумленьям – он жив и поныне. Жив он! Пусть здравствует и в грядущем! Это значит – чуваш своим словом заставит гром грохотать и вызовет молний огонь. Это нам дает уверенность. Верим! Настанет время! Кто верит – тот счастлив.

Хурав.

Вăхăт çитĕ. Чăваш чĕлхи те тимĕр татĕ. Çивĕч пулĕ. Хĕртнĕ хурçа пек пулĕ. Вăхăт çитĕ – чăваш юрри те илтĕнсе кайĕ. Таса пĕлĕте, çут тĕнчене, хĕрлĕ хĕвеле савса юрлĕ вăл. Чăваш юрринче – таса пĕлĕт çумĕнчи тăри юрри илтĕнĕ. Чăваш юрринче тинĕс хумĕ шавлĕ, вăрман чашлĕ, вĕççи-хĕррисĕр улăхсем симĕсленсе вьртĕç. Авалхи хуйхă сасси илтĕнĕ, телей куç умне тăрĕ. Атăл хĕрри тăрăх тĕнче кĕсле сассипе янраса тăрĕ – çакă чăваш юрри пулĕ, чăваш сăмахĕ, чăваш чĕлхи пулĕ. Чăваш чĕлхи кăвар пулĕ, хĕрнĕ хурçа пулĕ!

Авалранпа чăваш хĕсĕкре пурăннă. Мĕн асап курман, мĕн тўсмен вăл хай чĕлхине сыхланăшăн. Чăваш çапах та пур асапран, пур хурлаç айĕнчен чăваш ятне çĕртмесĕр ку тарана çитернĕ. Терт хушшинче, ют халаç айĕнче чăваш чĕлхи çухалман. Ёмĕрсем иртсе пынă. Чăваш шăппăн калаçнă. Чăваш чĕлхине пур тавраран туланă. Вăл çавах та халь те чĕрĕ, халь те сывă. Пур мăшкăла пăхмасăр – халь те сывă. Сывă вăл! Сывă пултăр малалла та! Çак ёç – чăваш малашне хай чĕлхипе аслати алтса çиçĕм çиçтерессине палăртать. Çак ёç пире шанçăк парать. Шанатпăр. Вăхăт çитĕ! Шанçăк пуррисем – телейлĕ.

10. Ыйту (ёç).

Театр, сцена, артист, чун, телей, тивĕç, пурнăç, шăпа, илем сăмахсемпе усă курса 1-2 çавралла сăва çырăр.

Пётём тёнчере иртекен
«Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада
2019-мĕш çул

11-мĕш класс (чăваш шкулĕ)
Ыйтусемне ёçсем, хуравсем

1. Ыйту (ёç).

Çичĕ сас паллирен тăракан сăмах тăвăр. Çав сăмаха тума:

1) çулнă утă ретне (йĕркине) чăвашла мĕн теççĕ? Çав сăмахăн пуçламăш сас паллине илĕр;

2) «училище» сăмах вĕçĕнче мĕнле сасă илтĕннине сырăр;

3) чăваш алфавитĕнчи вун пиллĕкмĕш сас паллине сырăр;

4) «Обратный словарь» тенине чăвашла мĕнле куçаратпăр? Чи пĕрремĕш сас паллине илĕр;

5) «хăвăрт» сăмахăн уçă сасăпа пуçланакан антонимне тупăр та пĕрремĕш сас паллине илĕр;

6) сонорлă (ялан янăравлă) хупă сасăсенчен хăшĕ чăваш сăмахĕн пуçламăшĕнче тĕл пулмасть? Çав сасса палăртакан сас паллине сырăр;

7) çемçe уçă сасă, кивĕ çырулăх палăкĕсенче ку сас паллипе усă курман, чăваш çырулăхне аяна чи малтан Н.И. Золотницкий кĕртнĕ; çав сас паллине сырăр.

Мĕнле сăмах пулнине, унăн синонимне сырăр.

Хурав.

1) çулнă утă ретне (йĕркине) чăвашла мĕн теççĕ? Çав сăмахăн пуçламăш сас паллине илĕр – **П** (паккус);

2) «училище» сăмах вĕçĕнче мĕнле сасă илтĕннине сырăр – **Ё**;

3) чăваш алфавитĕнчи вун пиллĕкмĕш сас паллине сырăр – **Л**;

4) «Обратный словарь» тенине чăвашла мĕнле куçаратпăр? Чи пĕрремĕш сас паллине илĕр – **Т** (тунтер словарь);

5) «хăвăрт» сăмахăн уçă саспаллипе пуçланакан антонимне тупăр та пĕрремĕш сас паллине илĕр – **Е** (ерипен);

6) сонорлă (ялан янăравлă) хупă сасăсенчен хăшĕ чăваш сăмахĕн пуçламăшĕнче тĕл пулмасть? Çав сасса палăртакан сас паллине сырăр – **Р**;

7) ÷ем÷е уçă сасă, кивĕ ÷ырулăх палăкĕсенче ку сас паллипе уçă курман, чăваш ÷ырулăхне апа чи малтан Н.И. Золотницкий кĕртнĕ; çав сас паллине сырăр – **У**.

ПĔЛТЕРÛ (пĕлтерÛ), синонимĕ – *хытар*.

2. Ыйту (ёç).

Фразеологизм, омоним, нумай пĕлтерĕшлĕ сăмах, хурăнташ чĕлхесем, майшăр сăмах – çак чĕлхе терминĕсен пĕлтерĕшне аналантарса сырăр, тĕслĕхсемпе çирĕплетĕр.

Хурав.

Терминсем	Пĕлтерĕшне аналантарни	Тĕслĕх
Фразеологизм	Семантика (пĕлтерĕш) тĕлĕшĕнчен ирĕклĕ мар сăмахсен уйрăлми тачă сыханăвĕ – сăмах çаврăнăшĕ	<i>кĕççe тит, тимĕр пăрça, сехре хăпрĕ</i>
Омоним	Пĕр пек илтĕнекен, анчах тĕрлĕ пĕлтерĕшлĕ сăмахсем	<i>касса</i> (деепричасти), <i>касса</i> (япала ячĕ)
Нумай пĕлтерĕшлĕ сăмах	Икĕ е унтан ытларах пĕлтерĕшлĕ сăмах	<i>сăмса</i> (çăкăр сăмси, кайăк сăмси, карап сăмси)

Хурӑнташ чӑлхесем	Пӑр тымартан тухнӑ чӑлхесем	чӑваш, тугар, пушкӑрт
Мӑшӑр сӑмах	Пӑр пуплев пайне кӑрекен сӑмахсене пӑрлештерсе каланипе пулнӑ ҫӑнӑ сӑмах	<i>атӑ-пушмак кайӑк-кӑшӑк</i>

3. Ыйту (ӗҫ).

Панӑ тӑслӑхрен чи ансӑр глагол сӑмах майлашӑв(ӗсе)не тата чи анлӑ ят сӑмах майлашӑвне тупса пуҫламӑш формӑра ҫырӑр. Чи анлӑ ят сӑмах майлашӑвӑн тӑп компонентне палӑртӑр.

Картишине ҫулла таса мар алӑсене ҫукалама кӑмкан ҫакакан юпаран кӑкарнӑ кӑвак ҫилхелӗ лаша, Макҫи ури сассине илтсен, тӑлӑрнӑ ҫӑртен пуҫне ҫӑклерӗ.

Хурав.

Чи ансӑр глагол сӑмах майлашӑвӑсем: *кӑмкан ҫак, пуҫ ҫӑкле.*

Чи анлӑ ят сӑмах майлашӑвӑ: *картишине ҫулла таса мар алӑсене ҫукалама кӑмкан ҫакакан юпаран кӑкарнӑ кӑвак ҫилхелӗ лаша.* Тӑп компонентӗ – *кӑвак ҫилхелӗ лаша.*

4. Ыйту (ӗҫ).

Хутлӑ предложени ятне, пайӑсене, ҫыхӑну мелне ҫырӑр.

Ҫанталӑк юсанасса сиснӗ тантӑшсем мана тинӑс айӑнчи американецсен фильмне курма сӑнчӑҫ.

Хурав.

Пӑхӑнуллӑ хутлӑ предложени, тӑп пайӑ – *сиснӗ тантӑшсем мана тинӑс айӑнчи американецсен фильмне*

курма сѣнчѣс, пӑхӑнакан пайӗ – сӑнталӑк юсанасса,
сыхӑну мелӗ – -а пару падеж аффиксӗ.

5. Ыйту (ӗс).

Ӑс «ум, разум» сӑмахпа пӗр тымарлӑ тӗслӗхсене тупса
сырӑр.

Хурав.

Ачасен хуравӗнче пулма пултаракан сӑмахсем:
ӑслӑ, ӑслав, ӑсли, ӑслӑлӑх, ӑсчах, ӑслан, ӑслантар,
ӑс-хакӑл, ӑслан, ӑс-пуç, ӑслӑ-пуçлӑ тата ытти те.

6. Ыйту.

Мӗн вӑл плеоназм?

Хурав.

Калуçӑ нумай сӑмахлӑн калаçса айвана пенӗ пек пулни.

7. Ыйту.

Çак йӗркесен авторӗ кам?
Ларать пӗччен пӗр камерта вӑл,
Кун хыççӑн кун ахаль иртет...
Жандарм калать: «Семенов, тайӑл!»
Семеновӗ: «Эп – Тайӑр!» – тет».

Хурав.

Авторӗ – Митта Ваçлейӗ.

8. Ыйту.

Чӑвашсен «Аллу хуçӑлсан – алса ӑшне пытар» текен
каларӑшӗ Ю. Скворцовӑн хӑш хайлавӗнче тӗл пулат?

Хурав.

«Уках хурӑнӗ» повеçре.

9. Ыйту (ӗс).

Текста чӑвашла куçарӑр:

*Настанет время. И чувашский язык будет разрубать
железо. Станет острым, станет раскаленною сталью.*

Будет время – люди услышат и чувашскую песню. Ясное небо, простор белого света, красное солнце любовно воспевает он, чуваш. В чувашской песне зазвонит трель жаворонка в поднебесье. В чувашской песне зашумят морские волны, зашелестит листвою лес, зазеленеют бескрайние луга. Донесется до слуха стон древнего горя, счастье откроется взору. Гуслеми зазвонит природа вдоль берегов Волги – это будет звон чувашской песни, чувашского слова, чувашского языка. Чувашский язык станет жаром горящих углей, раскаленную сталью станет.

Издравле жил чуваш в угнетении. Каких страданий, каких мук он не вынес, защищая свой язык. Все же чуваш под всеми невзгодами, под горем огромным не уронил своего достоинства и донес свою честь, свое доброе имя до наших дней. В лишениях и в муках, под чужими народами чувашский язык не пропал. Века проходили за веками. Чуваш разговаривал тихо. Чувашский язык травили со всех сторон. А он все такой же – живой, невредимый. Вопреки всем глумленьям – он жив и поныне. Жив он! Пусть здравствует и в грядущем! Это значит – чуваш своим словом заставит гром грохотать и вызовет молний огонь. Это нам дает уверенность. Верим! Настанет время! Кто верит – тот счастлив.

Язык, уцелевший под гоненьем и травлей, не пропадет в мире бесследно. Доселе не слышно было чувашского слова, – ныне услышат чувашскую песню; чувашский стих, чувашская речь взыграют как волны Волги, зашумят как лес, зазвонят как струны гуслей. Чувашский язык разрубит железо, станет острой сталью.

Будет время! Настанет время!

Хурав.

Вăхăт çитĕ. Чăваш чĕлхи те тимĕр татĕ. Çивĕч пулĕ. Хĕртнĕ хурçă пек пулĕ. Вăхăт çитĕ – чăваш юрри те илтĕнсе кайĕ. Таса пĕлĕте, çут тĕнчене, хĕрлĕ хĕвеле савса

юрлѣ вѣл. Чѣваш юрринче – таса пѣлѣт сѣмѣнчи тѣри юрри илтѣнѣ. Чѣваш юрринче тинѣс хумѣ шавлѣ, вѣрман чашлѣ, вѣсси-хѣррисѣр улѣхсем симѣсленсе выртѣс. Авалхи хуйхѣ сасси илтѣнѣ, телей куш умне тѣрѣ. Атѣл хѣрри тѣрѣх тѣнче кѣсле сассипе янраса тѣрѣ – сѣкѣ чѣваш юрри пулѣ, чѣваш сѣмахѣ, чѣваш чѣлхи пулѣ. Чѣваш чѣлхи кѣвар пулѣ, хѣрнѣ хурсѣ пулѣ!

Авалранпа чѣваш хѣсѣкре пурѣннѣ. Мѣн асап курман, мѣн тѣсмен вѣл хѣй чѣлхине сыхланѣшѣн. Чѣваш сѣпах та пур асапран, пур хурлѣх айѣнчен чѣваш ятне сѣртмесѣр ку тарана сѣтернѣ. Терт хушшинче, ют халѣх айѣнче чѣваш чѣлхи сѣхалман. Емѣрсем иртсе пынѣ. Чѣваш шѣппѣн каласнѣ. Чѣваш чѣлхине пур тавраран туланѣ. Вѣл сѣвах та халь те чѣрѣ, халь те сывѣ. Пур мѣшкѣла пѣхмасѣр – халь те сывѣ. Сывѣ вѣл! Сывѣ пултѣр малалла та! Сѣк ѣс – чѣваш малашне хѣй чѣлхипе аслати алтса сѣсѣм сѣстерессине палѣртать. Сѣк ѣс пире шанчѣк парать. Шанатпѣр. Вѣхѣт сѣтѣ! Шанчѣк пуррисем – телейлѣ.

Мѣшкѣл айѣнчен чѣрѣ тухнѣ чѣлхе тѣнчере сѣхалмѣ. Ку таранчен чѣваш сѣмахѣ илтѣнмен, – халѣ чѣваш юрри илтѣнѣ; чѣваш сѣвви, чѣваш сѣмахѣ Атѣл хумѣ пек, вѣрман сасси пек, кѣсле сасси вырѣнне пулѣ. Чѣваш чѣлхи тимѣр татѣ, сѣвѣч пулѣ.

Вѣхѣт сѣтѣ! Вѣхѣт сѣтѣ!

10. Ыйту (ѣс).

Театр, сѣна, артист, чун, телей, тивѣс, пурнѣс, шѣпа, илем сѣмахсемпе усѣ курса 1-2 сѣвраллѣ сѣвѣ сѣрѣр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2021-мёш сул*

*9-мёш класс (чйваш шкулё)
Бйтусемне ёссем, хуравсем*

Текста вулър та 1-мёш, 2-мёш, 3-мёш, 4-мёш ёссене пурнăслър:

Паян ялта чирку́ пращникне тйващё иккен. Сётел синче ёсме-симе туллиех. Кёреке пущёнче кймаллй пит-куслй кил хуши ларать. Вйл пёринне те теprinне ущён калащса хйнисене пйхать. Тйпйлкка кёлеткеллё кил хуши хёрарймё сётел сине кукаль пыра-пыра лартать. Кймака кукринче какай шарккйвё вёренине нуртре техёмлё шйршй сарйлнй.

1. Бйту (ёс).

Текстра вырйс чёлхинчен калащу урлй ййшйннй сймаха (сймахсене) тупса пусламйш формйра сырйр, вырйсла туркилёвне кйтартйр.

Хурав.

Чирку́ (церковь), пращник (праздник), сётел (стол), хуша (хозяин), шаркку (жаркое).

2. Бйту (ёс).

Текстра евёрлев сймахёнчен пулйннй иккёмёшле сймаха (сймахсене) тупйр, мёнле пуплев пайё пулнине палйртйр.

Хурав.

Тйпйлкка. Паллй ячё пулать.

3. Ыйту (ёс).

Текстри хутлă предложение (хутлă предложенисене) сырса илёр, тёсне тата пайёсене сыхăнтаракан хатёре палăртăр.

Хурав.

Кăмака кукринче какай шарккăвё вёренипе пуртре техёмлё шăршă сарăлнă. Ку пăхăнуллă хутлă предложени, пайёсене сыхăнтаракан хатёр – *-не* аффикс.

4. Ыйту (ёс).

Текстри кўртём сăмаха (сăмахсене) тупса ырăр, чарăну палли лартас уйрăмлăха аңлантарăр.

Хурав.

Кўртём сăмах – *иккен*. Сказуемăй хыççан унпа юнашар ырнаçнă, çаванпа запятойпа уйăрман.

5. Ыйту (ёс).

Пилёк сас паллирен тăракан сăмах ырăр. Çав сăмаха тума ыйтусене хуравлар:

1) Н.И. Ашмарин словарён чăвашла ячё мёнле? Пёрремёш сас паллине илёр.

2) *Ывăн* глаголăн синонимне тупăр та пуçламăш сас паллине ырăр.

3) Чёлхери мён пур сăмах йышне тёлчесе вёрентекен пай, ун пёрремёш саспаллийё.

4) Хусанта йёркеленнё пёрремёш чăваш театрё лартнă пёрремёш спектакль ячён пёрремёш сас паллине илёр.

5) Н.И. Ашмарин чăваш чёлхинчи хаш пуплев пайне питё тёлплён те туллин тишкернё? Çав пуплев пайён пёрремёш сас паллине илёр.

Хурав.

ЧЁЛХЕ (чёлхе):

1) Чăваш сăмахёсен кёнеки – **Ч**

2) Ёшен – **Ё**

- 3) Лексикологи – Л
- 4) Хāv пурāнас тенё пек ан пурāн – Х
- 5) Евёрлев сāмахё – Е

6. Ыйту.

Сāнарлā шухāш аталанāвне сак мелсемпе йёркелени хāш литература жанрёнче тёл пулать?

Пусāрāнчāк шухāш-туйām, салху кёвё-семё.

Сав жанрāн пёрремёш сас паллийёпе пусланакан тепёр литература терминё аса илёр, пёлтерёшне āнлантарса сьрāр.

Хурав.

Элеги жанрёнче.

Экспромт, эпиграф, эпизод, эпилог, эпиграмма, эпитафи, этюд, эпифора т.ыт.те.

7. Ыйту (ёс).

Сак сāнлāхсем хāш хайлава кāшāлласа тāрассё? Хайлав ятне, жанрне тата авторне палāртār.

Революци, чāваш ялё, икё йёкёт, тāватā юмах.

Хурав.

Мётри Юманāн «Пўлэх йāмри», жанрё – новелла.

8. Ыйту (ёс).

Произведени ятёнче тёсе палāртакан сāмахлā проза тата драма хайлавёсене аса илёр, 5-рен кая мар сьрāр, авторне те палāртār.

Хурав.

Ачасен хуравёнче тёл пулма пултаракан хайлав ячёсем:

А. Артемьев «Симёс ьлтāн», Сёмен Элкер «Хурапа шурā», Илпек Микулайё «Хура сāкār», Ю. Скворцов «Хёрлё мāкāнь», Ухсай Яккāvё «Хура элчел», А. Емелья-

нов «Хура кӑрӑç», Н. Петровская «Шурӑ лили», Н. Петровская «Хура ангел», Юхма Мишши «Кӑвак çӗмрен» т.ыт.те.

9. Ыйту (ёç).

Текста чӑвашла куçарӑр:

Тянется и тянется бесконечная нить воспоминаний...

Легко только вот этот прохладный лесной воздух, да и то дышать им почему-то трудно.

Жизнь – слово тяжелое.

Начнет разматываться клубок воспоминаний – и не остановишь его потом.

...Человек триста собралось их в Канаше – хрупких молоденьких девчонок и повзрослевших невеселых девушек. Они тоже едут на фронт, на фронт трудовой. Разбили их на бригады по тридцать человек, бригадиров выбрали из них же и повезли в город Е.

Сначала рыли блиндажи. Потом глубокие рвы. Работа неотложная, гнетущая и грязная. Не женское это дело – в два дня выкопать широченную глубокую яму.

В декабре ударили трескучие морозы. Дул промозглый ветер, то сухой, то влажный, он пробирал до костей, обжигал лицо, шею, шатал из стороны в сторону. Мела ледяная поземка, было холодно и голодно. И ходили девушки на студеном ветру бочком да рядом. Чтобы разогреться, сжимали пальцы в кулак, оставляя торчать в воздухе пустые варежки.

Хурав.

Шухӑш çӑмхи сӗтӗлме тытӑнсан – тытса та чараймӑн.

Аса килет тата Укахви хӑй ялтан окоп чавма тухса кайни те...

Канаша çитнӗ çӗре Укахви, Хӗветли пек хӗрсем пӗр виç çӗр çынна яхӑн пухӑнчӗç.

Е. хули ҫывăхне илсе кайрĕҫ вĕсене... Ҫитсенех бригадăн-бригадăн уйăрчĕҫ. Кашни бригадăра – вăтăршар хĕр. Бригадирĕсем те хайсем хушшинченех.

Блиндажсем, танксене чармалли окопсем чавтарчĕҫ вĕсене. Кун пек окопа тăваттăн-пиллĕкĕн ик-виҫшер кун чавма тиветчĕ, йывăрчĕ ĕҫ.

Чи йывăрри вара раштав, кăрлач сиввисем ҫитсен пуҫланчĕ.

Пуринчен ытла ҫамрăк шăм-шаксене сивĕ хуҫрĕ. Ҫил тумтир витĕр, ўт-тир витĕр кастарса шăмăсенех ҫитсе кăтăклать, сулăнтарса ярать; ҫĕр ҫумĕпе, вирт кайнă пек, сăлпăран кустарать. Пите кăшт ҫиле хирĕҫ тытсанах тăм илсе ярать, ҫул ҫинче те хăяккăн ҫеҫ, минутсерен ҫил енне ҫурăмпа ҫаврăна-ҫаврăна утатăн. Алла алса ашĕнчех чăмăртаса тытатăн та – алса пўрнескисем пушăллах сулланса пыраҫҫĕ.

10. Ыйту (ĕҫ).

Ахальтен мар халăхра «Пилĕкне хытă ҫых, асна хытă тыт», – тесе калаҫҫĕ каларăшпа вĕҫленекен сочинени-шухайшлав ҫырăр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2021-мёш сул*

*10-мёш класс (чйваш ишулё)
Бйтусемне ёссем, хуравсем*

Текста вулър та 1-мёш, 2-мёш, 3-мёш, 4-мёш ёсене пурнăслър:

*Автобус Çирёклёхе çитнё çёре тёттём пулса ларчё.
Анса юлтйм та васкаса килелле утрйм. Ял çумёнчи ращаран
тймана вйрйммйн сас пачё. Укйлча çывйхёнче сасартйк
хыщалтан такам яп! ыталаса илчё. Кучченеç чикнё
чйматан çёр çине шаплатсах ўкрё. Хйраса кайнйскер,
хйвйртрах кёсьерен хунар кйларса çутатса пйхрйм.
Кампур пулчё иккен! Алла çулать те çулать, хййне пйхса
ўстернё çынна сул çине тухсах кётсе илме йс çитернёшён
хёпёртет.*

1. Бйту (ёс).

Текстра вырйс чёлхинчен калащу урлй йышйннй сймаха (сймахсене) тупса пущламйш формйра щырйр, вырйсла тўркилёвне кйтартйр.

Хурав.

Раща (роща), укйлча (околица), кучченеç (гостинец), чйматан (чемодан), хунар (фонарь).

2. Бйту (ёс).

Текстра евёрлев сймахёнчен пулйннй иккёмёшле сймаха (сймахсене) тупйр, мёнле пуплев пайё пулнине палйртйр.

Хурав.

Шаплатсах. Глагол (деепричасти) пулать.

3. Ыйгу (ёс).

Текстри хутлă предложение (хутлă предложенисене) сырса илёр, тёсне тата пайёсене сыхăнтаракан хатёре палăртăр.

Хурав.

Автобус Сирёклёхе ситнё сёре тёттём пулса ларчё.
Ку пăхăнуллă хутлă предложени, пайёсене сыхăнтаракан хатёр – *сёре* хысăмах.

4. Ыйгу (ёс).

Текстри кўртём сăмаха (сăмахсене) тупса сырăр, чарăну палли лартас уйрăмлăха аңлантарăр.

Хурав.

Кўртём сăмах – *иккен*. Сказуемăй хысăн унпа юнашар вырнаснă, саванпа запятойпа уйăрман.

5. Ыйгу (ёс).

Пилёк сас паллирен тăракан сăмах сырăр. Сав сăмаха тума ыйтусене хуравлăр:

1) Н.И. Ашмарин словарён чăвашла ячё мёнле? Пёрремёш сас паллине илёр.

2) *Иван* глаголăн синонимне тупăр та пуçламăш сас паллине сырăр.

3) Чёлхери мён пур сăмах йышне тёпчесе вёрентекен пай, ун пёрремёш саспаллийё.

4) Хусанта йёркеленнё пёрремёш чăваш театрё лартнă пёрремёш спектакль ячён пёрремёш сас паллине илёр.

5) Н.И. Ашмарин чăваш чёлхинчи хăш пуплев пайне питё тёплён те туллин тишкернё? Сав пуплев пайён пёрремёш сас паллине илёр.

Хурав.

ЧЁЛХЕ (чёлхе):

1) Чăваш сăмахёсен кёнеки – **Ч**

2) Ёшен – **Ё**

- 3) Лексикологи – Л
- 4) Хāv пурāнас тенё пек ан пурāн – Х
- 5) Евёрлев сāмахё – Е

6. Ыйгу (ёс).

Сāнарлā шухāш аталанāвне сак мелсемпе йёркелени хāш литература жанрёнче тёл пулатъ?

1, 2, 4-мёш йёркесем рифмāланни, 3-мёш састашсār пулни, философиллё тёшё мала тухни.

Сав жанрāн пёрремёш сас паллийёпе пусланакан тепёр литература терминё аса илёр, пёлтерёшне āнлантарса сырār.

Хурав.

Рубаи жанрёнче.

Ремарка, ретроспекци, ретрадаци, реквием, реминисценци, реализм, реплика т.ыт.те.

7. Ыйгу (ёс).

Сак сāнлāхсем хāш хайлава кāшāлласа тāраçсё? Хайлав ятне, жанрне тата авторне палāртār.

Сул, вāрман, хёвел, лёпёш, таптаннā чечек, кукук.

Хурав.

«Сул синче», жанрё – калав, авторё – Сергей Ялавин.

8. Ыйгу (ёс).

Произведени ятёнче шуга (хисепе) палāртакан сāмахлā проза тата драма хайлавёсене аса илёр, 3-рен кая мар сырār, авторне те палāртār.

Хурав.

Ачасен хуравёнче тёл пулма пултаракан хайлав ячёсем:

Л. Агаков «Пёрре, суркунне...», Г. Тимофеев «Тāхār ял», П. Осипов «Икё каччāн пёр шухāш», В. Алакёр «Икё

юлташ», «Виçё хёр», Г. Харламповев «Пёр колхозра», Хв. Уяр «Пёр сáмах», «Пёр ача пурнáçёпе вилёмё», Илле Тáхти «Икё сыру», «Пёр кётú кашкáр» т.ыт.те.

9. Ыйту (ёç).

Текста чáвашла куçарáр:

Тянется и тянется бесконечная нить воспоминаний...

Легок только вот этот прохладный лесной воздух, да и то дышать им почему-то трудно.

Жизнь – слово тяжелое.

Начнет разматываться клубок воспоминаний – и не остановишь его потом.

...Человек триста собралось их в Канаше – хрупких молоденьких девчонок и повзрослевших невеселых девушек. Они тоже едут на фронт, на фронт трудовой. Разбили их на бригады по тридцать человек, бригадиров выбрали из них же и повезли в город Е.

Сначала рыли блиндажи. Потом глубокие рвы. Работа неотложная, гнетущая и грязная. Не женское это дело – в два дня выкопать широченную глубокую яму.

В декабре ударили трескучие морозы. Дул промозглый ветер, то сухой, то влажный, он пробирал до костей, обжигал лицо, шею, шатал из стороны в сторону. Мела ледяная поземка, было холодно и голодно. И ходили девушки на студеном ветру бочком да рядком. Чтобы разогреться, сжимали пальцы в кулак, оставляя торчать в воздухе пустые варежки. Опускали озябшие руки в мерзлую воду, и с голых кистей сползали ледяные «перчатки».

С каждым днем тяжелели ломы и лопаты... Многие болели.

Хурав.

Шухáш çáмхи сўтёлме тытáнсан – тытса та чараймáн.

Аса килет тата Укахви хай ялтан окоп чавма тухса кайни те...

Канаша ситнэ сёре Укахви, Хёветли пек хёрсем пёр виç сёр сынна яхӑн пухӑнчӑс.

Е. хули сывӑхне илсе кайрӑс вёсене... Ситсенех бригадӑн-бригадӑн уйӑрчӑс. Кашни бригадӑра – вӑтӑршар хёр. Бригадирёсем те хайсем хушшинченех.

Блиндажсем, танксене чармалли окопсем чавтарчӑс вёсене. Кун пек окопа тӑваттӑн-пиллӑкӑн ик-виçшер кун чавма тиветчӑ, йывӑрччӑ ёс.

Чи йывӑрри вара раштав, кӑрлач сиввисем ситсен пуçланчӑ.

Пуринчен ытла сӑмрӑк шӑм-шаксене сивӑ хуçрӑ. Çил тумтир витӑр, ўт-тир витӑр кастарса шӑмӑсенех ситсе кӑтӑклать, сулӑнтарса ярать; сёр сӑмӑне, вирт кайнӑ пек, сӑлпӑран кустарать. Пите кӑшт çиле хирӑс тытса-нах тӑм илсе ярать, çул çинче те хӑяккӑн сес, минутсерен çил енне сурӑмна саврӑна-саврӑна утатӑн. Алла алса айӑнчех чӑмӑртаса тытатӑн та – алса пӑрнескисем пушӑллах сулланса пырасçӑ. Тӑм илтерсе янӑ аллисене хёрсем сивӑ шыва чикеççӑ те, сара алӑранах пӑр «перчетки» шӑнкӑлт! хывӑнса ўкет.

Кунсерен лум-кӑреçе йывӑрланса пырать алӑра, хёрсем чирлеççӑ...

10. Ыйту (ёс).

Ахальтен мар халӑхра «Пилӑкне хытӑ сых, ӑсна хытӑ тыт», – тесе калаççӑ каларӑшпа вёçленекен сочиненишухӑшлав сӑрӑр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2021-мёш сул*

*11-мёш класс (чйваш икулё)
Бйтусемне ёсsem, хуравsem*

Текста вулър та 1-мёш, 2-мёш, 3-мёш, 4-мёш ёсене пурнйслър:

Хваттер алъкён шйнкйравё вйрйммйн янйраса кайрё. Алък умёнче тйрхала та типшём питлё, пысйках мар чйматан ййтнй сямрйк сын тйрать. Ула карттусне пёр вёсём хуслаткалать, сямка синчи вйрйм сусёне пурнисемне якатанси тйвать. Кётмен хйна хйй камне ёнентерес тесе кёсйинчен темле справка та кйларса кйтартрё. Карттус хуси Петёр ятлй иккен.

1. Бйту (ёс).

Текстра вырйс чёлхинчен калашу урлй ййшйннй сймаха (сймахсене) тупса пусламйш формйра сырйр, вырйсла туркилёвне кйтаргйр.

Хурав.

Хваттер (квартира), чйматан (чемодан), карттус (картуз), хуса (хозяин), Петёр (Петр, Петя).

2. Бйту (ёс).

Текстра евёрлев сймахёнчен пулйннй иккёмёшле сймаха (сймахсене) тупйр, мёнле пуплев пайё пулнине палйртйр.

Хурав.

Шйнкйравё – япала ячё пулать, *янйраса* – глагол (деепричасти) пулать.

3. Ыйту (ёс).

Текстри хутлă предложение (хутлă предложенисене) сыrsa илёр, тёсне тата пайёсене ҫыхантаракан хатёре палăртăр.

Хурав. *Кётмен хана хай камне ёнентерес тесе кёсийинчен темле справка та каларса катартрёт.* Ку пăхăнуллă хутлă предложени, пайёсене ҫыхантаракан хатёр – *-e* аффикс.

4. Ыйту (ёс).

Текстри кўртём сăмаха (сăмахсене) тупса ҫырăр, чарăну палли лартас уйрăмлăха аналantarăр.

Хурав.

Кўртём сăмах – *иккен*. Сказуемай хыҫҫан унпа юнашар вырнаҫнă, ҫаванпа запятойпа уйăрман.

5. Ыйту (ёс).

Пилёк сас паллирен тăракан сăмах ҫырăр. Ҫав сăмаха тума ыйтусене хуравлăр:

1) Н.И. Ашмарин словарён ҫавашла ячёт мёнле? Пёрремёш сас паллине илёр.

2) *Ывăн* глаголăн синонимне тупăр та пуҫламаш сас паллине ҫырăр.

3) Чёлхери мён пур сăмах йышне тётчесе вёрентекен пай, ун пёрремёш саспаллийёт.

4) Хусанта йёркеленнёт пёрремёш ҫаваш театрёт лартнă пёрремёш спектакль ячён пёрремёш сас паллине илёр.

5) Н.И. Ашмарин ҫаваш чёлхинчи хаш пуплев пайне питёт тётплён те туллин тишкернёт? Ҫав пуплев пайён пёрремёш сас паллине илёр.

Хурав.

ЧЁЛХЕ (чёлхе):

1) Чаваш сăмахёсен кёнеки – **Ч**

2) Ёшен – **Ё**

- 3) Лексикологи – Л
- 4) Хāv пурāнас тенё пек ан пурāн – Х
- 5) Евёрлев сāмахё – Е

6. Ыйту.

Сāнарлā шухāш аталанāвне сак мелсемпе йёркелени хāш литература жанрёнче тёл пулатъ?

Сёкленулёхне паттāрлāх туйāмё, сирёп вицеллё темп, сулāмлā кёвёлёх.

Сав жанрāн пёрремёш сас паллийёпе пусланакан тепёр литература терминё аса илёр, пёлтерёшне āнлантарса сырār.

Хурав.

Марш жанрёнче.

Метафора, метоними, монолог, мыскара т.ыт.те.

7. Ыйту (ёс).

Сак сāнлāхсем хāш хайлава кāшāлласа тāрассё? Хайлав ятне, жанрне тата авторне палāртār.

Документлā поэтика, Мāн кёрў такмакё, чāваш халāх шāпишён суннā икё гени.

Хурав.

Ухсай Яккāvён «Хура элчел», жанрё – трагеди.

8. Ыйту (ёс).

Произведени ятёнче шута (хисепе) палāртакан сāмахлā проза тата драма хайлавёсене аса илёр, 3-рен кая мар сырār, авторне те палāртār.

Хурав.

Ачасен хуравёнче пулма пултаракан хайлав ячёсем:

Л. Агаков «Пёрре, суркунне...», Г. Тимофеев «Тāхār ял», П. Осипов «Икё каччāн пёр шухāш», Хв. Уяр «Пёр сāмах», «Пёр ача пурнāсёпе вилёмё», Илле Тāхти «Икё сыру», «Пёр кётў кашкār» т.ыт.те.

9. Ыйту (ёс).

Текста чӳвашла куҫарӳр:

Тянется и тянется бесконечная нить воспоминаний...

Легок только вот этот прохладный лесной воздух, да и то дышать им почему-то трудно.

Жизнь – слово тяжелое.

Начнет разматываться клубок воспоминаний – и не остановишь его потом.

...Человек триста собралось их в Канаше – хрупких молоденьких девчонок и повзрослевших невеселых девушек. Они тоже едут на фронт, на фронт трудовой. Разбили их на бригады по тридцать человек, бригадиров выбрали из них же и повезли в город Е.

Сначала рыли блиндажи. Потом глубокие рвы. Работа неотложная, гнетущая и грязная. Не женское это дело – в два дня выкопать широченную глубокую яму.

В декабре ударили трескучие морозы. Дул промозглый ветер, то сухой, то влажный, он пробирал до костей, обжигал лицо, шею, шатал из стороны в сторону. Мела ледяная поземка, было холодно и голодно. И ходили девушки на студеном ветру бочком да рядом. Чтобы разогреться, сжимали пальцы в кулак, оставляя торчать в воздухе пустые варежки. Опускали озябшие руки в мерзлую воду, и с голых кистей сползали ледяные «перчатки».

С каждым днем тяжелели лопаты и ломы...

Многие болели.

Раньше работали днем, но после того, как попали под бомбежку, стали рыть ночью. Тогда же, в октябре, Угахви впервые услышала, как свищет бомба.

Хурав.

Шухӳш ҫӳмхи сӳтӳлме тытӳнсан – тытса та чараймӳн.

Аса килет тата Укахви хӳй ялтан окоп чавма тухса кайни те...

Канаша җитнә җәре Укахви, Хәветли пек хәрсем пәр виҗ җәр җынна яхән пухәнчәҗ.

Е. хули җыва́хне илсе кайрәҗ вәсене... Җитсенех бригадән-бригадән уйәрчәҗ. Кашни бригадәра – вәтәршар хәр. Бригадирәсем те хәйсем хушшинченех.

Блиндажсем, танксене чармалли окопсем чавтарчәҗ вәсене. Кун пек окопа тәваттән-пиллөкән ик-виҗшер кун чавма тиветчә, йывәрччә ёҗ.

Чи йывәрри вара раштав, кәрлач сиввисем җитсен пусланчә.

Пуринчен ытла җамрәк шәм-шаксене сивә хуҗрә. Җил тумтир витәр, ўт-тир витәр кастарса шәмәсенех җитсе кәтәклать, суләнтарса ярать; җәр җумөпе, вирт кайнә пек, сәлпәран кустарать. Пите кәшт җиле хирәҗ тытсанах тәм илсе ярать, җул җинче те хәйккән җеҗ, минутсерен җил енне җурәмпа җаврәна-җаврәна утатән. Алла алса әшәнчех чәмәртгаса тытатән та – алса пурнескисем пушәллах сулланса пыраҗсә. Тәм илтерсе янә аллисене хәрсем сивә шыва чикеҗсә те, җара аләранах пәр «перчетки» шәнкәлт! хывәнса ўкет.

Кунсерен лум-кәреҗе йывәрланса пырать аләра, хәрсем чирлеҗсә, вәсем вырәнне урәххисем килеҗсә...

Вәсем малтан кәнтәрла ёҗлетчәҗ пулсан, кайран ытларак җәрле ёҗлеме тытәнчәҗ. Ку вәл пәр-икә хут тәшман самолечәсем тылах вәҗсе кәрсе бомба пәрахса хәварнә хыҗҗән пусланчә. Укахви малтанхи хут юпа уйәхәнче илтрә бомба шәхәрсә аннине.

10. Ыйту (ёҗ).

Ахальтен мар халәхра «Пилөкне хытә җых, әсна хытә тыт», – тесе калаҗсә каларәшпа вәҗленекен сочиненишухәшлав җырәр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чаваш чёлхи – таван чёлхе» олимпиада
2022-мёш сул*

*9-мёш класс (чаваш шкулё)
Бйтусемне ёсsem, хуравсем*

1. Бйту (ёс).

Чёлхе терминёсене вырәсла кусарса сырәр:
тунтер словарь, фармас чёлхи, хуранташ чёлхе,
официаллә ёс стилё, шут хисеп ячё.

Хурав.

тунтер словарь – обратный словарь
фармас чёлхи – марийский язык
хуранташ чёлхе – родственный язык
официаллә ёс стилё – официально-деловой стиль
шут хисеп ячё – количественное числительное

2. Бйту (ёс).

Савара миёс ономим? Вёсене сырса илёр те мёнле
пуплев пайё пулнине палартяр.

Шур чечеклё шуря май
Васкаварлән ситнё май
Саванмашкән төрлё май
Халё ёнтё пит нумай.

Хурав.

Виёсё ономим: май – япала ячё, май – хыс самах, май –
япала ячё.

3. Бйту (ёс).

Чаваш чёлхине төпченё ют сёршыв сыннисен
хушамачёсене сырәр.

Хурав.

Ачасен хуравёнче тёл пулма пултаракан ют сёршыыв тёлчевсисен хушамачёсем:

Й. Бенцинг, Й. Буденц, З. Гомбоц, Г.Ф. Миллер, Н. Поппе, О. Прицак, Х. Паасонен, В. Шотт, В. Радлов, Г. Рамстедт, Ф. Страленберг.

4. Ыйгу.

Хашё хутсёр предложени?

1) Мён акатан, сав шатать.

2) Аслати кёмсёртетнё сасё илтёнсе кайрё.

3) Эпир сўлевёс килнё йёрпе вәрмана кётёмёр.

4) Кам хёвне пытарнә чул, унпалан эс сыхә пул.

5) Александров, сурри таран юр кёрчёсемпе витённё йәмрасем патёнчи кёпер урлә қасса, тайләк-тайләк ларакан мунчасем сүмёпе иртрё те Анаткаса тухрё.

6) Машинәра тепёр икё сын лармаләх выран пур.

7) Ёс тирпейлё пулни пурне те килёшет.

8) Шәл пур чух аш сисе юл.

Хурав.

Хутсёр предложени:

5) Александров, сурри таран юр кёрчёсемпе витённё йәмрасем патёнчи кёпер урлә қасса, тайләк-тайләк ларакан мунчасем сүмёпе иртрё те Анаткаса тухрё.

5. Ыйгу (ёс).

Ку текстра чаваш чёлхинчи мёнле закон пирки сәмах пырать?

Сак закон тәрәх, сәмахри тата сыпәкри усә сасәсемпе хунә сасәсем хытәләхна сёмселәх енчен килёшсе тәраçсё. Тёсләхрен, сәмах сыпәкёнчи сасәсем е пурте хыттисем, е пурте сёмсисем пулаçсё. Савәнпа та хытә сасәсенчен сёс тәракан сәмаха хытә сәмах, сёмсё

*сасӑсенчен тӑраканнине ҫемҫе сӑмах теҫҫӗ. Ҫак закона
пула аффиксем те сӑмахсем ҫумне хытӑлӑхпа ҫемҫелӗх
тӗлӗшӗнчен килӗше хушӑнаҫҫӗ.*

Хурав. Ку текста ҫаваш ҫӗлхинчи сингармонизм
законӗ пирки сӑмах пырать (урӑхла ӑна сасӑсен юнашарлӑх
килӗшӗвӗ теҫҫӗ).

6. Ыйту (ӗҫ).

Паллӑ поэтӑмӑрӑн сӑвӑ ҫаврине онлайн куҫарупа усӑ
курса ют ҫӗлхене куҫарнӑ хыҫҫӑн каялла ҫавашла куҫарсан
ҫапла тӗслӗх пулать:

*Ҫӗршер ҫулсем иртеҫҫӗ,
Хал хушса этем чунне.
Ҫыруҫӑсем шыраҫҫӗ
Чӑваш енӗн ӗмӗрне.
Малалла эфир пӑхатпӑр,
Хыҫала та халь сӑнатпӑр,
Ман шутпа, эфир пурнатпӑр –
Халӗ те, ыран, ялан.*

Онлайн куҫарура паллӑ поэтӑмӑрӑн мӗнле сӑвӑ
йӗркисене усӑ курнӑ-ши? Ҫав сакӑр йӗркелӗ ҫаврана аса
илсе ҫырӑр.

Хурав.
Ӗмӗрсем иртсе пыраҫҫӗ
Ӱстерсе ӑс-хал мулне.
Кӗнекеҫӗсем шыраҫҫӗ
Чӑвашсен кунне-ҫулне.
Тинкеретпӗр малалла,
Кайрине те халь куратпӑр...
Манӑн шухӑшӑмпала –
Эфир пулнӑ, пур, пулатпӑр.

7. Ыйту (ёс).

6-мөш Ыйту хуравёнци савă йёркисен авторё кам?

Хурав.

Петёр Хусанкай.

8. Ыйту (ёс).

Пилёк сас паллирен таракан самах тупар. Çав самаха тума йитусене хуравлар, хуравёсене ырыр.

1) Николай Шелепин пёр хайлавёнче Турă самах каласа çёртен ынна пултарна хыçан çёр ыне мён тухса ыртать? Çав самахан пёрремёш сас паллине илёр.

2) Паласахун Юсупё кёнекинчи пёлү мёнле? Ана пёлме поэма ятне аса илёр, иккёмёш сас паллине ырыр.

3) Хире-хирёсле шухашсен, камал-туйампа теллевсен, ёсемпе ынсен ывёч теркешёвне, керешёвне санарла сутатса панине мёнле терминпа палартаççё? Пёрремёш сас паллине илёр.

4) А. Алка «Июнён 22-мёшё» хайлавне мёнле жанрпа ырна? Жанр ятёнче икё хут тел пулкан сас паллине ырыр.

5) Ухсай Яккавён «Мана _____ санарла теççё» йёркинче мёнле самах сиксе юлна? Çав самахан юлашки сас паллийё епле?

Хурав.

ÇАКАР (çакар):

1) Çёлен – Ç

2) Хатла – А

3) Конфликт – К

4) Савă – Ў

5) Тутар – Р

9. Ыйту (ёс).

8-мёш Ыйтура тупнă сăмах илемлĕ хайлав ячĕсенче те тĕл пулат. Пысăк калăпăшлă хайлав тĕслĕхĕсене икĕрен кая мар ғырăр, авторĕсене те палăртăр.

Хурав.

Илпек Микулайĕ «Хура ҫăкăр», Ева Лисина «Ҫăкăр чĕлли».

10. Ыйту (ёс).

Константин Иванов ячĕллĕ Чăваш патшалăх академи драма театрĕн сцени ҫинче «Нарспи» спектакле ултă хут лартнă, куракансем патне ăна пĕрремĕш хут ҫитернĕренпе кăҫал 100 ҫул ҫитрĕ.

Эсир артист пулнă пулсан сцена ҫинче хайлаври хăш сăнара вылянă пултăтăр? Мĕншĕн? Хăвăр шухăшăрсене сочинени евĕр ғырăр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2022-мёш сул*

*10-мёш класс (чйваш шкулё)
Бйтусемне ёссем, хуравсем*

Текста вулър та 1-мёш, 2-мёш, 3-мёш, 4-мёш ёсене пурнăçлър:

*Ёсчен калайçан аллинчи мълатукан кёвви кйвак
суталлах пусланатчё те, мён каç пуличченех янйратчё*
(В. Ахун).

1. Бйту.

Кам (е мён) въл калайçа?

Хурав. Калайçа въл – шавяспа ёслеме пёлекен сын
(уряхла каласан, шавяç асти е шавяççа).

2. Бйту (ёс).

Текстра орфографи е пунктуаци йанйашё пур-и? Пур
пулсан, правилана анлантарър.

Хурав.

Текстра пунктуаци йанйашё пур.

Правило: *пусланатчё, янйратчё* пёр йышши членсем
(пёр йышши глаголсем е сказуемйсем) *те* союзпа
сыханнă, çаванпа вёсем хушшине запятой лартмалла мар.

3. Бйту (ёс).

Текстра вырăс чёлхинчен калаçu урлă йышаннă сймаха
(сймахсене) тупър, мёнле пулев пайё пулнине палъртър.

Хурав.

Мълатук, япала ячё пулать.

4. Ыйту (ёс).

Предложени хутсар-и, хутла-и? Хутла пулсан, тесне тата пайёсене сыхантааракан хатёре палартар.

Хурав. Предложени – хутла; паханулла хутла предложени, сыхану хатёре – *-иччен* аффикс.

5. Ыйту (ёс). Ку текста чаваш чёлхинчи мёнле закон пирки самах пырать?

Çак закон тăрăх, сăмахри тата сыпăкри уçă сасăсемпе хутă сасăсем хытăлăхпа çемçелĕх енчен килĕше тăраççĕ. Тĕслĕхрен, сăмах сыпăкĕнчи сасăсем е нурте хыттисем, е нурте çемçисем пулаççĕ. Çавăнна та хытă сасăсенчен çеç тăракан сăмаха хытă сăмах, çемçe сасăсенчен тăраканнине çемçe сăмах теççĕ. Çак закона пула аффиксем те сăмахсем çумне хытăлăхпа çемçелĕх тĕлешĕнчен килĕше хушăнаççĕ.

Хурав. Ку текста чаваш чёлхинчи сингармонизм законё пирки самах пырать (урăхла а́на сасăсен юнашарла́х килёшĕвĕ теççĕ).

6. Ыйту (ёс).

Мён въл реминисценци?

Хурав.

Автор пёр-пёр хайлава хай маларах сырна е урăх автор сырна произведенирен илнĕ сáнар, самах çаврăнăшĕ, сáвă йёрки е проза сыпакё; евёрлесе сырни.

7. Ыйту (ёс).

Петёр Яккусен сырна «Юман хуравёнчи» йёркесене реминисценцилесе сáвă шáрçалар:

Чăваш хули шур Шупаикар,

Эс – халăхан пуласлăхĕ;

Ачу-пăчу сан чăваш мар:

Салхуллă ман хаваслăхăм.

*Лере – уйра – җаплах ўсет
Лаитра юман – асчахәмҗәм.
– Юман! Чәваши хәҗсан пәтет?
– Тәнче пәтсессән, – тавәрчә.*

8. Ыйту (ёс).

Пилёк сас паллирен тәракан сәмах тупәр. Җав сәмаха тума ыйтусене хуравләр, хуравёсене җырәр.

1) «Чәваш халәхә малалла кайё-ши, каймё-ши?» ёсән авторё. Ун хушамачён виҗсёмёш сас паллине илёр.

2) С. Ялавинән җул мотивне сәнарланә хайлав ятне аса илёр, вёсәнчи сас паллине җырәр.

3) «... пёркенчөк», «... элчел», «... кәрәҗ» хайлав ячёсенче мёнле сәмах сиксе юлнә? Җав сәмахән пёрремёш сас паллине илёр.

4) Җак сәмахсене кам каланә? *«Хәвәртан малтан йывәр тертпе җул хывнә тәванәрсене сума сәвәр. Пёр-пёрне хисеплёр, тусләр пурәнәр. Мал ёмёт ячёпе, асталәх ячёпе сиксе тавлашәр, тупәшәр, әмәртәр, җухаран сәвәрса тытасса җитёр, анчах урәр җёре лексенех пёрне-пёри ал парәр. Ан манәр, эсир пёр аслә самана җыннисем, пёр халәх йышә...»* Җыравҗә ячён иккёмёш сас паллине илёр.

5) «Җуйлану» термина вырәсла куҗарәр, малтанхи сас паллине җырәр.

Хурав.

МЕХЕЛ (мехел):

- 1) Гурий Комиссаров – М
- 2) «Җул җинче» – Е
- 3) Хура – Х
- 4) Петёр Хусанкай – Е
- 5) Лирика – Л

9. Ыйту (ёс).

8-мёш ыйтура тупнă сăмах мёне пёлтернине анлантарăр. Сак сăмах пёлтерёшё пирки шухăша ўкни литература хайлавёнче те тёл пулать. Авторё кам-ши?

Хурав.

Мехел – философиллё анлав. Сутсанталякра кашни пулямăн, япалан хайён вăхăчё пур тени. Авторё – Петёр Хусанкай.

10. Ыйту (ёс).

Константин Иванов ячёллё Чăваш патшалăх академи драма театрён сцени сиче «Нарспи» спектакле ултă хут лартнă, куракансем патне а̀на пёрремёш хут ситернёренпе кăсал 100 сұл ситрё.

Эсир артист пулнă пулсан сцена сиче хайлаври хăш сăнара вылянă пулăттăр? Мёншён? Хăвăр шухăшăрсене сочинени евёр сьрăр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2022-мёш сул*

*11-мёш класс (чйваш шкулё)
Бйтусемне ёсsem, хуравsem*

Текста вулър та 1-мёш, 2-мёш, 3-мёш, 4-мёш ёсене пурнәслър:

Ёсчен калайсән аллинчи мәлатукән кёвви кйвак суталлах пусланатчё те, мён каç пуличченех янәратчё
(В. Ахун).

1. Бйту (ёс).

Кам (е мён) вәл калайсә?

Хурав. Калайсә вәл – шавәспа ёслеме пёлекен сын (урәхла каласан, шавәс әсти е шавәсә).

2. Бйту (ёс).

Текстра орфографи е пунктуаци йәнәшё пур-и? Пур пулсан, правиләна әнлантарәр.

Хурав.

Текстра пунктуаци йәнәшё пур.

Правило: *пусланатчё, янәратчё* пёр йышши членсем (пёр йышши сказуемәйсем) *те* союзпа сыхәннә, савәнпа вёсем хушшине запятой лартмалла мар.

3. Бйту (ёс).

Текстра евёрлев сәмахәнчен пуләннә иккёмёшле сәмаха (сәмахсене) тупәр, мёнле пуплев пайё пулнине паләртәр.

Хурав.

Янәратчё, глагол пулать.

4. Ыйгу (ёс).

Предложени хутсар-и, хутла-и? Хутла пулсан, тесне тата пайёсене сыхантааракан хатёре палартар.

Хурав. Предложени – хутла; паханулла хутла предложени, сыхану хатёре – *-иччен* аффикс.

5. Ыйгу (ёс). Ку текста чаваш чёлхинчи мёнле закон пирки самах пырать?

Çак закон тăрăх, сăмахри тата сыпăкри уçă сасăсемпе хупă сасăсем хытăлăхпа çемçелĕх енчен килĕше тăраççĕ. Тĕслĕхрен, сăмах сыпăкĕнчи сасăсем е нурте хыттисем, е нурте çемçисем пулаççĕ. Çавăнна та хытă сасăсенчен çеç тăракан сăмаха хытă сăмах, çемçe сасăсенчен тăраканнине çемçe сăмах теççĕ. Çак закона пула аффиксем те сăмахсем çумне хытăлăхпа çемçелĕх тĕлешĕнчен килĕше хушăнаççĕ.

Хурав. Ку текста чаваш чёлхинчи сингармонизм законё пирки самах пырать (урăхла а́на сасăсен юнашарла́х килёшĕвĕ теççĕ).

6. Ыйгу.

Мён въл реминисценци?

Хурав.

Автор пёр-пёр хайлава хай маларах сырна е урăх автор сырна произведенирен илнё сáнар, самах çаврăнăшĕ, сáвă йёрки е проза сыпакё; евёрлесе сырни.

7. Ыйгу (ёс).

Петёр Яккусен сырна «Юман хуравёнчи» йёркесене реминисценцилесе сáвă шáрçалар:

Чăваш хули шур Шупаикар,

Эс – халăхан пуласлăхĕ;

Ачу-пăчу сан чăваш мар:

Салхуллă ман хаваслăхăм.

*Лере – уйра – җаплах ўсет
Лаитра юман – йсчахъмҗәм.
– Юман! Чăваш хăҗан пётет?
– Тёнче пётсессён, – тавърчĕ.*

8. Ыйту (ёс).

Пилёк сас паллирен тăракан сăмах тупър. Җав сăмаха тума ыйтусене хуравлър, хуравёсене җырър.

1) Илемлĕ хайлав җинчен каласа ѓнлантарнине, унђн шухăшне, содержанине, принципёсене уҗса панине литература пĕлĕвёнче мёнле терминпа палъртаҗҗё? Пёрремёш сас паллине илёр.

2) Ухсай Яккăвён тёсе палъртакан сăмахлă трагеди ятне аса илёр. Хайлав ячĕ вёҗёнчи сас паллине җырър.

3) Лаврентий Таллеровђн икĕ сăмахран тăракан хайлав ятне аса илёр. Хайлав ятёнчи сăмахсем пёр пек сас паллирен пуҗланаҗҗё. Җав сăмахсен пёрремёш сас паллине илёр.

4) Публицистикăллă прозђн чи пысăк ѓстисенчен пёри, район пуҗлăхёнче, республикăри культура министрёнче ёҗленĕ җыравҗă хушамачĕ, ун пёрремёш сас паллине илёр.

5) «Стопа» термина чăвашла куҗарър, малтанхи сас паллине җырър.

Хурав.

ИЛПЕК (илпек):

- 1) Интерпретаци – **И**
- 2) «Хура элчел» – **Л**
- 3) «Пёчĕкҗёс путене» – **П**
- 4) Емельянов – **Е**
- 5) Карт – **К**

9. Ыйту (ёс).

8-мёш ыйтура тупнă сăмахăн пѐлтерѐшѐсем чылай.
Вѐсене пилѐк сăмахран кая мар ҫырăр.

Хурав.

Илпек сăмахăн пѐлтерѐшѐсем – арҫын ячѐ, псевдоним,
тулăх, тухăҫлă, ытлă-ҫитлѐ, нумай т.ыт.те.

10. Ыйту (ёс).

Константин Иванов ячѐллѐ Чăваш патшалăх академи
драма театрѐн сцени ҫинче «Нарспи» спектакле ултă хут
лартнă, куракансем патне ăна пѐрремѐш хут ҫитернѐренпе
кăҫал 100 ҫул ҫитрѐ.

Эсир артист пулнă пулсан сцена ҫинче хайлаври хăш
сăнара вылянă пултăттар? Мѐншѐн? Хăвăр шухăшăрсене
сочинени евѐр ҫырăр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2023-мёш сул*

*9-мёш класс (чйваш шкулё)
Бйтусемне ёсsem, хуравsem*

Текста вулар та 1-мёш, 2-мёш ёссене пурнайслар.

*Пухусем ирттерекен пўлёме халэх йышлй пухйннй.
Мал енне йётён сухаллй ватйсем ларса тухнй. Вёсем
сйпайлйн пйшйлтатса каласни аякран пит килёшўллё
курйнатъ.*

1. Бйту (ёс).

Текстри хйш сймахра (е хйш сймахсенче) сасёсен шучё саспаллисен шутёнчен нумайрах? Сав сймаха (сймахсене) сырйр.

Хурав.

Аякран.

2. Бйту (ёс).

Текстри хутлй предложение (хутлй предложенисене) сырса илёр, тёсне тата пайёсене сыхйнтаракан хатёре палйртйр.

Хурав.

*Вёсем сйпайлйн пйшйлтатса каласни аякран пит
килёшўллё курйнатъ.* Ку пйхйнуллй хутлй предложени,
пайёсене сыхйнтаракан хатёр – *-и* аффикс.

3. Бйту (ёс).

Пёрремёш юпари чёлхе терминёсене тата иккёмёш юпари тёслёхсене вулар.

1. Антонимсем	А. ача-пăча, выльăх-чĕрлĕх
2. Синонимсем	Ă. япала ячĕ, паллă ячĕ, глагол
3. Фразеологизм	Б. аван, лайăх
4. Мăшăр сăмахсем	В. шатăрт, кăлтăрт
5. Омонимсем	Г. усал, ыра
6. Пуплев пайĕсем	Д. сехре хăпрĕ
7. Нумай пĕлтерĕшлĕ сăмахсем	Е. хăлха (сын хăлхи, витре хăлхи, çĕлĕк хăлхи)
8. Евĕрлев сăмахĕсем	Ë. тутар, пушкăрт, чăваш
9. Пайăр ятсем	Ж. пыр (глагол), пыр (япала ячĕ)
10. Хурăнташ чĕлхесем	З. Атăл, Шупашкар

Терминсене тата тĕслĕхсене шайлаштарăр. Хăш термин патне хăш тĕслĕх килĕшүүлĕ? Хуравсене таблицăра пысăк сас паллипе кăтартса çырăр.

Хурав.

Терминсем	Сас палли
1. Антонимсем	Г
2. Синонимсем	Б
3. Фразеологизм	Д
4. Мăшăр сăмахсем	А
5. Омонимсем	Ж
6. Пуплев пайĕсем	Ă
7. Нумай пĕлтерĕшлĕ сăмахсем	Е
8. Евĕрлев сăмахĕсем	В
9. Пайăр ятсем	З
10. Хурăнташ чĕлхесем	Ë

4. Ыйту (ёс).

Алфавитсӑр пуҫне, саспаллисене палӑртмалли тепӑр ҫыру системи пур – Морзе азбуки. Ҫав азбукапа килӗшӗллӗн, кашни саспаллин ятарлӑ код пур, ӑна «тире» е «точка» символсенчен йӑркелеҫҫӗ, саспаллисене палӑртма кӗске е вӑрам сигналсемпе усӑ кураҫҫӗ. Таблицаӑри Морзе азбукипе паллашӑр та таблица хыҫҫӑн ҫырса панӑ ыйтава хуравлӑр.

Саспалли	Морзе азбукинчи код
А	•–
Б	–••
В	•– –
Г	– –•
Д	–••
Е, Ё	•
Ж	•••–
З	– –••
И	••
Й	•– – –
К	–•–
Л	•–••
М	– – –
Н	–•
О	– – – –
П	•– –•
Р	•–•
С	•••
Т	–
У	••–
Ф	••–•
Х	••••
Ц	–•–•

Ч	---•
Ш	-----
Щ	--•-
Ъ	--•--
Ы	-•--
Ь	-••-
Э	••-••
Ю	••--
Я	•-•-
.	•••••
,	•-•-•-

Морзе азбукипе усă курса ҫырнă ваттисен сăмахне вулăр та ăна чăваш алфавитенчи сас паллисемпе ҫырса парăр:

•- ••• •-• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- •••
•- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- •••
•- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- •••
•- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- ••• •- •••

Хурав.

Ал вараланни тасалать, чун вараланни тасалмасть.

5. Ыйту (ёс).

Пуç, алă, чёлхе, кăкăр, хыра̃м, шăл, чёре, ҫавар, ура, хăлха – ҫак сăмахсемпе кашнинпе икшер фразеологизм ҫырăр.

Хурав.

Ўт-пў пайё	Ачасен хуравёсенче тёл пулма пул-таракан фразеологизм тёллехёсем
пуç	пуç ҫине хăпарса лар, пуç ҫурăлса ту-хать, пуҫа ҫухат, пуç ҫап т.ыт.те
алă	алă пырать, алла ил, алла ус, алла пар, алла вёренд т.ыт.те

чѣлхе	пуклак чѣлхе, чѣлхе кѣѣтет, чѣлхе ѣаврѣнмасть, чѣлхе ѣыхланать т.ыт.те
кѣкѣр	кѣкѣр ѣап, кѣкѣртан юлашки сывлѣш тухиччен т.ыт.те
хырѣм	хырѣм хыр тѣрне кѣйрѣ, хырѣм тытса кул т.ыт.те
шѣл	шѣл хѣйра, шѣл витмест, шѣл ѣырт, шѣл шакка, шѣл йѣр т.ыт.те
чѣре	чѣрене тив, чѣрене уѣ, чѣрене хытар, чѣререн тух, чѣрене ыраттар, чѣрене ѣемѣет, чѣрене ил, чѣрене ѣунтар, чѣрене ѣур, чѣре сикет т.ыт.те
ѣавар	ѣавар кар, ѣавар уѣ, ѣаварне хупла, ѣавара шыв сып, ѣавар вылят т.ыт.те
ура	ураган ура иртмест, ура ѣине тѣр, ура ырса пус, ураган ѣк т.ыт.те
хѣлха	хѣлхана чик, хѣлхана кѣр т.ыт.те

6. Ыйгу (ѣѣ).

ѣѣпѣл Мишши сѣвинчи сиктерсе хѣварнѣ сѣмахсене тѣрѣс суйласа ѣырѣр:

Кѣвар ... (*чѣлхе, чѣре*)! Кѣвар ... (*чѣлхеллѣ, чѣреллѣ, чунлѣ*)

Чѣваш ... (*каччи, ачи, чѣлхи*), сассуна пар!

Тухсам кунта. Сана ... (*чѣнеѣѣ, кѣтеѣѣ, итлеѣѣ*).

Килсем! ... (*Иртсем, килсем, шансам*)! Эс пур, – ѣук мар.

Хурав.

Чѣре, чѣлхеллѣ, ачи, кѣтеѣѣ, килсем.

7. Ыйгу.

Кушлавѣш уйѣсем ѣинчен халѣха пѣлтернѣ поэт.

Хурав.

ѣемен Элкер.

8. Ыйгу (ёс).

Сән ўкерчёкре камсене паллатър?

Хурав.

Митта Вақлейё тата Петёр Хусанкай.

9. Ыйгу (ёс).

Чăвашла куçарър:

Здравствуй, мама, возвратились мы не все...

Босиком бы пробежаться по росе!

Пол-Европы прошагали, полземли –

Этот день мы приближали как могли.

Хурав.

Ах, аннемёр, таврăнайрёс пурте мар...

Паттърсен ятне ялан асра тытар.

Съртсем урлă, шывсем урлă талпайса,

Сан пата эфир сывхарнă айтълса.

10. Ыйгу (ёс).

«С» сас паллирен кăна пуçланакан сăмахсенчен хайлав сырър.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2023-мёш сул*

*10-мёш класс (чйваш шкулё)
Бйтусемне ёсsem, хуравsem*

Текста вулър та 1-мёш, 2-мёш ёсsemе пурнйслър.

*Тул сутйлать. Хурйнвар ялё сине кёсех хёвел тёрри
ўкрё, пурт тйррисем сийён илёртуллё тёссемне ташлама
пусларё. Тавралйх ерипен ыйхйран вйранса пырать. Алйк-
ханха усйлса хупйнни илтёнет. Инсетре мотор кёрлевё
саланчё.*

1. Бйту (ёс).

Текстри хйш сймахра (е хйш сймахсенче) сасйсен шучё
саспаллисен шутёнчен нумайрах? Сав сймаха (сймахсене)
сырйр.

Хурав.

Ялё, ерипен.

2. Бйту (ёс).

Текстри хутлй предложение (хутлй предложенисене)
сырса илёр, тёсне тата пайёсене сыхйнтаракан хатёре
палйртйр.

Хурав. *Алйк-ханха усйлса хупйнни илтёнет.* Ку
пйхйнуллй хутлй предложени, пайёсене сыхйнтаракан
хатёр – *-и* аффикс.

3. Бйту (ёс).

Пёрремёш юпари чёлхе терминёсене тата иккёмёш
юпари тёслёхсене вулър.

1. Антонимсем	А. кайăк-кешĕк, сĕтел-пукан
2. Синонимсем	Ă. евĕрлев сĕмахĕ, глагол, наречи
3. Фразеологизм	Б. аван, лайăх
4. Мăшăр сĕмахсем	В. палт, шалтăрт
5. Омонимсем	Г. аялта, сўлте
6. Пуплев пайĕсем	Д. хуп туртгар
7. Нумай пĕлтерĕшлĕ сĕмахсем	Е. хăлха (сын хăлхи, витре хăлхи, сĕлĕк хăлхи)
8. Евĕрлев сĕмахĕсем	Ё. удмурт, мари, мăкшă
9. Пайăр ятсем	Ж. сĕр (глагол), сĕр (япала ячĕ)
10. Хурăнташ чĕлхесем	З. Андриян, Шупашкар

Терминсене тата тĕслĕхсене шайлаштарăр. Хăш термин патне хăш тĕслĕх килĕшўллĕ? Хуравсене таблицăра пысăк сас паллипе кăтаргса сьрăр.

Хурав.

Терминсем	Сас палли
1. Антонимсем	Г
2. Синонимсем	Б
3. Фразеологизм	Д
4. Мăшăр сĕмахсем	А
5. Омонимсем	Ж
6. Пуплев пайĕсем	Ă
7. Нумай пĕлтерĕшлĕ сĕмахсем	Е
8. Евĕрлев сĕмахĕсем	В
9. Пайăр ятсем	З
10. Хурăнташ чĕлхесем	Ё

4. Ыйту (ёс).

Алфавитсър пуҫне, саспаллисене палъртмалли тепър ғыру системи пур – Морзе азбуки. Ҷав азбукәпа килешүүлән, кашни саспаллин ятарлә код пур, әна «тире» е «точка» символсенчен йөркелешсә, саспаллисене палъртма кёске е вәрәм сигналсемпе усә курашсә. Таблицари Морзе азбукипе паллашәр та таблица хысқан ғырса панә ыйтәва хуравләр.

Саспалли	Морзе азбукинчи код
А	•–
Б	–••
В	•– –
Г	– –•
Д	–••
Е, Ё	•
Ж	•••–
З	– –••
И	••
Й	•– – –
К	–•–
Л	•–••
М	– –
Н	–•
О	– – –
П	•– –•
Р	•–•
С	•••
Т	–
У	••–
Ф	••–•
Х	••••
Ц	–•••
Ч	– – –•
Ш	– – – –
Щ	– –•–
Ъ	– –•– –

Ы	—•—
Ь	—••—
Э	••—••
Ю	••— —
Я	•—•—
.	•••••
,	•—••—

Морзе азбукипе усă курса ҫырнă ваттисен сăмахне вулăр та ăна чăваш алфавитенчи сас паллисемпе ҫырса парăр:

•— ••• •—• •— ••• •— ••• •— •— •— •• —
 •— ••• •— ••• •— — ••• •—•—•— —•— ••—
 •— •—•— •— ••• •— ••• •— •— •— •• — •— •••
 •— ••• —•— •— ••• — •••••

Хурав.

Ал вараланни тасалать, чун вараланни тасалмасть.

5. Ыйту (ёҫ).

Пуҫ, алă, чёлхе, кăкăр, хырăм, шăл, чёре, ҫăвар, ура, хăлха – ҫак сăмахсемпе кашнинпе икшер фразеологизм ҫырăр.

Хурав.

Ўт-пў пайё	Ачасен хуравёсенче тёл пулма пултаракан фразеологизм тёллехёсем
пуҫ	пуҫ ҫине хăпарса лар, пуҫ ҫурăлса тухать, пуҫа ҫухат, пуҫ ҫап т.ыт.те
алă	алă пырать, алла ил, алла ус, алла пар, алла вёрент т.ыт.те
чёлхе	пуклак чёлхе, чёлхе кёҫетет, чёлхе ҫаврăнмасть, чёлхе ҫыхланать т.ыт.те
кăкăр	кăкăр ҫап, кăкăртан юлашки сывлăш тухиччен т.ыт.те
хырăм	хырăм хыр тårне кайрё, хырăм тытса кул т.ыт.те
шăл	шăл хайра, шăл витмест, шăл ҫырт, шăл шакка, шăл йёр т.ыт.те

чѐре	чѐрене тив, чѐрене уџ, чѐрене хытар, чѐререн тух, чѐрене ыраттар, чѐрене џемџет, чѐрене ил, чѐрене џунтар, чѐрене џур, чѐре сикет т.ыт.те
џавар	џавар кар, џавар уџ, џаварне хупла, џавара шыв сып, џавар вылят т.ыт.те
ура	ураган ура иртмест, ура џине тџр, ура ярса пус, ураган џк т.ыт.те
хџлха	хџлхана чик, хџлхана кѐр т.ыт.те

6. Ыйту (ѐџ).

џеџпѐл Мишши сџвинчи сиктерсе хџварнџ сџмахсене тѐрѐс суйласа џырџр:

Тѐнчене тасатрѐ ... (*туйџм, ирѐк, џулџм*) вут-кџварѐ,

џут тѐнче ... (*џѐнелчѐ, тасалчѐ, џуталчѐ*), иртрѐ авалхи.

... (*Тѐтѐмѐ, тѐттѐмѐ, џулџмѐ*) тѐп пулчѐ, мџшкџл иртсе кџйрѐ –

... (*џут, халь, тин*) ирѐке тухрџн, ... (*ман, эс, тѐп*) чџваш чѐлхи!

Хурав.

Ирѐк, џуталчѐ, тѐттѐмѐ, тин, тѐп.

7. Ыйту (ѐџ).

Сџн џкерчѐкре камсем-ши? Эсир вѐсем џинчен мѐн пѐлетѐр? Паллџ ѐџсене асџнџр.

Хурав.

Митта Ваҫлейё тата Петёр Хусанкай. Митта Ваҫлейё – савăҫ, куҫаруҫă. Паллă хайлавёсем: «Пит маттур-ҫке Иванов бульварё...», «Тăван чёлхем! Таса хёлхем...», «Анатри юрă» т.ыт.те. «Петёр Хусакай – Чăваш халăх поэчĕ, куҫаруҫă, критик. Паллă хайлавёсем: «Тилли юррисем», «Аптарман тавраш», «Таня» т.ыт.те.

8. Ыйту (ёҫ).

Чёмпёрти чăваш шкулĕн, «Хыпар» хаҫатăн Хусанти редакцийĕн ёҫĕ-хёлне сăнлакан эпика хайлавĕн ятне тата авторне асăнăр.

Хурав.

Константин Петровăн «Тайăр» романĕ.

9. Ыйту (ёҫ).

Чăвашла куҫарăр:

*Мне кажется порою, что солдаты,
С кровавых не пришедшие полей,
Не в землю эту полегли когда-то,
А превратились в белых журавлей.*

Хурав.

*Хăш чух мана ылханлă вăрçă хирĕ
Тĕп тунă ҫамрăк паттăр салтаксем
Ҫёрсе ыртман нек туйăнать каҫ-ирĕн,
Вёҫеҫĕ нек пулса шур тăрнасем.*

10. Ыйту (ёҫ).

«С» сас паллирен кăна пуҫланакан сăмахсенчен хайлав ҫырăр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2023-мёш сул*

*11-мёш класс (чйваш ишкулё)
Бйтусемне ёсsem, хуравsem*

Текста вулър та 1-мёш, 2-мёш ёсsemе пурнйфслър.

Върман фывйххи урамра та лаййх сисёнет. Таса та уфй, сиплё сывлайш сймсана техёмлён пырса фанать. Юмах евёр сарй кун тйрать. Вйл, хаваслантарса та фёклентерсе, кирек кама та ачалйхри ырй тёлёке аса илтерет.

1. Бйту (ёс).

Текстри хйш сймахра (е хйш сймахсенче) сасёсен шучё саспаллисен шутёнчен нумайрах? Фав сймаха (сймахсене) фырйр.

Хурав.

Юмах, евёр.

2. Бйту (ёс).

Текстри хутлй предложение (хутлй предложенисене) фырса илёр, тёсне тата пайёсене фыхйнтаракан хатёре палйртйр.

Хурав. *Върман фывйххи урамра та лаййх сисёнет.* Ку пйхйнуллй хутлй предложени, пайёсене фыхйнтаракан хатёр – **-и** аффикс.

3. Бйту (ёс).

Пёрремёш юпари чёлхе терминёсене тата иккёмёш юпари тёлёлхсене вулър.

1. Антонимсем	А. җил-тәвәл, җырма-җатра
2. Синонимсем	Ӑ. палла ячә, хисеп ячә, глагол
3. Фразеологизм	Б. наян, кахал
4. Мәшәр сәмахсем	В. шәнкәр, шатәрт
5. Омонимсем	Г. пысәк, пәчәк
6. Пуллев пайәсем	Д. хуп туртгар
7. Нумай пәлтерәшлә сәмахсем	Е. сәмса (җын сәмси, җәкәр сәмси, карап сәмси)
8. Евәрлев сәмахәсем	Ӕ. җаваш, узбек, тутар
9. Пайәр ятсем	Ж. җу (глагол), җу (япала ячә)
10. Хурәнташ җәлхесем	З. Атәл, Шупашкар

Терминсене тата тәсләхсене шайлаштарәр. Хәш термин патне хәш тәсләх киләшүллә? Хуравсене таблицәра пысәк сас паллипе кәтартса җырәр.

Хурав.

Терминсем	Сас палли
1. Антонимсем	Г
2. Синонимсем	Б
3. Фразеологизм	Д
4. Мәшәр сәмахсем	А
5. Омонимсем	Ж
6. Пуллев пайәсем	Ӑ
7. Нумай пәлтерәшлә сәмахсем	Е
8. Евәрлев сәмахәсем	В
9. Пайәр ятсем	З
10. Хурәнташ җәлхесем	Ӕ

4. Ыйту (ёс).

Алфавитсър пуэне, саспаллисене палъртмалли тепър ыру системи пур – Морзе азбуки. Ҷав азбукапа килешуллэн, кашни саспаллин ятарлă код пур, апа «тире» е «точка» символсенчен йеркелещэ, саспаллисене палъртма кёске е вара́м сигналсемпе уса куращэ. Таблица́ри Морзе азбукипе паллаша́р та таблица хысқан ыса пана́ ыйтава хуравла́р.

Саспалли	Морзе азбукинчи код
А	•–
Б	–•••
В	•– –
Г	– –•
Д	–••
Е, Ё	•
Ж	•••–
З	– –••
И	••
Й	•– – –
К	–•–
Л	•–••
М	– –
Н	–•
О	– – – –
П	•– –•
Р	•–•
С	•••
Т	–
У	••–
Ф	••–•
Х	••••
Ц	–•–•
Ч	– – – –•
Ш	– – – – –

Щ	--●--
Ъ	--●--
Ы	●--
Ь	--●--
Э	●●--●●
Ю	●●--
Я	●--●--
.	●●●●●
,	●--●--

Морзе азбукипе усă курса ғырнă ваттисен сăмахне вулăр та ăна чăваш алфавитенчи сас паллисемпе ғырса парăр:

●-- ●●● ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●--
 ●-- ●● ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●--
 ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●--
 ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●-- ●--

Хурав.

Ал вараланни тасалать, чун вараланни тасалмасть.

5. Ыйту (ёс).

Пуç, алă, чёлхе, кăкăр, хырăм, шăл, чёре, çавар, ура, хăлха – çак сăмахсемпе кашнинпе икшер фразеологизм ғырăр.

Хурав.

Ўт-пў пайё	Ачасен хуравёсенче тёл пулма пултаракан фразеологизм тёлёхёсем
пуç	пуç çине хăпарса лар, пуç çурăлса тухать, пуça çухат, пуç çап т.ыт.те
алă	алă пырать, алла ил, алла ус, алла пар, алла вёрент т.ыт.те
чёлхе	пуклак чёлхе, чёлхе кёçётет, чёлхе çаврăнмасть, чёлхе сыхланать т.ыт.те
кăкăр	кăкăр çап, кăкăртан юлашки сывлăш тухиччен т.ыт.те

хырәм	хырәм хыр тәрне кайрә, хырәм тытса кул т.ыт.те
шәл	шәл хайра, шәл витмест, шәл җырт, шәл шакка, шәл йөр т.ыт.те
чәре	чәрене тив, чәрене уҗ, чәрене хытар, чәререн тух, чәрене ыраттар, чәрене җемҗет, чәрене ил, чәрене җунтар, чәрене җур, чәре сикет т.ыт.те
җавар	җавар кар, җавар уҗ, җаварне хупла, җавара шыв сып, җавар вылят т.ыт.те
ура	ураган ура иртмест, ура җине тәр, ура ярса пус, ураган ўк т.ыт.те
хәлха	хәлхана чик, хәлхана кәр т.ыт.те

6. Ыйту (ёҗ).

Ухсай Яккәвә сәввинчи сиктерсе хәварнә сәмахсене тәрәс суйласа җырәр:

... (Ял-йышәм, уй-хирәм, вәрманәм) пачә хай ... (вәйне, хупне, халне)

Хай ... (сәпкинче, чунәнче, чәринче) мана сикме,

... (Кәрхи, хирти, уйри) ыраш хай сәткенне

Тултарчә манән ... (чәреме, кәввәме, пәввәме).

Хурав.

Вәрманәм, хупне, сәпкинче, хирти, пәввәме.

7. Ыйту (ёҗ).

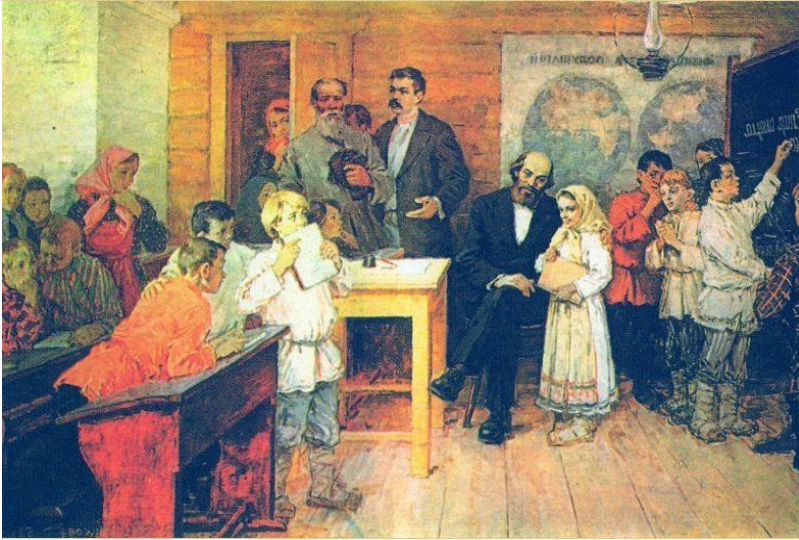
Ку хайлавра 52 пус укҗа, 3 алтәр шыв, тислөк муклашки җинчен калани пур. Хайлав ятне тата авторне паләртәр.

Хурав.

Ф. Павловән «Судра» хайлавәнче.

8. Ыйту (ёҗ).

Ўкерчәкри икә паллә җынна асәрхәр. Камсем-ши вәсем? Художник әшти ёҗ-пуҗа ўкерсе кәтартнә?

Хурав.

И.Н. Ульянов тата И.Я. Яковлев. Чѐмпѐр чӑваш
шкулѐнче.

9. Ыйту (ѐс).

Чӑвашла кусарӑр:

*День Победы, как он был от нас далек,
Как в костре потухшем таял уголек.
Были версты, обгорелые в пыли, –
Этот день мы приближали, как могли.*

Хурав.

*Ҷентеруҫѐм, пит инҫеччѐ эс пиртен,
Кѐл кӑварѐ нек сунеттѐнччѐ хулен.
Ҷулам витѐр, ҫумӑр витѐр талпӑнса,
Сан пата эфир ҫывхарнӑ шӑвӑнса.*

10. Ыйту (ѐс).

«С» сас паллирен кӑна пуҫланакан сӑмахсенчен хайлав
сырӑр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2024-мёш сул*

*9-мёш класс (чйваш ишулё)
Бйтусемпе ёссем, хуравсем*

Текста вулър та 1–5 ыйтусене (ёссене) пурнйслър.

Иртнё ёмёр варриччен хянтърсем Раçсейён кашни пысак е пёчёк юхан шывё тйрйхёнче питё йышлй пурянна, имёш. Каярахпа вёсене паха та хаклй тирёшён чылай çёрте тытса пётернё. Хянтър апачё – ўсентйран. Вйл уйрймах йывйç турачёсене, тёрлё курак çиме кймйлласть. Сивёсем çитиччен хййне хёл каçмалйх апат хатёрлеме те ёлкёрет вйл. Хйш-пёр хянтър çемйи шывра вйтйр кубометр таранах апат хатёрлесе тултартать.

1. Бйту (ёç).

Текстра вырйс чёлхинчен калаçу урлй йышянна сймаха (сймахсене) тупса пуçламйш формйра çырйр, вырйсла тйркилёвне кйтартйр.

Хурав.

Раçсей (Россия), апат (обед), çемье (семья).

2. Бйту (ёç).

Текстра мёнле чёрчун пирки сймах пырать? йна вырйсла куçарйр.

Хурав.

хянтйр – бобр.

3. Бйту (ёç).

Текстран хутлй предложение (хутлй предложенисене) тупса çырса илёр, тёсне палйртйр, пайёсене сйхянтаракан хатёре кйтартйр.

Хурав.

Сивёсем җитиччен хайне хёл каҗмалӑх апат хатёрлеме те ёлкёрет вӑл.

Пӑхӑнулӑ хутӑ предложени, җыхӑну хатёрё – *-иччен* аффикс (деепричасти аффиксё).

4. Ыйту (ёҗ).

Текстра пунктуаци тёлёшёнчен йӑнӑш җырнӑ предложение тупӑр та тӑрлетсе җырса илёр, правилӑна ӑнлантарӑр.

Хурав.

Иртнё ёмёр варриччен хӑнтӑрсем Раҗҗейён кашни пысӑк е пёчёк юхан шывё тӑрахёнче питё йышӑ пурӑннӑ имёш (сказуемӑй хыҗҗӑн унпа юнашар вырнаҗнӑ кӑртём сӑмаха запятойпа уйӑрмалла мар).

5. Ыйту (ёҗ).

Текстра пёр йышши членсене тупса җырӑр. Вёсем предложенин мёнле членё пулаҗҗё?

Хурав.

пысӑк, пёчёк – определени пулаҗҗё.

паха, хакӑ – определени пулаҗҗё.

йывӑҗ тураҗёсене, курӑк – дополнени пулаҗҗё.

6. Ыйту (ёҗ).

Пилёк сас паллирен тӑракан сӑмах тупӑр. Җав сӑмаха тума ыйтусене хуравлӑр, хуравёсене җырӑр.

1) Кам җинчен сӑмах пырать-ши? «Вӑл Пушкарстанри Слакпуҗ ялёнче җуралса ўснё, ӑна унтах Кёслету җинче пытарнӑ». Сӑвӑҗ ячён пёрремёш сас паллине илёр.

2) С. Михайлов җырнӑ «Ах, эсё, _____, ман тӑван кётес» сӑвӑ йёркинче мёнле сӑмах сиксе юлнӑ? Җав сӑмахӑн иккёмёш сас паллине илёр.

3) Пьесăри герой пысăк та усал вăя хиреç кĕрешсе вилнине сăнлакан хайлав мĕнле жанр шутне кĕрет? Çав сăмахăн пĕрремеш сас паллийĕ епле?

4) Ф. Павловăн паллă комедийĕ. Хайлав ятĕнчи иккĕмеш сас паллине илĕр.

5) «Натали кĕпе тĕрлет» сыпăк хăш хайлавран? Ăна пĕлме П. Хусанкайăн сăвăлла романĕн ятне аса илĕр, хайлав ячĕн юлашки сас паллине çырăр.

Хурав.

ЯНГУШ.

1) Яков – **Я**

2) Юнкă – **Н**

3) трагеди – **Т**

4) «Судра» – **У**

5) «Аптраман тавраш» – **Ш**

7. Ыйту (ёç).

6-меш ыйтура тупнă сăмах – чăваш сыравçи псевдонимĕ. Кам-ши вăл?

Хурав.

Спиридон Михайлов.

8. Ыйту (ёç).

Панă сăмахсен кирлĕ вариантне суйласа илĕр, клоуз-теста пурнăçлăр.

Туй пуçĕ Прамун лаишисене ерипен уттарма пуçларĕ. Пирĕнне пĕрле урам тулли халăх (а) _____. Пурте шапшурă тумтир тăхăннă. Хĕрсен, арăмсен кăкăр тулли (ă) _____ хĕвел çутипе ялтăртатать. Вĕт-шак ачи-пăчи çăварĕсене (б) _____ пирĕн çине пăхатъ. Мĕлĕшри Алтан Ваçли шăпăрне калама чарăнса кўме çине тăратъ те аллисемпе хăлаçланса, автан пек: (в) «_____!» – тесе пит хытă авăтса яратъ. Ваçли хыççын ялти автансем те

авăтаççĕ. Тата кўме тăррине лăпчăнса ларать те,
çăмарта туса аннă чăх пек, пуçне каçăртса (г) _____.

(И. Тăхтин «Шерхулла» калавĕнчен)

Суйламалли вариантсем:

а) утаççĕ, утать;

ă) ылтăн, кĕмĕл, пăхăр;

б) уçса, карса, шыв сыпнăн хупса;

в) «Кик-ки-рик!», «Ку-ка-ре-ку!»;

г) юрлать, кăткăтлатать, кăтиклет.

Хурав.

а) утать;

ă) кĕмĕл;

б) карса;

в) «Кик-ки-рик!»;

г) кăтиклет.

9. Ыйгу (ёç).

Текста чăвашла куçарăр.

Молодые люди говорят на чувашском языке! Я слышала, что в Москве живет пятьдесят тысяч чувашей, но до сих пор не слышала, чтобы в кафе разговаривали по-чувашски. Сама я не могу говорить по-чувашски, если только несколько слов невпопад, и понимаю немного. В те времена, хоть и была я по крови чувашкой, душой, мыслями была очень далека от родного народа. Вон моя подруга Фатима не только как ручеек складно говорит по-татарски, но и читает, и пишет, а я, как бы сказать, в чувашском языке как немая.

Хорошо еще, в то время неожиданно в книжном магазине попался на глаза большой словарь в темно-красном переплете, и, увидев надпись позолоченными буквами «ЧУВАШСКО-РУССКИЙ СЛОВАРЬ», я обрадовалась, купила его, дойдя домой, поспешно открыла, и в этот миг

меня охватило такое чувство, как будто заново родилась. Тогда я стала ежедневно заучивать десятки слов, но, оказалось, лишь с помощью словаря язык не выучить.

(Борис Чиндыков)

Хурав.

Самра́ксем чăвашла калаҫаҫҫё! Мускавра алă пин чăваш пурăнать тенине илтнĕ те, ҫак тарана ҫити кафере чăвашла калаҫнине илтменччĕ. Эпĕ хам чăвашла пачах та калаҫаймастап, ун-кун пĕр-икĕ сăмах ҫаврăнăшĕ кăна, ăнланасси те кăшт ҫеҫ манăн. Юнпа чăваш хĕрĕ пулсан та, чунпа, шухăшăмпа эпĕ тăван халăхран питĕ аякраччĕ вăл вăхăтра. Ман юлташ хĕр ача Фатима ав тутарла шыв юхнă пек калаҫать кăна мар, вулать те, ҫырать те, эпĕ вара, мĕнле калас, чĕлхесĕр пекех чăвашла.

Юрать-ха, ҫав вăхăталла пĕрре ăнсăртран кĕнеке лавкинче куҫ тĕлне тĕксĕм хĕрлĕ хуплашкаллă пысăк словарь курăнса кайрĕ, ылтăнланă сас паллисемпе «ЧĂВАШЛА-ВЫРĂСЛА СЛОВАРЬ» тенине курсан эпĕ савăнсах кайрăм, часрах туянтăм, киле ҫитсе хыпаланса уҫса лартăм, хама темле ҫĕнĕрен ҫуралнă евĕр туйăм ҫупăрласа илчĕ ҫав самантра. Вара куллен вуншар сăмах вĕренме тытăнтăм, анчах словарь хальлĕн кăна пулмасть иккен чĕлхе вĕренесси.

(Борис Чиндыков)

10. Ыйту (ёҫ).

«Хăв Ҫулна шыра, пĕртен-пĕр Ҫулна», – тенĕ Валери Туркай пĕр саввинче. Мĕнле Ҫул пирки ҫырать-ши вăл? Хăвăр шухăшăра сочинени-шухăшлав евĕр ҫырса пĕлтерĕр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чываш чёлхи – таван чёлхе» олимпиада
2024-мёш сул*

*10-мёш класс (чываш шкулё)
Бйтусемне ёсsem, хуравsem*

Текста вулър та 1–5 ыйтусене (ёсене) пурнăслър.

Çирёк – питё усалла йывăç. Вăл сырма-çатрана типесрен сыхлать, çенё çăлкуçsem кăларать. Çирёк пуснă сырмасенче ёлёк уланкă йышла ёрченё. Çирёк вутта та лайăх. Ун вуттинчен сёрём тухмасть. Çирёкрен тунă сётел-пукан вара çамăл, илемлё те çирёп пулать. Кайăк-кёшёк те иленет çирёклёхе. Çирёк вăррине юратса çиекен кайăка чывашsem ахальтен мар çирёктърри тенё.

1. Бйту (ёс).

Текстра вырăс чёлхинчен калашу урлă йышăннă сăмаха (сăмахсене) тупса сырър, вырăсла тўркилёвне кăтартър.

Хурав.

Сётел (стол).

2. Бйту (ёс).

Текстра «япала ячё + аффикс = япала ячё» схемăпа пулăннă иккёмёшле сăмаха (сăмахсене) сырса илёр, çав модельпе тепёр тёслёх шутласа тупър.

Хурав.

Çирёклёх (хуравра тёл пулма пултаракан тёслёхsem: сёмёртлёх, сырулăх т.ыт.те).

3. Бйту (ёс).

Текстран хутлă предложение (хутлă предложенисене) тупса сырса илёр, тёсне палъртър, пайёсене сыхантаракан хатёре кăтартър.

Хурав.

Ҷирёк пуснă җырмасенче ёлёк уланкă йышлă ёрченё.
Пăхăнуллă хутлă предложени, җыхăну хатёре –
-нă аффикс (иртнё причасти аффиксё).

4. Ыйту (ёс).

Текстра мёнле пулă ячё тёл пулать? Ана ырясла
куҗарър.

Хурав.

Уланкă – окунь.

5. Ыйту (ёс).

Текстра пёр йышши членсене тупса җырър. Вёсем
предложенин мёнле членё пулаҗҗё?

Хурав.

сыхлать, кăларать – сказуемăй пулаҗҗё.

җамал, илемлё те җирёп – обстоятельство пулаҗҗё.

6. Ыйту (ёс).

Пилёк сас паллирен тăракан сăмах тупър. Ҷав сăмаха
тума ыйтусене хуравлър, хуравёсене җырър.

1) К. Иванов «Шуйттан чури» хайлавне мёнле жанрпа
җырнă? Малтанхи сас паллине илёр.

2) Германи върҗи вăхăтёнчи ёсене, 1914–1916
җулсене, санлакан драма. Хайлав ятёнчи юлашки сас пал-
лине илёр.

3) «Сăхман айёнчи ача амăшё» хайлав авторё кам? Ун
хушамачён юлашки сас паллине җырър.

4) Ҷумър витёр ик җунатти тăрăх шыв юхтарса вёҗекен
чёкеҗ җинчен юрлакан чăваш халăх юрри мёнле сăмахпа
пуҗланать? Пёрремёш сас паллине илёр.

5) 1, 2, 4-мёш йёркесем рифмаланни, 3-мёш састашсър
пулни, философиллё тёшё мала тухни хăш литература
жанрешён кăтартуллă? Пёрремёш сас паллине җырър.

Хурав.

ТАЙАР.

- 1) трагеди – Т
- 2) «Ялта» – А
- 3) Рсай – Й
- 4) аҗста – А
- 5) рубай – Р

7. Ыйгу (ёс).

6-меш ыйгура тупнӑ сӑмахлӑ хайлав ячӑ аса илӗр, авторне палӑртӑр.

Хурав.

Митта Ваҗлейӗ; Константин Петров.

8. Ыйгу (ёс).

Панӑ сӑмахсен кирлӗ вариантне суйласа илӗр, клоуз-теста пурнӑҗлар.

Йӑван Яккӑлч пулкаланӑ кунта. (а) _____ ку енчи шкулсене тӗрӗслеме килсе җӳренӗ. Халӑхра икӗ (ӑ) _____ җӳрет ун пирки... Пӗрре, шӑпах (б) _____ эрнинче, каччӑсемпе хӗрсем укӑлчара вӑйӑ карти җавӑрса юрӑ юрланӑ. Сасартӑк вӗсен умне (в) _____ лашаллӑ кӳмепе чаплӑ улпут килнӗ тухнӑ. Җамрӑксем хӗресе уҗнӗ, вӑйӑ карти чӑл-пар саланнӑ. «Мӗnten хӗратӑр, ма манран таратӑр? Эпӗ те сирӗн пекех сынах, чӑвашах-җе!» – тенӗ вара улпут. Чӑвашлах чип-чипер каланӑ. Җавалкас җамрӑкӗсем тӗлӗнсе хытнӑ: вӗсем җак мӑн сухаллӑ, ылтӑн пакулӑ генерала, патша пекскерне, ниепле те чӑваш тесе шутлама хӗйман. Анчах улпут вӗсене ӑшиӑн калаҗса уҗкӗте (г) _____, каллех юрлама ыйтнӑ.

(А. Артемьевӑн «Алтӑр җалтӑр» хайлавӗнчен)

Суйламалли вариантсем:

- а) Хусантан, Шупашкартан, Чӗмпӗртен;
- ӑ) юмах, халап, баллада;

- б) Сурхури, Ҷаварни, Ҷимёк;
- в) мӑшӑр, пар;
- г) лартнӑ, тӑратнӑ, кӑртнӑ.

Хурав.

- а) Чӑмпӑртен;
- ӑ) халап;
- б) Ҷимёк;
- в) пар;
- г) кӑртнӑ.

9. Ыйту (ёс).

Текста чӑвашла куҫарӑр.

Молодые люди говорят на чувашском языке! Я слышала, что в Москве живет пятьдесят тысяч чувашей, но до сих пор не слышала, чтобы в кафе разговаривали по-чувашски. Сама я не могу говорить по-чувашски, если только несколько слов невпопад, и понимаю немного. В те времена, хоть и была я по крови чувашкой, душой, мыслями была очень далека от родного народа. Вон моя подруга Фатима не только как ручеек складно говорит по-татарски, но и читает, и пишет, а я, как бы сказать, в чувашском языке как немая.

Хорошо еще, в то время неожиданно в книжном магазине попался на глаза большой словарь в темно-красном переплете, и, увидев надпись позолоченными буквами «ЧУВАШСКО-РУССКИЙ СЛОВАРЬ», я обрадовалась, купила его, дойдя домой, поспешно открыла, и в этот миг меня охватило такое чувство, как будто заново родилась. Тогда я стала ежедневно заучивать десятки слов, но, оказалось, лишь с помощью словаря язык не выучить.

С Хуначи мы встретились в первое воскресенье мая на Ваганьковском кладбище. Там ежегодно в этот день собираются московские чувашки у могилы выдающегося ученого чувашского народа. До этого дня я ни разу там не

*бывала, а весной этого года мать с намеком сказала:
выросла уже, должна знать родной народ.*

(Борис Чиндыков)

Хурав.

Самраќсем чавашла калаҫаҫҫё! Мускавра алӑ пин чаваш пурӑнать тенине илтнӑ те, ҫак тарана ҫити кафере чавашла калаҫнине илтменчӑ. Эпӗ хам чавашла пачах та калаҫаймастӑп, ун-кун пӑр-икӑ сӑмах ҫаврӑнӑшӑ кӑна, ӑнланаси те кӑшт ҫеҫ манӑн. Юнга чаваш хӑрӑ пулсан та, чунпа, шухӑшӑмпа эпӑ тӑван халӑхран питӑ аякрасчӑ вӑл вӑхӑтра. Ман юлташ хӑр ача Фатима ав тутарла шыв юхӑнӑ пек калаҫать кӑна мар, вулать те, ҫырать те, эпӑ вара, мӑнле калас, чӑлхесӑр пекех чавашла.

Юрать-ха, ҫав вӑхӑталла пӑрре ӑнсӑртран кӑнеке лавкинче куҫ тӑлне тӑксӑм хӑрлӑ хуплашкаллӑ пысӑк словарь курӑнса кайрӑ, ылтӑнланӑ сас паллисемпе «ЧӒВАШЛА-ВЫРӒСЛА СЛОВАРЬ» тенине курсан эпӑ савӑнсах кайрӑм, часрах туянтӑм, киле ҫитсе хыпаланса уҫса лартӑм, хама темле ҫенӑрен ҫуралнӑ евӑр туйӑм ҫупӑрласа илчӑ ҫав самантра. Вара куллен вуншар сӑмах вӑренме тытӑнтӑм, анчах словарь хальлӑн кӑна пулмасть иккен чӑлхе вӑренесси.

Хуначипе эпир ҫу уйӑхӑн пӑрремӑш вырсарни кунӑнче Ваганьково масарӑнче тӑл пултӑмӑр. Унта ҫак кун ҫулсеренех чаваш халӑхӑн паллӑ ӑсчахӑн вил тӑпри патӑнче Мускав чавашӑсем пуҫтарӑнаҫҫӑ. Ҫав кунчен эпӑ пӑрре те пулса курманчӑ унта, кӑҫал вара ҫуркунне ҫитнӑ-ҫитмен систерчӑ анне: ӑссе ҫитрӑн ӑнтӑ, тӑван халӑха пӑлес пулать терӑ.

(Борис Чиндыков)

10. Ыйту (ӑҫ).

Семье ҫинчен ҫ сас паллирен кӑна пуҫланакан сӑмахсенчен хайлав ҫырӑр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2024-мёш сул*

*11-мёш класс (чйваш шукулё)
Бйтусемне ёссем, хуравсем*

Текста вулър та 1–5 бйтусене (ёссене) пурнйслър.

Пирён тйрйхра мулкач чылай тёл пулать. Вйл хёлле шап-шурй, сулла кйвак-хймйр-сйрй. Хйлхи вёсё сес кирек хйш вйхйтра та хура. Пурйнасса вйрманта ытларах пурйнать, сулсйллй йывйссене кймйллать. Унта пытанма лаййхрах. Апат та нумай. Каç пулсассйн пахчасене кёре-кёре каять: купйста, сйрйк-кишёр сулсисене, утй тйккаланчйкёсене шырать. Мулкач пите сисёмлё теçсё. Сывйрнй чухне те сас-чёве вйл таçтанах илтет, имёш.

1. Бйту (ёс).

Текстра вырйс чёлхинчен калашу урлй ййшйннй сймаха (сймахсене) тупса сйрйр, вырйсла тйркилёвне кйтартйр.

Хурав.

Сйрй (серый), апат (обед), купйста (капуста).

2. Бйту (ёс).

Текстра «глагол + аффикс = япала ячё» схемйпа пулйннй сймаха (сймахсене) сйрса илёр, сав модельпе тепёр тёслёх шутолса тупйр.

Хурав.

Тйккаланчйкёсене (хуравра тёл пулма пултаракан тёслёхсем: сапаланчйк, ванчйк, сйпкаланчйк т.ыт.те).

3. Бйту (ёс).

Текстран хутлй предложение (хутлй предложенисене) тупса сйрса илёр, тёсне палйртйр, пайёсене сйхйнтаракан хатёре кйтартйр.

Хурав.

Каҫ пулсассан пахчасене кёре-кёре каять: купаста, сарак-кишёр сұлсисене, утӓ тӓккаланчӓкёсене шырать.

Пӓхӓнуллӓ хутлӓ предложени, сыхӓну хатёрё – *-сассан* аффикс (деепричасти аффиксё).

4. Ыйгу (ёс).

Текстра пунктуаци тёлёшёнчен йӓнӓш сьрнӓ предложение тупӓр та тӓрлетсе сьрса илёр, правилӓна ӓнлантарӓр.

Хурав.

Сьвӓрнӓ чухне те сас-чёве вӓл тастанах илтет имёш (сказуемӓй хьссьӓн унпа юнашар ьырнӓснӓ кӓртём сӓмаха запятойпа уйӓрмалла мар).

5. Ыйгу (ёс).

Текстра пёр йышши членсене тупса сьрӓр. Вёсем предложенин мёнле членё пулацсё?

Хурав.

шап-шурӓ, кӓвак-хӓмӓр-сӓрӓ – сказуемӓй пулацсё.

хёлле, сұлла – обстоятельство пулацсё.

пурӓнать, кӓмӓллать – сказуемӓй пулацсё.

кёре-кёре каять, шырать – сказуемӓй пулацсё.

купаста, сарак-кишёр сұлсисене, утӓ тӓккаланчӓкёсене – дополнени пулацсё.

6. Ыйгу (ёс).

Пилёк сас паллирен тӓракан сӓмах тупӓр. Сав сӓмаха тума ьйтусене хуравлӓр, хуравёсене сьрӓр.

1) Вицё уйрӓм кёнекерен тӓракан, анчах сюжет пёрлӓхёпе, тӓп шухӓшпа, сӓнарсен аталанӓвёпе уйрӓлми сыхӓннӓ эпика е драма хайлавне литература пёлёвёнче мёнле терминпа палӓртацсё? Пёрремёш сас паллине илёр.

2) «Пусламӓшё» поэма авторё кам? Ун псевдонимён юлашки сас паллине сьрӓр.

3) Ф. Павлован «Ялта» драминчи юрату виçкётеслэхэ: Ванюк – Елюк – _____». Сиктерсе хаварна санар ячен юлашки сас паллине сырар.

4) Юхма Мишшин хайлав ятне малалла сырар: «Кавак ____». Сиксе юлна самахан иккёмеш сас паллине илёр.

5) «Карт» термин вырсла мёнле терминпа тур килет? Малтанхи сас паллине сырар.

Хурав.

ТИНЭС.

1) трилоги – Т

2) Айхи – И

3) Стапан – Н

4) сёмрен – Ё

5) стопа – С

7. Ыйту (ёс).

Хв. Уярпа Сеспел Мишшин 6-меш йитура тупна самахла хайлав ячесем пур, вёсене туллин сырар.

Хурав.

«Аста эс, тинёс?», «Тинёсе».

8. Ыйту (ёс).

Панә самахсен кирлө вариантне суйласа илёр, клоуз-теста пурнаслар.

Тухтар чупса ансассанах кашкарсем аякалла (а) _____ сикреш. Каччай савана (ә) _____ вёсем хысшан чупса та пахреш, кашкарсем Таранвар хёрринчи ыраш (б) _____ вайит керсе кайреш те сухалчеш. Тухтар каялла тавранчеш. Вал килнеш сере Селиме (в) _____ кереш пусланайчеш.

Селимен тути четрет, пит шамарти харах енчен карт-карт туртанса илет, (г) _____ унан, ыванса ситнеш чухнехи пек, сурма ушай, хай вал, темён сухатна пек, темён укерсе хаварна пек, чал-чал пахат, тем шырат, тем санат.

(Илпек Микулайён «Хура сакар» хайлавенчен)

Суйламалли вариантсем:

- а) чупса, тапса, васкаса;
- ӓ) кӑшкӑрса, ҫӑклесе, хӑмсарса;
- б) картине, пуссине, варне;
- в) тӑна, ӑса, шухӑша;
- г) куҫӑсем, куҫӑ.

Хурав.

- а) тапса;
- ӓ) хӑмсарса;
- б) пуссине;
- в) тӑна;
- г) куҫӑ.

9. Ыйгу (ӗҫ).

Текста ҫӑвашла куҫарӑр.

Сердце любит только раз...

Мне тоже хотелось запеть. Полная луна скользнула по ветвям и приблизилась к окну, зацепилась за раскрытую раму, ее светлые блики вздрогнули, качнулись, словно не решаясь заглянуть в комнату. Но вот она бесшумно вспрыгнула на подоконник, осторожно продвинулась к моей подушке, осветила ее. Луна обнимала, ласкала меня, но я не чувствовала тепла. Вдруг под окном раздались громкие шаги. Я прислушалась, затаив дыхание. Шаги становились все ближе, с шумом качнулась и хрустнула ветка сирени. Я осторожно поднялась, стараясь ступать как можно тише, подошла к окну, раздвинула краешек занавески. Под кустом сирени стоял Гена. Уже и луна скатилась за сад, восток окрасился в светло-серый цвет, а Гена все стоял под сиренью. На повети в сарае прокукарекал петух, и он вздрогнул, словно очнувшись. Мне захотелось окликнуть его, я едва сдержала себя. Вот он подошел к окну, приблизил букет к лицу, словно уткнулся в него, потом положил на подоконник и большими шагами вышел

из сада. Я взяла тяжелые цветы в руки. Они были живые, влажные. Осторожно прижав их к груди, я закрыла окно, упала на кровать и тут же уснула.

(Нелли Петровская)

Хурав.

Чёре пёр хут сёс савать...

Ман чунра юрә сәмахәсем пуҫтаранса пычёс, эпё сасәсәр юрларәм. Тулса ситнә уйах сирень сёсқисемпе выляса тачё-тачё те майёпен уҫа чўречерен пырса уртанчё, пёр авак пўлөме кёме хәраса чётренсе тәнә хысқан чўрече сакки сине сиксе ўкрё, вара, асархануллан шуса, ман минтере сүтатрё. Вәл мана сүпәрларё, ачашларё, анчах эпё унан ашшине те, сепёслөхне те туймарәм. Сак вәхәтра чўрече умөнче хуллен, асарханса пусакан ура сасси илтөнсе кайрё. Эпё пёр самант сывлама чаранса итлерём. Ура сасси сывхарса-сывхарса пычё те, чўрече еннелле тәсәлса ўсекен сирень турачё ләстартатса силленчё. Эпё, вырән синачен сёкленсе, пёр самант хытса тәтәм, унтан, чёрне вёсқән утса, чўрече патне пытәм, шура чаршава сирсе, пахчаналла тинкертём. Сирень тёмё айёнче Гена тәрәть. Ёнтё уйах та пахча хыснелле шуса анчё, тухәса кәвак сән сапрё, Гена саплах сирень тёмми айёнче тәрәть-ха. Асләк айёнчи автан хайён хәрәлтирех сассипе хыттан авәтса ярсан, вәл ыйхәран вәраннә сын пек шартах сикрё. «Гена!» – чүтах кәшкәрсә ямарәм эпё. Акә вәл кантәк патнех пычё, аллинчи чечекне пичё сүмне тытрё, унтан уҫа кантәк витёр чўрече сакки сине хучё те пысәк утәмсемпе пахчаран тухса сүхалчё. Эпё чечек сыххине алла илтём. Вёсем чёрё, нўрё. Эпё вёсене асарханса чёре сүмне тытса чәмартарәм, унтан кантәка хупрәм та, пите чечек сыххипе хупласа, кёсөх ашә ыйхә ытамне кёрсе ўкрём.

(Нелли Петровская)

10. Ыйту (ёс).

Семье синачен с сас паллирен кәна пусланакан сәмахсенчен хайлав сүрәр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2019-мёш сул*

*9-мёш класс (вырйс икулё)
Бйтусемне ёсsem, хуравsem*

1. Бйту (ёс).

Пёрремёш юпари чёлхе терминёсене тата иккёмёш юпари тёслёхсене вулйр.

1. Антонимsem	А. калем, пйтавка
2. Синонимsem	й. пит (хёвел пичё, сын пичё, минтер пичё, кёнеке пичё)
3. Фразеологизмsem	Б. вёлкёш, варкйш
4. Мйшйр сймахsem	В. Сёве, Калайкасси, Макфйм
5. Омонимsem	Г. тие, пушат
6. Кивелнё сймахsem (архаизмsem, историзмsem)	Д. пите кёсёсё сёле, пит писет
7. Нумай пёлтерёшлё сймахsem	Е. сйн-пит, ирён-кафйн
8. Евёрлев сймахёsem	ё. фйрмйс, мйкшй, удмурт
9. Паййр ятsem	Ж. пит (лицо), пит (очень)
10. Хуранташ чёлхесем	З. шйнкйр-шйнкйр, пйт-пйт

Терминсене тата тёслёхсене шайлаштарйр.

Хйш термин патне хйш тёслёх килёшуйллё?

Хуравсене таблицйра пысйк сас паллипе кйтартса сырйр.

Хурав.

Терминсем	Сас палли
1. Антонимсем	Г
2. Синонимсем	Б
3. Фразеологизмсем	Д
4. Мăшăр сăмахсем	Е
5. Омонимсем	Ж
6. Кивелнĕ сăмахсем (архаизмсем, историзмсем)	А
7. Нумай пĕлтерĕшлĕ сăмахсем	Ă
8. Евĕрлев сăмахĕсем	З
9. Пайăр ятсем	В
10. Хурăнташ чĕлхесем	Ё

2. Ыйту (ёс).

Пуç, алă, чĕлхе, кăкăр, хырăм, шăл, чĕре, çавар, ура, хăлха – çак сăмахсемпе кашнинпе икшер фразеологизм сырăр.

Хурав.

Ўт-пў пайĕ	Ачасен хуравĕсенче тĕл пулма пултаракан фразеологизм тĕслĕхĕсем
пуç	пуç сине хăпарса лар, пуç çурăлса тухать, пуça çухат, пуç çап т.ыт.те
алă	алă пырать, алла ил, алла ус, алла пар, алла вĕрент т.ыт.те
чĕлхе	пуклак чĕлхе, чĕлхе кĕçĕтет, чĕлхе çаврăнмасть, чĕлхе çыхланать т.ыт.те
кăкăр	кăкăр çап, кăкăртан юлашки сывлăш тухиччен т.ыт.те
хырăм	хырăм хыр тăрне кайрĕ, хырăм тытса кул т.ыт.те

шӑл	шӑл хайра, шӑл витмест, шӑл ҫырт, шӑл шакка, шӑл йӑр т.ыт.те
чӑре	чӑрене тив, чӑрене уҫ, чӑрене хытар, чӑререн тух, чӑрене ыраттар, чӑрене ҫемҫет, чӑрене ил, чӑрене ҫунтар, чӑрене ҫур, чӑре сикет т.ыт.те
ҫӑвар	ҫӑвар кар, ҫӑвар уҫ, ҫӑварне хупла, ҫӑвара шыв сып, ҫӑвар вылят т.ыт.те
ура	урадан ура иртмест, ура ҫине тӑр, ура ярса пус, урадан ўк т.ыт.те
хӑлха	хӑлхана чик, хӑлхана кӑр т.ыт.те

3. Ыйту (ёҫ).

Ултӑ сас паллирен тӑракан сӑмах тӑвӑр. Ҫав сӑмаха тума:

1) «*авӑн уйӑхӗ*» сӑмаха вырӑсла куҫарӑр та пӑрремӗш сас паллине илӑр;

2) *Наум Андреевич, Иван Андреевич, Василий Алексеевич* – чӑваш чӑлхеҫисем; вӑсен хушамачӑн пӑрремӗш сас паллине илӑр;

3) ҫулнӑ утӑ ретне (йӑркине) чӑвашла мӑн теҫҫӗ? Ҫав сӑмахӑн пуҫламӑш сас паллине илӑр;

4) *туятӑ* сӑмахри тӑваттӑмӗш сасса илӑр;

5) чӑваш алфавитӑнчи вун тӑваттӑмӗш сас паллине ҫырӑр;

6) пӑр-пӑр ёҫе е пулӑма ытлашши пысӑклатса кӑтартни вӑл мӑн ятлӑ сӑнарлӑх мелӗ? Чи юлашки сас паллине илӑр.

Мӑнле сӑмах пулнине, унӑн синонимне ҫырӑр.

Хурав.

1) «*авӑн уйӑхӗ*» сӑмаха вырӑсла куҫарӑр та пӑрремӗш сас паллине илӑр – С (сентябрь);

2) *Наум Андреевич, Иван Андреевич, Василий Алексеевич* – чӑваш чӑлхеҫисем; вӑсен хушамачӑн пӑрремӗш сас паллине илӑр – А (Андреев);

3) ҫулнă утă ретне (йёркине) чăвашла мён теççе? Çав сăмахăн пуçламăш сас паллине илёр – **П** (паккус);

4) *туятъ* сăмахри тăваттăмеш сасса илёр – **А**;

5) чăваш алфавитёнчи вун тăваттăмеш сас паллине ҫырăр – **К**;

6) пёр-пёр ёҫе е пулăма ытлаши пысăклатса кăтартни вăл мён ятлă сăнарлăх мелё? Чи юлашки сас паллине илёр – **А** (гипербола).

САПАКА (сапака), синонимё – *ҫупкăм*.

4. Ыйту (ёҫ).

Ҫумăр шăпăр-шăпăр ҫуса иртре предложенири евёрлев сăмахён пёлтерёшне палăртăр. Панă вариантсенчен хăшё тёрёс, ҫавна ҫырса илёр:

ҫумăр тумламёсем шултра та йăвă;

ҫумăр тумламёсем шултра, анчах сайра;

ҫумăр тикёс те кёске хушă ҫурё;

ҫумăр тумламёсем вётё, анчах ҫăра.

Хурав.

ҫумăр тикёс те кёске хушă ҫурё.

5. Ыйту (ёҫ).

Пёр тымартан пулăннă иккёмёшле сăмахсене ҫырса илёр:

ăскăч, аслă, пуйăс, аслăн, аславçă, асат, парăс, ас-тăн, аса, астрăм, асма, аслаккай.

Хурав.

Пёр тымартан пулăннă иккёмёшле сăмахсем:

ăслă, аслăн, аславçă, ас-тăн, аслаккай.

6. Ыйту.

Миҫе *кёт* тесен кайăк ячё пулать? Кайăк ятне ҫырăр, вырăсла куҫарăр.

Хурав.

Пёр.

Пёркёт – беркут.

7. Ыйту (ёс).

Чăваш чĕлхине тĕпченĕ нимĕç ҫыннисен ятне тата хушаматне ҫырăр.

Хурав.

Ачасен хуравĕнче пулма пултаракан ятсем:

Йоханнес Бенцинг;

Вильгельм Шотт;

Герард Фридрих Миллер;

Василий Иванович Радлов.

8. Ыйту (ёс).

Текстра йăнăш ҫырна сăмаха (сăмахсене) тупăр та тĕрĕс ҫырăр.

Теплицă патĕнчен пахча хĕррине утрăмăр. Унта тимĕр сетка тытнă: чăхсем йăрансене ан чавчăр. Мĕн кăна ҫук хуралтăсем хушшынче! Фанера, шифер, пралук ҫиххи, кислород баллонĕ... Пўрт айкине, пахчана, крыльца тухать. Ун тăрăх хăпарса малти пўрте кĕтĕмĕр. Кунта курмалли нимех те ҫук пек туйĕнчĕ: пысăк кăмака, холодильник, клейонка сарнă тăваткал сĕтел. Шалти пўртре вара – ерешлĕ турилккесем, сервиссем. Ҫтаппан гардероп енчен те катăк мар: сăран костюмсем, виҫĕ плащ, хĕллехи пальтосем.

Хурав.

Йăнăш ҫырна сăмах	Тĕрĕс ҫырна сăмах
теплицă	теплица
чавчăр	чавччăр
хушшынче	хушшинче
ҫиххи	ҫыххи
айкине	айккине

туйёнчĕ	туйăнчĕ
клейонка	клеенка
ерешлĕ	эрешлĕ
сервиссем	сервизсем
гардероп	гардероб

9. Ыйгу (ёç).

Текста вырăсла куçарăр:

Вăхăт çитĕ. Чăваш чĕлхи те тимĕр татĕ. Çивĕч пулĕ. Хĕртнĕ хурçа пек пулĕ. Вăхăт çитĕ – чăваш юрри те илтĕнсе кайĕ. Таса пĕлĕте, çут тĕнчене, хĕрлĕ хĕвеле савса юрлĕ вăл. Чăваш юрринче – таса пĕлĕт сумĕнчи тăри юрри илтĕнĕ. Чăваш юрринче тинĕс хумĕ шавлĕ, вăрман чаплĕ, вĕççи-хĕррисĕр улăхсем симĕсленсе выртĕç. Авалхи хуйхă сасси илтĕнĕ, телей куç умне тăрĕ. Атăл хĕрри тăрăх тĕнче кĕсле сассине янраса тăрĕ – çакă чăваш юрри пулĕ, чăваш сăмахĕ, чăваш чĕлхи пулĕ. Чăваш чĕлхи кăвар пулĕ, хĕрнĕ хурçа пулĕ!

Авалранпа чăваш хĕсĕкре пурăннă. Мĕн асап курман, мĕн тўсмен вăл хай чĕлхине сыхланăшан. Чăваш çапах та пур асапран, пур хурлăх айĕнчен чăваш ятне сĕртмесĕр ку тарана ситернĕ. Сывă пултăр малалла та!

Хурав.

Настанет время. И чувашский язык будет разрубать железо. Станет острым, станет раскаленною сталью. Будет время – люди услышат и чувашскую песню. Ясное небо, простор белого света, красное солнце любовно воспоет он, чуваш. В чувашской песне зазвонит трель жаворонка в поднебесье. В чувашской песне зашумят морские волны, зашелестит листвою лес, зазеленеют бескрайние луга.

Донесется до слуха стон древнего горя, счастье откроется взору. Гуслиями зазвенит природа вдоль берегов Волги – это будет звон чувашской песни, чувашского слова, чувашского языка. Чувашский язык станет жаром горящих углей, раскаленную сталью станет.

Издревле жил чуваш в угнетении. Каких страданий, каких мук он не вынес, защищая свой язык. Все же чуваш под всеми невзгодами, под горем огромным не уронил своего достоинства и донес свою честь, свое доброе имя до наших дней. Пусть здравствует и в грядущем!

10. Ыйту (ёс).

Театр, сцена, артист, чун, телей, тивёс, пурнăс, шăпа, илем сăмахсемпе усă курса 1-2 çавралă сăвă сырăр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйаваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2019-мёш сул*

*10-мёш класс (вырйас ишулё)
Бйтусемне ёсsem, хуравsem*

1. Бйту (ёс).

Пёрремёш юпари чёлхе терминёсене тата иккёмёш юпари тёслёхсене вулър.

1. Пайър ятsem	А. пят, вулър
2. Нумай пёлтерёшлё сймахsem	А. Сър, Сетнер, Муркаш
3. Фразеологизмsem	Б. вйтан, имен
4. Антонимsem	В. шйл (ыхра шйлё, суре шйлё, выльах шйлё, кёрепле шйлё)
5. Омонимsem	Г. сутайл, тётёмлен
6. Кивелнё сймахsem (архаизмsem, историзмsem)	Д. камйла хус, пйлахая пер
7. Синонимsem	Е. сйн-сйпат, кунён-сёрён
8. Евёрлев сймахёsem	Ё. пушкърт, тутар, турккй
9. Мйшър сймахsem	Ж. сёр (сто), сёр (гнить)
10. Хурйнташ чёлхесем	З. вёлтёр-вёлтёр, сят-сят

Терминсене тата тёслёхсене шайлаштарър.

Хйш термин патне хйш тёслёх килёшуллё?

Хуравсене таблицйра пысак сас палипе кйартса сйрър.

Хурав.

Терминсем	Сас палли
1. Пайӑр ятсем	Ӑ
2. Нумай пелтерешлӗ сӑмахсем	В
3. Фразеологизмсем	Д
4. Антонимсем	Г
5. Омонимсем	Ж
6. Кивелнӗ сӑмахсем (архаизмсем, историзмсем)	А
7. Синонимсем	Б
8. Евӑрлев сӑмахӗсем	З
9. Мӑшӑр сӑмахсем	Е
10. Хураӑнташ чӗлхесем	Ӗ

2. Ыйту (ӗҫ).

Пуҫ, алӑ, чӗлхе, кӑкӑр, хырӑм, шӑл, чӑре, ҫавар, ура, хӑлха – ҫак сӑмахсемпе кашнинпе икшер фразеологизм ҫырӑр.

Хурав.

Ўт-пӑ пайӗ	Ачасен хуравӗсенче тӗл пулма пул-таракан фразеологизм тӗслӗхӗсем
пуҫ	пуҫ ҫине хӑпарса лар, пуҫ ҫурӑлса тухать, пуҫа ҫухат, пуҫ ҫап т.ыт.те
алӑ	алӑ пырать, алла ил, алла ус, алла пар, алла вӑрент т.ыт.те
чӗлхе	пуклак чӗлхе, чӗлхе кӗҫӗтет, чӗлхе ҫаврӑнмасть, чӗлхе ҫыхланать т.ыт.те
кӑкӑр	кӑкӑр ҫап, кӑкӑртан юлашки сывлаш тухиччен т.ыт.те
хырӑм	хырӑм хыр тӑрне кайрӗ, хырӑм тытса кул т.ыт.те

шӑл	шӑл хайра, шӑл витмест, шӑл ҫырт, шӑл шакка, шӑл йӑр т.ыт.те
чӑре	чӑрене тив, чӑрене уҫ, чӑрене хытар, чӑререн тух, чӑрене ыраттар, чӑрене ҫемҫет, чӑрене ил, чӑрене ҫунтар, чӑрене ҫур, чӑре сикет т.ыт.те
ҫӑвар	ҫӑвар кар, ҫӑвар уҫ, ҫӑварне хупла, ҫӑвара шыв сып, ҫӑвар вылят т.ыт.те
ура	урадан ура иртмест, ура ҫине тӑр, ура ярса пус, урадан ўк т.ыт.те
хӑлха	хӑлхана чик, хӑлхана кӑр т.ыт.те

3. Ыйту (ӗҫ).

Ултӑ сас паллирен тӑракан сӑмах тӑвӑр. Ҫав сӑмаха тума:

1) ҫулнӑ утӑ ретне (йӑркине) чӑвашла мӑн теҫҫӗ? Ҫав сӑмахӑн пуҫламӑш сас паллине илӑр;

2) чӑваш алфавитӗнчи ҫирӗм тӑваттӑмӗш сас паллине ҫырӑр;

3) *йӑвӑ* «густой» сӑмахӑн синонимне тупӑр та пӑрремӗш сас паллине илӑр;

4) «Обратный словарь» тенине чӑвашла мӑнле куҫаратпӑр? Чи пӑрремӗш сас паллине илӑр;

5) *Наум Андреевич, Иван Андреевич, Василий Алексеевич* – чӑваш чӗлхеҫисем; вӑсен хушамачӗн пӑрремӗш сас паллине илӑр;

6) сонорлӑ (ялан янӑравлӑ) хупӑ сасӑсенчен хӑшӗ чӑваш сӑмахӗн пуҫламӑшӗнче тӗл пулмасть? Ҫав сасса палӑртакан сас паллине ҫырӑр.

Мӑнле сӑмах пулнине, унӑн синонимне ҫырӑр.

Хурав.

1) ҫулнӑ утӑ ретне (йӑркине) чӑвашла мӑн теҫҫӗ? Ҫав сӑмахӑн пуҫламӑш сас паллине илӑр – **П** (паккус);

2) чӳваш алфавитӳнчи ҫирӳм тӳваттӳмӳш сас паллине ҫырӳр – **У**;

3) *йӳвӳ* «густой» сӳмахӳн синонимне тупӳр та пӳрремӳш сас паллине илӳр – **Ҫ** (ҫӳра);

4) «Обратный словарь» тенине чӳвашла мӳнле куҫаратпӳр? Чи пӳрремӳш сас паллине илӳр – **Т** (тӳнтер словарь);

5) *Наум Андреевич, Иван Андреевич, Василий Алексеевич* – чӳваш чӳлхесисем; вӳсен хушамачӳн пӳрремӳш сас паллине илӳр – **А** (Андреев);

6) сонорлӳ (ялан янӳравлӳ) хупӳ сасӳсенчен хӳшӳ чӳваш сӳмахӳн пуҫламӳшӳнче тӳл пулмасть? Ҫав сасса палӳртӳкан сас паллине ҫырӳр – **Р**.

ПУҪТАР (пуҫтар), синонимӳ – *пух*.

4. Ыйту (ӳҫ).

Пӳр тымартан пулӳннӳ иккӳмӳшле сӳмахсене ҫырса илӳр:

ӳнлӳ, ӳнать, ӳнтӳл, ӳнлав, парӳн, савӳн, ӳна-кӳна, ӳншӳрт, ӳнлан, ӳнтӳх, ӳнкар, ӳнлантаруллӳ, кавӳн, пурӳн.

Хурав.

Пӳр тымартан пулӳннӳ иккӳмӳшле сӳмахсем:

ӳнлӳ, ӳнлав, ӳнлан, ӳнкар, ӳнлантаруллӳ.

5. Ыйту (ӳҫ).

Чӳваш чӳлхине тӳпченӳ венгр ҫыннисен ятне тата хушаматне ҫырӳр.

Хурав.

Ачасен хуравӳнче пулма пултаракан ятсем:

Клара Адягаши;

Йожеф Буденц;

Золтан Гомбоц;

Антал Регули;

Андраш Рона-Таш.

6. Ыйгу.

Сӑнарлӑ шухӑш аталанӑвне ҫак мелсемпе йӑркелени хӑш литература жанрӑнче тӑл пулатӑ?

Темӑна палӑртни, аталантарни, кульминаци, вӑҫлев, катрен (тӑватйӑркелӗх), терцина (виҫйӑркелӗх).

Хурав.

Сонет жанрӑнче.

7. Ыйгу (ӗҫ).

Ҫак символ-сӑнарсем хӑш хайлава кӑшӑлласа тӑраҫҫӗ? Жанрне, хайлав авторне палӑртӑр.

Кӑвана, сухал, асамлӑ ҫӗрӗ, сӑсар ҫӗлӗк.

Хурав.

«Кӗлпук мучи». Жанрӗ – поэма, авторӗ – Ухсай Яккӑвӗ.

8. Ҫак йӑркесен авторӗ кам? Сӑвава кама халалланӑ-ши?

Сӑва виҫине тата карт шутне палӑртӑр.

Тунсӑхларӗ Сире тӑлӑх Миша-упа,

Тертленсе ҫитрӗ чунӗ телейсӗрӗн.

Тем те парӗ курасшӑн Сире вӑл куҫпа,

Кӗтнӗ ҫутӑ кунне ҫитерейнӗшӗн.

Хурав.

Ҫеспӗл Мишши. Анастасия Червякована халалланӑ. Сӑва виҫи – анапест, 4 тата 3 картлӑ.

9. Ыйгу (ӗҫ).

Текста вырӑсла куҫарӑр:

Вӑхӑт ҫитӗ. Чӑваш чӗлхи те тимӗр татӗ. Ҫивӗч пулӗ. Хӗртнӗ хурҫӑ нек пулӗ. Вӑхӑт ҫитӗ – чӑваш юрри те илтӗнсе кайӗ. Таса пӗлӗте, ҫут тӗнчене, хӗрлӗ хӗвеле савса юрлӗ вӑл. Чӑваш юрринче – таса пӗлӗт ҫумӗнчи тӑри юрри илтӗнӗ. Чӑваш юрринче тинӗс хумӗ шавлӗ, вӑрман чашлӗ, вӑҫҫи-хӗррисӗр улӑхсем симӗсленсе выртӗҫ. Авалхи

хуйхă сасси илтĕнĕ, телей куç умне тăрĕ. Атăл хĕрри тăрăх тĕнче кĕсле сассине янраса тăрĕ – çакă чăваши юрри пулĕ, чăваши сăмахĕ, чăваши чĕлхи пулĕ. Чăваши чĕлхи кăвар пулĕ, хĕрнĕ хурçă пулĕ!

Авалранна чăваши хĕсĕкре пурăннă. Мĕн асап курман, мĕн тўсмен вăл хай чĕлхине сыхланăшын. Чăваши çапах та пур асапран, пур хурлăх айĕнчен чăваши ятне сĕртмесĕр ку тарана ситернĕ. Терт хушинче, ют халăх айĕнче чăваши чĕлхи сұхалман. Ёмĕрсем иртсе пынă. Чăваши шăтпăн каласнă. Чăваши чĕлхине пур тавраран туланă. Вăл çавах та халь те чĕрĕ, халь те сывă. Пур мăшкăла пăхмасăр – халь те сывă. Сывă вăл! Сывă пултăр малалла та! Çак ёç – чăваши малашне хай чĕлхине аслати алтса сисĕм сисĕтерессине палăртать. Çак ёç пире шанчăк парать. Шанатпăр. Вăхăт ситĕ! Шанчăк пуррисем – телейлĕ.

Хурав.

Настанет время. И чувашский язык будет разрубать железо. Станет острым, станет раскаленною сталью. Будет время – люди услышат и чувашскую песню. Ясное небо, простор белого света, красное солнце любовно воспоеет он, чуваш. В чувашской песне зазвонит трель жаворонка в поднебесье. В чувашской песне зашумят морские волны, зашелестит листвою лес, зазеленеют бескрайние луга. Донесется до слуха стон древнего горя, счастье откроется взору. Гусями зазвонит природа вдоль берегов Волги – это будет звон чувашской песни, чувашского слова, чувашского языка. Чувашский язык станет жаром горящих углей, раскаленною сталью станет.

Издревле жил чуваш в угнетении. Каких страданий, каких мук он не вынес, защищая свой язык. Все же чуваш под всеми невзгодами, под горем огромным не уронил

своего достоинства и донес свою честь, свое доброе имя до наших дней. В лишениях и в муках, под чужими народами чувашский язык не пропал. Века проходили за веками. Чуваш разговаривал тихо. Чувашский язык травили со всех сторон. А он все такой же – живой, невредимый. Вопреки всем глумленьям – он жив и поныне. Жив он! Пусть здравствует и в грядущем! Это значит – чуваш своим словом заставит гром грохотать и вызовет молний огонь. Это нам дает уверенность. Верим! Настанет время! Кто верит – тот счастлив.

10. Ыйту (ёс).

Театр, сцена, артист, чун, телей, тивёс, пурнăс, шăпа, илем сăмахсемпе усă курса 1-2 çавраллă сăвă сьрăр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чайваш чёлхи – таван чёлхе» олимпиада
2019-мёш сул*

*II-мёш класс (вырӑс ишкулё)
Ыйтусемне ёрсем, хуравсем*

1. Ыйту (ёс).

Пёрремёш юпари чёлхе терминёсене тата иккёмёш юпари тёслёхсене вулӑр.

1. Антонимсем	А. кёрепенкке, пурмис
2. Синонимсем	Ӑ. пуç (ял пуçё, выльӑх пуçё, çемье пуçё, купӑста пуçё)
3. Фразеологизмсем	Б. ёнен, шан
4. Мӑшӑр сӑмахсем	В. Урине, Хёрлё Чутай, Сӑр
5. Омонимсем	Г. йӑвӑ, сайра
6. Кивелнё сӑмахсем (архаизмсем, историзмсем)	Д. чапа кӑлар, чыс ту, тӑнран яр
7. Нумай пёлтерёшлё сӑмахсем	Е. ир-каç, апла-капла
8. Евёрлев сӑмахёсем	Ё. туркмен, узбек, казах
9. Пайӑр ятсем	Ж. тар (пот), тар (убегать)
10. Хурӑнташ чёлхесем	З. шёпёл-шёпёл, шӑпӑр-шӑпӑр

Терминсене тата тёслёхсене шайлаштарӑр.

Хӑш термин патне хӑш тёслёх килёшӑллё?

Хуравсене таблицӑра пысӑк сас паллипе кӑтартса сырӑр.

Хурав.

Терминсем	Сас палли
1. Антонимсем	Г
2. Синонимсем	Б
3. Фразеологизмсем	Д
4. Мăшăр сăмахсем	Е
5. Омонимсем	Ж
6. Кивелнĕ сăмахсем (архаизмсем, историзмсем)	А
7. Нумай пĕлтерĕшлĕ сăмахсем	Ă
8. Евĕрлев сăмахĕсем	З
9. Пайăр ятсем	В
10. Хурăнташ чĕлхесем	Ё

2. Ыйту (ёç).

Пуç, алă, чĕлхе, кăкăр, хырăм, шăл, чĕре, çавар, ура, хăлха – çак сăмахсемпе кашнинпе икшер фразеологизм сырăр.

Хурав.

Ўт-пў пайĕ	Ачасен хуравĕсенче тĕл пулма пул-таракан фразеологизм тĕслĕхĕсем
пуç	пуç çине хăпарса лар, пуç çурăлса тухать, пуçа çухат, пуç çап т.ыт.те
алă	алă пырать, алла ил, алла ус, алла пар, алла вĕрент т.ыт.те
чĕлхе	пуклак чĕлхе, чĕлхе кĕçĕтет, чĕлхе çаврăнмасть, чĕлхе сыхланать т.ыт.те
кăкăр	кăкăр çап, кăкăртан юлашки сывлăш тухиччен т.ыт.те
хырăм	хырăм хыр тăрне кайрĕ, хырăм тытса кул т.ыт.те

шӑл	шӑл хайра, шӑл витмест, шӑл ҫырт, шӑл шакка, шӑл йӑр т.ыт.те
чӑре	чӑрене тив, чӑрене уҫ, чӑрене хытар, чӑререн тух, чӑрене ыраттар, чӑрене ҫемҫет, чӑрене ил, чӑрене ҫунтар, чӑрене ҫур, чӑре сикет т.ыт.те
ҫӑвар	ҫӑвар кар, ҫӑвар уҫ, ҫӑварне хупла, ҫӑвара шыв сып, ҫӑвар вылят т.ыт.те
ура	урадан ура иртмест, ура ҫине тӑр, ура ярса пус, урадан ўк т.ыт.те
хӑлха	хӑлхана чик, хӑлхана кӑр т.ыт.те

3. Ыйту (ӗҫ).

Ҫичӗ сас паллирен тӑракан сӑмах тӑвӑр. Ҫав сӑмаха тума:

1) ҫулнӑ утӑ ретне (йӑркине) чӑвашла мӑн теҫҫӗ? Ҫав сӑмахӑн пуҫламӑш сас паллине илӑр;

2) «училище» сӑмах вӗҫӗнче мӑнле сасӑ илтӗннине ҫырӑр;

3) чӑваш алфавитӗнчи вун пиллӗкмӗш сас паллине ҫырӑр;

4) «Обратный словарь» тенине чӑвашла мӑнле куҫаратпӑр? Чи пӑрремӗш сас паллине илӑр;

5) «хӑвӑрт» сӑмахӑн уҫӑ сасӑпа пуҫланакан антонимне тупӑр та пӑрремӗш сас паллине илӑр;

6) сонорлӑ (ялан янӑравлӑ) хупӑ сасӑсенчен хӑшӗ чӑваш сӑмахӑн пуҫламӑшӗнче тӗл пулмасть? Ҫав сасса палӑртакан сас паллине ҫырӑр;

7) ҫемҫе уҫӑ сасӑ, кивӗ ҫырулӑх палӑкӑсенче ку сас паллипе усӑ курман, чӑваш ҫырулӑхне ӑна чи малтан Н.И. Золотницкий кӑртнӗ; ҫав сас паллине ҫырӑр.

Мӑнле сӑмах пулнине, унӑн синонимне ҫырӑр.

Хурав.

1) çулнă утă ретне (йёркине) чăвашла мён теççе? Çав сăмахăн пуçламăш сас паллине илёр;

2) «училище» сăмах вёçёнче мёнле сасă илтённине сырăр;

3) чăваш алфавитёнчи вун пиллёмёш сас паллине сырăр;

4) «Обратный словарь» тенине чăвашла мёнле куçаратпăр? Чи пёрремёш сас паллине илёр;

5) «хăвăрт» сăмахăн уçă сасăпа пуçланакан антонимне тупăр та пёрремёш сас паллине илёр;

6) сонорлă (ялан янăравлă) хупă сасăсенчен хăшĕ чăваш сăмахён пуçламăшёнче тёл пулмасть? Çав сасса палăртакан сас паллине сырăр;

7) çемçe уçă сасă, кивё сырулăх палăкёсенче ку сас паллипе усă курман, чăваш сырулăхне а́на чи малтан Н.И. Золотницкий кёртнĕ; çав сас паллине сырăр.

ПЁЛТЕРУ́ (пёлтеру́), синонимĕ – *хыпар*.

4. Ыйту (ёç).

Пăт-пат çумăр çуса иртрĕ предложенири евёрлев сăмахён пёлтерёшне палăртăр; панă вариантсенчен хăшĕ тёрĕс, çавна сырса илёр:

çумăр тумламёсем шултра та йăвă;

çумăр тумламёсем шултра, анчах сайра;

çумăр тикёс те кёске хушă çурĕ;

çумăр тумламёсем вётĕ, анчах çăра.

Хурав.

çумăр тумламёсем шултра, анчах сайра.

5. Ыйту (ёç).

Текстра йăнăш сырнă сăмаха (сăмахсене) тупăр та тёрĕс сырăр.

Теплицă патёнчен пахча хёррине утрăмър. Унта тимёр сетка тытнă: чăхсем йăрансене ан чавчър. Мён кăна ҫук хуралтăсем хушшынче! Фанера, шифер, пралук ҫиххи, кислород баллонё... Пўрт айкине, пахчана, крыльца тухать. Ун тăрăх хăпарса малти пўрте кётёмёр. Кунта курмалли нимех те ҫук пек туйёнчё: пысăк кăмака, холодильник, клейонка сарнă тăваткал сётел. Шалти пўртре вара – ерешлё турилккесем, сервиссем. Ҫтаппан гардероп енчен те катăк мар: сăран костюмсем, виҫё плащ, хёллехи пальтосем.

Хурав.

Йăнăш ҫырнă сăмах	Тёрёс ҫырнă сăмах
теплицă	теплица
чавчър	чавччър
хушшынче	хушшинче
ҫиххи	ҫыххи
айкине	айккине
туйёнчё	туйанчё
клейонка	клеенка
ерешлё	эрешлё
сервиссем	сервизсем
гардероп	гардероб

6. Ыйту.

Мён вăл плеоназм?

Хурав.

Калуҫă нумаи сăмахлăн калаҫса айвана пенё пек пулни.

7. Ыйгу (ёс).

Сак сәнләхсем хаш хайлава кәшәлләса тәраҗсә?
Авторне те паләртәр.

*Хурама, пушар, ашиё-амәшәне ачи-пәчи хушишинчи
сыханусем, пиччәшәне шәллә, мул упранны арча.*

Хурав.

«Хура җәкәр» романра. Авторё – Илпек Микулайё.

8. Ыйгу.

«Кәвак хуппи» ятлә хайлав җырна авторсене аса иләр.

Хурав.

Н. Мартынов тата Ухсай Яккәвё.

9. Ыйгу (ёс).

Текста вырәсла куҗарәр:

*Вәхәт җитё. Чәваши чәлхи те тимёр татё. Җивёч пулё.
Хёртнё хурҗә нек пулё. Вәхәт җитё – чәваши юрри те
илтәнсе кайё. Таса пәлётә, җут тәнченә, хёрлё хёвеле савса
юрлё вәл. Чәваши юрринчә – таса пәлёт җумәнчи тәри юр-
ри илтәнё. Чәваши юрринчә тинёс хумё шавлё, вәрман
чашилё, вёҗси-хёррисёр уләхсем симёсленсе выртёҗ. Авалхи
хуйхә сасси илтәнё, теләй куҗ умне тәрё. Атәл хёрри
тәрәх тәнчә кёсле сассиә янраса тәрё – җакә чәваши юрри
пулё, чәваши сәмахё, чәваши чәлхи пулё. Чәваши чәлхи кәвар
пулё, хёрнё хурҗә пулё!*

*Авалранна чәваши хёсёкре пурәннә. Мён асап курман,
мён тўсмен вәл хай чәлхине сыхланайшан. Чәваши җапах та
пур асапран, пур хурләх айәнчен чәваши ятне җёртмесёр ку
тарана җитернё. Терт хушишинчә, ют халәх айәнчә чәваши
чәлхи җухалман. Ёмёрсем иртсе пынә. Чәваши шәппән
калаҗнә. Чәваши чәлхине пур тавраран туланә. Вәл җавах
та халь те чөрё, халь те сывә. Пур мәшкәлә пәхмасәр –
халь те сывә. Сывә вәл! Сывә пултәр малалла та! Җак ёс –*

чӑваш малашне хӑй чӑлхине аслати алтса ҫиҫӗм ҫиҫтерессине палӑртать. Ҫак ӗҫ пире шанчӑк парать. Шанатпӑр. Вӑхӑт ҫитӗ! Шанчӑк пуррисем – телейлӗ.

Мӑшкӑл айӗнчен чӑрӗ тухнӑ чӑлхе тӗнчере сухалмӗ. Ку таранччен чӑваш сӑмахӗ илтӗнмен, – халӗ чӑваш юрри илтӗнӗ; чӑваш сӑвви, чӑваш сӑмахӗ Атӑл хумӗ пек, вӑрман сасси пек, кӗсле сасси вырӑнне пулӗ. Чӑваш чӑлхи тимӗр татӗ, ҫивӗч пулӗ.

Вӑхӑт ҫитӗ! Вӑхӑт ҫитӗ!

Хурав.

Настанет время. И чувашский язык будет разрубать железо. Станет острым, станет раскаленною сталью. Будет время – люди услышат и чувашскую песню. Ясное небо, простор белого света, красное солнце любовно воспоет он, чуваш. В чувашской песне зазвонит трель жаворонка в поднебесье. В чувашской песне зашумят морские волны, зашелестит листвою лес, зазеленеют бескрайние луга. Донесется до слуха стон древнего горя, счастье откроется взору. Гусями зазвонит природа вдоль берегов Волги – это будет звон чувашской песни, чувашского слова, чувашского языка. Чувашский язык станет жаром горящих углей, раскаленною сталью станет.

Издревле жил чуваш в угнетении. Каких страданий, каких мук он не вынес, защищая свой язык. Все же чуваш под всеми невзгодами, под горем огромным не уронил своего достоинства и донес свою честь, свое доброе имя до наших дней. В лишениях и в муках, под чужими народами чувашский язык не пропал. Века проходили за веками. Чуваш разговаривал тихо. Чувашский язык травили со всех сторон. А он все такой же – живой, невредимый. Вопреки всем глумленьям – он жив и поныне. Жив он! Пусть здравствует и в грядущем! Это значит – чуваш своим словом заставит гром грохотать и вызовет молний огонь. Это нам

дает уверенность. Верим! Настанет время! Кто верит – тот счастлив.

Язык, уцелевший под гоненьем и травлей, не пропадет в мире бесследно. Доселе не слышно было чувашского слова, – ныне услышат чувашскую песню; чувашский стих, чувашская речь взиграют как волны Волги, зашумят как лес, зазвонят как струны гуслей. Чувашский язык разрубит железо, станет острой сталью.

Будет время! Настанет время!

10. Ыйту (ёс).

Театр, сцена, артист, чун, телей, тивёс, пурнăс, шăпа, илем сăмахсемпе усă курса 1-2 çавралă сăвă сырăр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2021-мёш сул*

*9-мёш класс (вырйс икулё)
Бйтусемпе ёссем, хуравсем*

Текста вулйр та 1-мёш, 2-мёш, 3-мёш, 4-мёш ёсене пурнйслйр:

*Автобус Сирёлкёхе ситнё сёре тёттём пулса ларчё.
Анса юлтйм та васкаса килелле утрйм. Ял сумёнчи раца-
ран тймана вйрйммйн сас пачё. Укйлча сывйхёнче
сасартйк хысйлтан такам яп! ыталаса илчё. Кучченеç
чикнё чйматан сёр сине шаплатсах ўкрё. Хйраса
кайнйскер, хйвйртрах кёсьерен хунар кйларса сутатса
пйхрйм. Кампур пулчё иккен! Мана кётме тухнй!*

1. Бйту (ёс).

Текстра вырйс чёлхинчен калашу урлй ййшйннй сймаха (сймахсене) тупса пусламйш формйра сйрйр, вырйсла кусарйр.

Хурав.

Раца (роца), укйлча (околица), кучченеç (гостинец), чйматан (чемодан), хунар (фонарь).

2. Бйту (ёс).

Автобус ситсе чарйннй ял ятёнче мёнле йывйс ячё пур?
Сав йывйс ятне сйрйр, вырйсла кусарйр.

Хурав.

Сирёк – ольха.

3. Бйту (ёс).

Текстри хйш сймахра (сймахсенче) сас паллисен шучё
сасйсен шутёнчен нумайрах? Сав сймаха (сймахсене) сйрйр.

Хурав.

Тёттём, килелле, вӳрӳммӳн, кучченеҫ, иккен.

4. Ыйту (ёҫ).

Текстра мӳнле чӳрчун ҫинчен сӳмах пырать? Вӳл мӳн ятлӳ? Ку ят хӳш сӳмахсенчен пулнӳ? Ҫав ятри иккӳмӳш сӳмахӳн антонимне ҫырӳр.

Хурав.

Йытӳ ҫинчен. Кампур ятлӳ. Кам, пур сӳмахсенчен. Ҫук.

5. Ыйту (ёҫ).

Пилӳк сас паллирен тӳракан сӳмах ҫырӳр. Ҫав сӳмаха тума ыйтусене хуравлӳр:

1) Н.И. Ашмарин словарӳн чӳвашла ячӳ мӳнле? Пӳрремӳш сас паллине илӳр.

2) *Мечта* сӳмаха чӳвашла куҫарӳр та пуҫламӳш сас паллине ҫырӳр.

3) Чӳлхери мӳн пур сӳмах йышне тӳпчесе вӳрентекен пай, ун пӳрремӳш сас паллийӳ.

4) Хусанти пӳрремӳш чӳваш театрӳ лартнӳ пӳрремӳш спектакль ятне аса илӳр. Ҫав спектакль ятӳнчи пӳрремӳш сас паллине ҫырӳр.

5) Чӳваш Республикинчи хула, Н.И. Ашмаринпа ҫыхӳннӳ. Ҫав хулан чӳвашла ятне тупӳр та пӳрремӳш сас паллине илӳр.

Хурав.

1) Чӳваш сӳмахӳсен кӳнеки – **Ч**

2) Ёмӳт – **Ё**

3) Лексикологи – **Л**

4) Хӳв пурӳнас тенӳ пек ан пурӳн – **Х**

5) Етӳрне – **Е**

ЧӳЛХЕ (чӳлхе).

6. Ыйту.

Санарла шухаш аталанавне сак мелсемпе йёркелени хаш литература жанрэнче тел пулать?

Пусайнчак шухаш-туйам, салху кевё-семё.

Сав жанран пёрремёш сас паллийёпе пусланакан тепёр литература терминё аса илёр, пёлтерёшне анлантарса сырар.

Хурав.

Элеги жанрэнче.

Экспромт, эпиграф, эпизод, эпилог, эпиграмма, эпитафи, этюд, эпифора т.ыт.те.

7. Ыйту.

Сак йёркесен авторне тата хайлав ятне асаняр:

Сётел хушшинче ларса тухсан атте сакяр касать.

Сакяр сямсине вай хай валли хаварать. Сямси хысшайхи, ташай чёлли, мана тивет, иккёмёшё – пиччене. Малалли – ытти сынсене. Хайш чухне энё сакяр сямсине ыйтса пайхатан та – мана намасшё. «Юрамасть, арамун сямси пысак пулё», – тецшё.

Хурав.

Никифор Охотников «Сётел хушшинче».

8. Ыйту (ёс).

Произведени ятэнче тесе палартакан самахлай проза тата драма хайлавёсене аса илёр, 5-рен кая мар сырар, авторне те палартар.

Хурав.

Ачасен хуравэнче тел пулма пултаракан хайлав ячёсем:

А. Артемьев «Симёс ылтан», Семён Элкер «Хурапа шура», Илпек Миккулайё «Хура сакяр», Ю. Скворцов «Хёрлё макань», Ухсай Яккавё «Хура элчел», А. Емельянов

«Хура кӑрӑҫ», Н. Петровская «Шурӑ лили», Н. Петровская «Хура ангел», Юхма Мишши «Кӑвак сӗмрен» т.ыт.те.

9. Ыйту (ӗс).

Текста вырӑсла куҫарӑр:

Шухӑш ҫӑмхи сӗтӗлме тытӑнсан – тытса та чараймӑн.

Аса килет тата Укахви хӑй ялтан окоп чавма тухса кайни те...

Канаша ҫитнӗ ҫӗре Укахви, Хӗветли пек хӗрсем пӗр виҫ ҫӗр ҫынна яхӑн пухӑнчӗҫ.

Е. хули ҫывӑхне илсе кайрӗҫ вӗсене... Ҫитсенех бригадӑн-бригадӑн уйӑрчӗҫ. Кашни бригадӑра – вӑтӑршар хӗр. Бригадирӗсем те хӑйсем хушинченех.

Блиндажсем, танксене чармалли окопсем чавтарчӗҫ вӗсене. Кун пек окопа тӑваттӑн-пиллӗкӗн ик-виҫшер кун чавма тиветчӗ, йывӑрчӗ ӗҫ.

Чи йывӑрри вара раштав, кӑрлач сиввисем ҫитсен пуҫланчӗ.

Пуринчен ытла ҫамрӑк шӑм-шаксене сивӗ хуҫрӗ. Ҫил тумтир витӗр, ут-тир витӗр кастарса шӑмӑсенех ҫитсе кӑтӑклать, сулӑнтарса ярать; ҫӗр ҫумӗне, вирт кайнӑ пек, сӑлпӑран кустарать. Пите кӑшт ҫиле хирӗҫ тытсаннах тӑм илсе ярать, ҫул ҫинче те хӑяккӑн ҫеҫ, минутсерен ҫил енне ҫурӑмпа ҫаврӑна-ҫаврӑна утатӑн. Алла алса ӑшӗнчех чӑмӑртаса тытатӑн та – алса пӗрнескисем пушӑллах сулланса пыраҫҫӗ.

Хурав.

Тянется и тянется бесконечная нить воспоминаний...

Легко только вот этот прохладный лесной воздух, да и то дышать им почему-то трудно.

Жизнь – слово тяжелое.

Начнет разматываться клубок воспоминаний – и не остановишь его потом.

...Человек триста собралось их в Канаше – хрупких молоденьких девчонок и повзрослевших невеселых девушек. Они тоже едут на фронт, на фронт трудовой. Разбили их на бригады по тридцать человек, бригадиров выбрали из них же и повезли в город Е.

Сначала рыли блиндажи. Потом глубокие рвы. Работа неотложная, гнетущая и грязная. Не женское это дело – в два дня выкопать широченную глубокую яму.

В декабре ударили трескучие морозы. Дул промозглый ветер, то сухой, то влажный, он пробирал до костей, обжигал лицо, шею, шатал из стороны в сторону. Мела ледяная поземка, было холодно и голодно. И ходили девушки на студеном ветру бочком да рядком. Чтобы разогреться, сжимали пальцы в кулак, оставляя торчать в воздухе пустые варежки.

10. Ыйту (ёс).

Ахальтен мар халӑхра «Пилӑкне хытӑ сых, ӑсна хытӑ тыт», – тесе калаççӗ каларӑшпа вӗçленекен сочиненишухӑшлав сырӑр (чӑвашла).

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйаваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2021-мёш сул*

**10-мёш класс (вырйс шукулё)
Бйтусемне ёссем, хуравсем**

Текста вулър та 1-мёш, 2-мёш, 3-мёш, 4-мёш ёсене пурнйслър:

Хваттер алйкён шйнкйравё сас пачё. Алйк умёнче вйрйм та типшём питлё, пысайках мар чйматан ййтнй каччй тйрать. Ула карттусне пёр вёсём хуслаткалать, унтан сямка синчи вйрйм сўсне пўрнисемне якатса илет. Карттус хуси Петёр ятлй иккен.

1. Бйту (ёс).

Текстра вырйс чёлхинчен калашу урлй йышйанны сймаха (сймахсене) тупса пусламйш формйра сйрйр, вырйсла кусарйр.

Хурав.

Хваттер (квартира), чйматан (чемодан), карттус (картуз), хуса (хозяин), Петёр (Петр, Петя).

2. Бйту (ёс).

Каччйн карттусё мён тёслё? Сав сймаха сйрйр та вырйсла кусарйр.

Хурав.

Ула – пёстрый, пятнистый.

3. Бйту (ёс).

Текстра пёр йышши членсене сйхйнтаракан союза тупса сйрйр.

Хурав.

Та.

4. Ыйту (ёс).

Текстри хаш сәмахра (сәмахсенче) сасәсен шучё сас паллисенчен нумайрах? Çав сәмаха (сәмахсене) сырър.

Хурав.

Якатса, ятлә.

5. Ыйту (ёс).

Пилёк сас паллирен тәракан сәмах сырър. Çав сәмаха тума ыйтусене хуравлър:

1) Н.И. Ашмарин словарён чәвашла ячё мәнле? Пёрремёш сас паллине илёр.

2) *Мечта* сәмаха чәвашла кусарър та пуçламаш сас паллине сырър.

3) Чёлхери мән пур сәмах йышне тёпчесе вёрентекен пай, ун пёрремёш сас паллийё.

4) Хусанти пёрремёш чәваш театрё лартнә пёрремёш спектакль ятне аса илёр. Çав спектакль ятёнчи пёрремёш сас паллине сырър.

5) Чәваш Республикинчи хула, Н.И. Ашмаринпа сыхәннә. Çав хулан чәвашла ятне тупър та пёрремёш сас паллине илёр.

Хурав.

1) Чәваш сәмахёсен кёнеки – **Ч**

2) Ёмёт – **Ё**

3) Лексикологи – **Л**

4) Хәв пурәнас тенё пек ан пурән – **Х**

5) Етёрне – **Е**

ЧЁЛХЕ (чёлхе).

6. Ыйту.

Сәнарлә шухаш аталанәвне сак мелсемпе йёркелени хаш литература жанрёнче тёл пулать?

1, 2, 4-мёш йёркесем рифмәланни, 3-мёш састашсър пулни, философиллё тёшё мала тухни.

Ҷав жанрән пёрремёш сас паллийёпе пусланакан тепёр литература терминё аса илёр, пёлтерёшне аңлантарса ғырәр.

Хурав.

Рубаи жанрёнче.

Ремарка, ретроспекци, ретрадаци, реквием, реминисценци, реализм, реплика т.ыт.те.

7. Ыйгу (ёс).

Ухсай Яккәвён пёрремёш сәвви мён ятлә? Пёр Ҷаврине аса илсе ғырәр.

Хурав.

«Юратрәм эп хирсем, сире» ятлә.

Юратрәм эп, хирсем, сире,

Сана та, сём-хура вәрман!

Нихсан та шухә чөрере.

Ку юрату ҫухалмё ман.

8. Ыйгу (ёс).

Произведени ятёнче төсе паләртәкан сәмахлә проза та-та драма хайлавёсене аса илёр, 5-рен кая мар ғырәр, авторне те паләртәр.

Хурав.

Ачасен хуравёнче тёл пулма пултаракан хайлав ячёсем:

А. Артемьев «Симёс ылтән», Ҷемен Элкер «Хурапа шурә», Илпек Микулайё «Хура ҫәкәр», Ю. Скворцов «Хёрлә мәкән», Ухсай Яккәвё «Хура элчел», А. Емельянов «Хура кәрәс», Н. Петровская «Шурә лили», Н. Петровская «Хура ангел», Юхма Мишши «Кәвак ҫёмрен» т.ыт.те.

9. Ыйту (ёс).

Текста вырӑсла куҫарӑр:

Шухайи ҫӑмхи сӳтӑлме тытӑнсан – тытса та чарайман.

Аса килет тата Укахви хӑй ялтан окоп чавма тухса кайни те...

Канаша ҫитнӗ ҫӑре Укахви, Хӗветли пек хӗрсем пӗр виҫ ҫӑр ҫынна яхӑн пухӑнчӑҫ.

Е. хули ҫывӑхне илсе кайрӑҫ вӗсене... Ҫитсенех бригадӑн-бригадӑн уйӑрчӑҫ. Кашни бригадӑра – вӑтӑршар хӗр. Бригадирӑсем те хӑйсем хушишинченех.

Блиндажсем, танксене чармалли окопсем чавтарчӑҫ вӗсене. Кун пек окопа тӑваттӑн-пиллӗкӑн ик-виҫшер кун чавма тиветчӑ, йывӑрччӑ ёҫ.

Чи йывӑрри вара раштав, кӑрлач сиввисем ҫитсен пуҫланчӑ.

Пуринчен ытла ҫамрӑк шӑм-шаксене сивӗ хуҫрӗ. Ҫил тумтир витӑр, ут-тир витӑр кастарса шӑмӑсенех ҫитсе кӑтӑклать, сулӑнтарса ярать; ҫӑр ҫумӑне, вирт кайнӑ пек, сӑлпӑран кустарать. Пите кӑшт ҫиле хирӑҫ тытса-нах тӑм илсе ярать, ҫул ҫинче те хӑяккӑн ҫеҫ, минутсерен ҫил енне ҫурӑмпа ҫаврӑна-ҫаврӑна утатӑн. Алла алса ашӑнчех чӑмӑртаса тытатӑн та – алса пӑрнескисем пушӑллах сулланса пыраҫҫӗ. Тӑм илтерсе янӑ аллисене хӗрсем сивӗ шыва чикеҫҫӗ те, ҫара алӑранах пӑр «перчетки» шӑнкӑлт! хывӑнса укет.

Кунсерен лум-кӑреҫе йывӑрланса пырать алӑра, хӗрсем чирлеҫҫӗ...

Хурав.

Тянется и тянется бесконечная нить воспоминаний...

Легко только вот этот прохладный лесной воздух, да и то дышать им почему-то трудно.

Жизнь – слово тяжелое.

Начнет разматываться клубок воспоминаний – и не остановишь его потом.

...Человек триста собралось их в Канаше – хрупких молоденьких девчонок и повзрослевших невеселых девушек. Они тоже едут на фронт, на фронт трудовой. Разбили их на бригады по тридцать человек, бригадиров выбрали из них же и повезли в город Е.

Сначала рыли блиндажи. Потом глубокие рвы. Работа неотложная, гнетущая и грязная. Не женское это дело – в два дня выкопать широченную глубокую яму.

В декабре ударили трескучие морозы. Дул промозглый ветер, то сухой, то влажный, он пробирал до костей, обжигал лицо, шею, шатал из стороны в сторону. Мела ледяная поземка, было холодно и голодно. И ходили девушки на студеном ветру бочком да рядком. Чтобы разогреться, сжимали пальцы в кулак, оставляя торчать в воздухе пустые варежки. Опускали озябшие руки в мерзлую воду, и с голых кистей сползали ледяные «перчатки».

С каждым днем тяжелели ломы и лопаты...

Многие болели.

10. Ыйту (ёс).

Ахальтен мар халӑхра «Пилӑкне хытӑ сых, йсна хытӑ тыт», – тесе калаççӑ каларӑшпа вӑçленекен сочиненишухӑшлав сьрӑр (чӑвашла).

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйаваш чёлхи – тйаван чёлхе» олимпиада
2021-мёш сул*

11-мёш класс (вырйас ишкулё)
Бйитусемне ёссем, хуравсем

Текста вулър та 1-мёш, 2-мёш, 3-мёш, 4-мёш ёсене пурнйаслър:

Кйамака умёнчи чйалан сута. Шур тутърлй, кйавак ситсй кёллёл хёрарйм икерчёл пёсерет. Кёсех чейникри шыв та вёреме кёлёл. Хёрарйм йна сёлтел сине илсе лартрёл те, тутлйн сывйаракан пёлчёл хёрне вйратма хатёрленчёл. Шкула кайма тйрас пулать.

1. Бйиту (ёс).

Текстра вырйас чёлхинчен калашу урлй ййшйанны сйамаха (сйамахсене) тупър та пусламйш формйра сырър, вырйсла кусарър.

Хурав.

Чйалан (чулан), ситсй (ситец, ситцевое), чейник (чайник), сёлтел (стол), шкул (школа).

2. Бйиту (ёс).

Иккёмёш предложенири *шур* сйамахйн омонимне (омонимёсене) тупса сырър, вырйсла кусарър.

Хурав.

Шур – белый, шур – болото, шур – белизна, шур – бледнеть, шур – выцветать.

3. Бйиту (ёс).

Текстри пёр предложенире пунктуаци ййнйашёл пур. Сав предложение тупър та тёрлетсе сырса илёр.

Хурав.

*Хёрарам а́на сётел сине илсе лартрѐ те тутлӑн
сыва́ракан пѐчѐк хѐрне ва́ратма хатѐрленчѐ*
(предложенире запятой лартмалла мар).

4. Ыйту (ѐс).

Текстра сказуемӑй пулакан паллӑ ятне тупса ҫырӑр,
антонимне кӑтартӑр.

Хурав.

Ҫутӑ – тёттём.

5. Ыйту (ѐс).

Пилӑк сас паллирен тӑракан сӑмах ҫырӑр. Ҫав сӑмаха
тума ыйтусене хуравлӑр:

1) Н.И. Ашмарин словарӑн ҫавашла ячӑ мӑнле?
Пӑрремӑш сас паллине илӑр.

2) *Мечта* сӑмаха ҫавашла куҫарӑр та пуҫламӑш сас
паллине ҫырӑр.

3) Чӑлхери мӑн пур сӑмах йышне тӑпчесе вӑрентекен
пай, ун пӑрремӑш сас паллийӑ.

4) Хусанти пӑрремӑш ҫаваш театрӑ лартнӑ пӑрремӑш
спектакль ятне аса илӑр. Ҫав спектакль ятӑнчи пӑрремӑш
сас паллине ҫырӑр.

5) Чӑваш Республикинчи хула, Н.И. Ашмаринпа
ҫыхӑннӑ. Ҫав хулан ҫавашла ятне тупӑр та пӑрремӑш сас
паллине илӑр.

Хурав.

1) Чӑваш сӑмахӑсен кӑнеки – **Ч**

2) Ёмӑт – **Ё**

3) Лексикологи – **Л**

4) Хӑв пурӑнас тенӑ пек ан пурӑн – **Х**

5) Етӑрне – **Е**

ЧӐЛХЕ (чӑлхе).

6. Ыйгу (ёҕ).

Сӕнарлӕ шухӕш аталанӕвне ҕак мелсемпе йӕркелени хӕш литература жанрӕнче тӕл пулать?

Ҙӕкленуӕхне паттӕрлӕх туйӕмӕ, ҕирӕп виҕеллӕ темп, суӕмӕлӕ кӕвӕлӕх.

Ҙав жанрӕн пӕрремӕш сас паллийӕпе пуҕланакан тепӕр литература терминӕ аса илӕр, пӕлтерӕшне ӕнлантарса ҕырӕр.

Хурав.

Марш жанрӕнче.

Метафора, метоними, миф, мифологи, монолог, мыс-кара т.ыт.те.

7. Ыйгу.

Анатолий Емельянов «Ят» повеҕре Модест Мухтанкин килӕнче «чӕх авӕтатъ» тесе калать. Ҙак ытарлӕ сӕмах саврӕнӕшӕ мӕне пӕлтерет-ши?

Хурав.

Ку вӕлтмӕша Модест амӕшӕ пирки каланӕ, ҕемьере вӕл хӕй пуҕ пулса тӕратъ, упӕшкине картмасть, хуҕсалӕхне хӕй тытса пыратъ.

8. Ыйгу (ёҕ).

Произведени ятӕнче шута (хисепе) палӕртакан сӕмахлӕ проза тата драма хайлавӕсене аса илӕр, 3-рен кая мар ҕырӕр, авторне те палӕртӕр.

Хурав.

Ачасен хуравӕнче пулма пултаркан хайлавсен ячӕсем:

Л. Агаков «Пӕрре, ҕуркунне...», Г. Тимофеев «Тӕхӕр ял», П. Осипов «Икӕ каччӕн пӕр шухӕш», Хв. Уяр «Пӕр сӕмах», «Пӕр ача пурнӕҕепе вилӕмӕ», Илле Тӕхти «Икӕ ҕыру», «Пӕр кӕтуӕ кашкӕр» т.ыт.те.

9. Ыйгу (ёс).

Текста вырӑсла куҫарӑр:

Шухӑш ҫӑмхи сӗтӗлме тытӑнсан – тытса та чарайман.

Аса килет тата Укахви хӑй ялтан окоп чавма тухса кайни те...

Канаша ҫитнӗ ҫӗре Укахви, Хӗветли пек хӗрсем пӗр виҫ ҫӗр ҫынна яхӑн пухӑнчӗ.

Е. хули ҫывӑхне илсе кайрӗҫ вӗсене... Ҫитсенех бригадӑн-бригадӑн уйӑрчӗ. Кашни бригадӑра – вӑтӑршар хӗр. Бригадирӗсем те хӑйсем хушинченех.

Блиндажсем, танксене чармалли окопсем чавтарчӗҫ вӗсене. Кун пек окопа тӑваттӑн-пиллӗкӗн ик-виҫшер кун чавма тиветчӗ, йывӑрччӗ ӗс.

Чи йывӑрри вара раштав, кӑрлач сиввисем ҫитсен пуҫланчӗ.

Пуринчен ытла ҫамрӑк шӑм-шаксене сивӗ хуҫрӗ. Ҫил тумтир витӗр, ут-тир витӗр кастарса шӑмӑсенех ҫитсе кӑтӑклать, сулӑнтарса ярать; ҫӗр ҫумӗпе, вирт кайнӑ пек, сӑлпӑран кустарать. Пите кӑшт ҫиле хирӗҫ тытса-нах тӑм илсе ярать, ҫул ҫинче те хӑяккӑн ҫеҫ, минутсерен ҫил енне ҫурӑмна ҫаврӑна-ҫаврӑна утатӑн. Алла алса ашӗнчех чӑмӑртаса тытатӑн та – алса пӗрнескисем пушӑллах сулланса пыраҫҫӗ. Тӑм илтерсе янӑ аллисене хӗрсем сивӗ шыва чикеҫҫӗ те, ҫара алӑранах пӑр «перчетки» шӑнкӑлт! хывӑнса ӱкет.

Кунсерен лум-кӗреҫе йывӑрланса пырать алӑра, хӗрсем чирлеҫҫӗ, вӗсем вырӑнне урӑххисем килеҫҫӗ...

Вӗсем малтан кӑнтӑрла ӗҫлетчӗҫ пулсан, кайран ытларах ҫӗрле ӗҫлеме тытӑнчӗҫ. Ку вӑл пӗр-икӗ хут тӑшман самолечӗсем тылах вӗҫсе кӗрсе бомба пӑрахса хӑварнӑ хыҫҫӑн пуҫланчӗ. Укахви малтанхи хут юна уйӑхӗнче илтрӗ бомба шӑхӑрса аннине.

Хурав.

Тянется и тянется бесконечная нить воспоминаний...

Легок только вот этот прохладный лесной воздух, да и то дышать им почему-то трудно.

Жизнь – слово тяжелое.

Начнет разматываться клубок воспоминаний – и не установишь его потом.

...Человек триста собралось их в Канаше – хрупких молоденьких девчонок и повзрослевших невеселых девушек. Они тоже едут на фронт, на фронт трудовой. Разбили их на бригады по тридцать человек, бригадиров выбрали из них же и повезли в город Е.

Сначала рыли блиндажи. Потом глубокие рвы. Работа неотложная, гнетущая и грязная. Не женское это дело – в два дня выкопать широченную глубокую яму.

В декабре ударили трескучие морозы. Дул промозглый ветер, то сухой, то влажный, он пробирал до костей, обжигал лицо, шею, шатал из стороны в сторону. Мела ледяная поземка, было холодно и голодно. И ходили девушки на студеном ветру бочком да рядком. Чтобы согреться, сжимали пальцы в кулак, оставляя торчать в воздухе пустые варежки. Опускали озябшие руки в мерзлую воду, и с голых кистей сползали ледяные «перчатки».

С каждым днем тяжелели ломы и лопаты...

Многие болели.

Раньше работали днем, но после того, как попали под бомбежку, стали рыть ночью. Тогда же, в октябре, Угахви впервые услышала, как свищет бомба.

10. Ыйту (ёс).

Ахальтен мар халӑхра «Пилӑкне хытӑ сых, ӑсна хытӑ тыт», – тесе калаҫҫӗ каларӑшпа вӗҫленекен сочиненишухӑшлав сырӑр (чӑвашла).

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2022-мёш сул*

*9-мёш класс (вырйс шукулё)
Бйтусемпе ёссем, хуравсем*

1. Бйту (ёс).

Текстра чйваш чёлхинчи мёнле закон пирки сймах пырать?

Сак закон тйрйх, сймахри тата сыпйкри усй сасйсемпе хупй сасйсем хытйлйхна сёмселёх енчен килёшсе тйрассё. Тёслёхрен, сймах сыпйкёнчи сасйсем е пурте хыттисем, е пурте сёмсисем пулассё. Савйнна та хытй сасйсенчен сес тйракан сймаха хытй сймах, сёмсе сасйсенчен тйраканнине сёмсе сймах тессё. Сак закона пула аффикссем те сймахсем сёмне хытйлйхна сёмселёх телёшёнчен килёшсе хушйнассё.

Хурав.

Ку текстра чйваш чёлхинчи сингармонизм законё пирки сймах пырать (урайла йна сасйсен юнашарлйх килёшёвё тессё).

2. Бйту (ёс).

Кирлё сёрте чарйну паллисем лартса сырса илёр.

Карпайн сёллё тйвёсем те Крымйн кипарисёсемпе пальмисем те Карелин сип-сутй кёллисем те сук кунта тйван кётесём сапах та сан Атйлпа Сйр хушшинче вырнаснй сёнё хулусем ешёл вйрманусем те анлй хирйсем тунсайланй чёремшён виесёсёр хаклй.

Хурав.

Карпайн сёллё тйвёсем те, Крымйн кипарисёсемпе пальмисем те, Карелин сип-сутй кёллисем те сук кунта, тйван кётесём, сапах та сан Атйлпа Сйр хушшинче вырнаснй сёнё хулусем, ешёл вйрманусем те анлй хирйсем тунсайланй чёремшён виесёсёр хаклй.

3. Ыйту.

Хаш ушкӑнри сӑмахсенче *ӓ, ӕ* сасӑсем тухса *ӱ*кмеҫҫӗ?

- 1) вӛлтӛрен, ҫӛмӛрӛл, пичӛке
- 2) кӑвас, алӑпа, пурӑнӑҫ
- 3) тӛлӛк, кӛнеке, пулӑш
- 4) кӛлентӛр, шултӑра, темӛскер

Хурав.

3-мӛш ушкӑнри сӑмахсенче *ӓ, ӕ* сасӑсем тухса *ӱ*кмеҫҫӗ:

- 3) тӛлӛк, кӛнеке, пулӑш.

4. Ыйту (ӛҫ).

Ҫанталӑк мӛнле пулассине пӛлтерекен 5 сӑнав ҫырӑр.

Хурав.

Ачасен хуравӛсенче тӛл пулма пултаракан сӑнавсен тӛслӛхӛсем:

Йытӑ юр ҫине ыртсан сивӛтет. Ҫӛнӛ уйӑхла ҫумӑр пулсан эрнпех ҫумӑр пулать. Сывлӑм ӱксен – уяра т. ыт.те.

5. Ыйту (ӛҫ).

Хаш тӛслӛхре йӑнӑш ҫук?

- 1) Машина патӛнче кӑткӑ пек халӑх хӛвӛшет.
- 2) Эпӛ те сан пек чӛрчунсене юрататӑп.
- 3) Андриян Николаев – пӛрремӛш чӑвашсен космонавчӛ.
- 4) Кӱршӛри улмуҫҫи пахчинче шӑпчӑк юрлать.

Хурав.

- 4) Кӱршӛри улмуҫҫи пахчинче шӑпчӑк юрлать.

6. Ыйту (ӛҫ).

Паллӑ поэтӑмӑрӑн сӑвӑ ҫаврине онлайн куҫарупа уҫӑ курса ют чӛлхене куҫарнӑ хыҫҫӑн каялла чӑвашла куҫарсан ҫапла тӛслӛх пулать:

*Ҙёршер җулсем иртеҗҗё,
Хал хушса этем чунне.
Ҙыруҗайсем шыраҗҗё
Чаваш енён ёмёрне.
Малалла эпир пәхатпәр,
Хыҗала та халь сәнатпәр,
Ман шутпа, эпир пурнатпәр –
Халё те, ыран, ялан.*

Онлайн куҗарура паллә поэтәмәрән мёнле сәвә йёркисемпе уса курнә-ши? Ҙав сакәр йёркеллё җаврана аса илсе җырәр.

Хурав.

*Ёмёрсем иртсе пыраҗҗё
Ўстерсе ас-хал мулне.
Кёнекеҗсем шыраҗҗё
Чавашсен кунне-җулне.
Тинкеретпёр малалла,
Кайрине те халь куратпәр...
Манән шухәшәмпа –
Эпир пулнә, пур, пулатпәр.*

7. Ыйту (ёҗ).

6-мёш ыйту хуравёнчи сәвә йёркисен авторё кам? Виҗине те паләртәр.

Хурав.

Петёр Хусанкай. Виҗи – хорей.

8. Ыйту (ёҗ).

Пилёк сас паллирен тәракан сәмах тупәр. Ҙав сәмаха тума ыйтусене хуравләр, хуравёсене җырәр.

1) Математикапа, историпе, чаваш этнографипе, чаваш фольклорёпе кәсәкланнә җыравҗа. Ун хушамачён иккёмёш сас паллийё мёнле?

2) И.Я. Яковлев хайлавёиче «Ёҗлесене җисен җакър та тутлă, тăрансан ... та йўҗё» текен шухăш пур. Сиктерсе хăварнă сăмахан иккёмёш сас паллийё.

3) Мăнлату термина вырăсла мёнле калаҗҗё? Виҗҗёмёш сас паллине илёр.

4) Аслă җын кёҗённисене, ятлă-сумлă җын тăван халăха ырлăх-сывлăх сунса, малашлăхра йёркеллё пурăнма пиллесе каланă сăмаха мёнле терминпа палъртаҗҗё? Иккёмёш сас паллине илёр.

5) Митта Ваҗлейён «Тăван чёлхем! Таса хёлхем» сăвви мён ятлă ярăма кёрет? Ярăм ячён юлашки сас паллине җырър.

Хурав.

ХЫПАР (хыпар):

1) Охотников – **Х**

2) Пыл – **Ы**

3) Гипербола – **П**

4) Халал – **А**

5) Тайър – **Р**

9. Ыйту (ёҗ).

8-мёш ыйтура тупнă сăмах ячёллё чăваш хаҗачё пур. Вăл миҗемёш җултанпа тухать? Аҗта тухма пуҗланă? Хаҗата никёслекенё кам?

Хурав.

1906 җултанпа тухать. Хусан хулинче. Никёслекенё – Н.В. Никольский.

10. Ыйту (ёҗ).

Константин Иванов ячёллё Чăваш патшалăх академи драма театрён сцени җинче «Нарспи» спектакле ултă хут лартнă, куракансем патне апа пёрремёш хут җитернёренпе кăҗал 100 җул җитрё.

Эсир артист пулнă пулсан сцена җинче хайлаври хăш сăнара вылянă пулăттър? Мёншён? Хăвър шухăшърсене сочинени евёр җырър.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2022-мёш сул*

*10-мёш класс (вырйс шукулё)
Бйтусемпе ёссем, хуравсем*

1. Бйту (ёс).

Хйш тёлслёхре ййнйш суку?

- 1) Машина патёнче кйтка пек халйх хёвёшет.
- 2) Эпё те сан пек чёрчунсене юрататйп.
- 3) Андриян Николаев – пёрремёш чйвашсен космонавчё.
- 4) Кйршёри улмусси пахчинче шйпчйк юрлать.

Хурав.

- 4) Кйршёри улмусси пахчинче шйпчйк юрлать.

2. Бйту (ёс).

Кирлё сёрте чарйну паллисем лартса сйрса илёр.

*Карпатйн сёллёлё тйвёсем те Крымйн кипарисёсемпе
пальмисем те Карелин сйп-сутй кйллисем те суку кунта
тйван кётесём сйпах та сан Атйлпа Сйр хушшинче
вырнасна сёнё хулусем ешёл вйрманусем те анлй хирйсем
тунсайхланй чёремшён виесёср хаклй.*

Хурав.

Карпатйн сёллёлё тйвёсем те, Крымйн кипарисёсемпе
пальмисем те, Карелин сйп-сутй кйллисем те суку кунта,
тйван кётесём, сйпах та сан Атйлпа Сйр хушшинче
вырнасна сёнё хулусем, ешёл вйрманусем те анлй хирйсем
тунсайхланй чёремшён виесёср хаклй.

3. Бйту (ёс).

*Кантйкран кйвак шусам сйти курйнать пулин те
пёлёмри сйнсем хёрсех хуп турттарассё предложенире
фразеологизм тупйр, пёлтерёшне йнлантарйр, синонимне
(синонимёсене) сйрйр.*

Хурав.

Фразеологизм – *хуп турттар*, пёлтерёшэ – *сыва̋р*.
Синонимёсем – *сыва̋р (тёлёр)*, *ыйха пут*, *ыйха сап*.

4. Ыйгу.

Текстра чаваш чёлхинчи мёнле закон пирки самах пырать?

Çак закон тӑрӑх, сӑмахри тата сыпӑкри уçӑ сасӑсемпе хунӑ сасӑсем хытӑлӑхна çемçелӗх енчен килӗшсе тӑраççӗ. Тӗслӗхрен, сӑмах сыпӑкӗнчи сасӑсем е пурте хыттисем, е пурте çемçисем пулаççӗ. Çавӑнна та хытӑ сасӑсенчен çеç тӑракан сӑмаха хытӑ сӑмах, çемçe сасӑсенчен тӑраканнине çемçe сӑмах теççӗ. Çак закона пула аффиксем те сӑмахсем çумне хытӑлӑхна çемçелӗх тӗлӗшӗнчен килӗшсе хушӑнаççӗ.

Хурав.

Ку текста чаваш чёлхинчи сингармонизм законё пирки самах пырать (урӑхла ӑна сасӑсен юнашарлӑх килӗшӗвӗ теçӗ).

5. Ыйгу (ӗç).

Çанталӑк мёнле пулассине пёлтереке 5 сӑнав сырӑр.

Хурав.

Ачасен хуравёсенче тёл пулма пултаракан сӑнавсен тӗслӗхӗсем:

Йытӑ юр çине выртсан сивӗтет. Çёнӗ уйӑхла çумӑр пулсан эрнӗпех çумӑр пулать. Сывлӑм ӳксен – уяра т. ыт.те.

6. Ыйгу (ӗç).

Паллӑ поэтӑмӑрӑн сӑвӑ çаврине онлайн куçарупа уçӑ курса ют чёлхене куçарнӑ хыççӑн каялла чавашла куçарсан сапла тӗслӗх пулать:

*Çёршер çулсем иртеççё,
Хал хушса этем чунне.
Çыруçайсем шыраççё
Чăваш енён ёмёрне.
Малалла эпир пăхатпăр,
Хыçала та халь сăнатпăр,
Ман шутпа, эпир пурнатпăр –
Халё те, ыран, ялан.*

Онлайн куçарура паллă поэтамăрăн мёнле сăвă йёркисене усă курнă-ши? Çав сакăр йёркеллё çаврана аса илсе сырăр.

Хурав.

Ёмёрсем иртсе пыраççё
Ўстерсе ас-хал мулне.
Кёнекеçёсем шыраççё
Чăвашсен кунне-çулне.
Тинкеретпёр малалла,
Кайрине те халь куратпăр...
Манăн шухăшăмпала –
Эпир пулнă, пур, пулатпăр.

7. Ыйту (ёç).

6-мёш ыйту хуравёнчи сăвă йёркисен авторё кам? Виçине те палăртăр.

Хурав.

Петёр Хусанкай. Виçи – хорей.

8. Ыйту (ёç).

Пилёк сас паллирен тăракан сăмах тупăр. Çав сăмаха тума ыйтусене хуравлăр, хуравёсене çырăр.

1) Ритм термина чăвашла мёнле калаççё? Пёрремёш сас паллине илёр.

2) Константин Ивановăн Чёкеç сăнарё хăш хайлавра ўкерённё? Хайлав ячён юлашки сас паллийё.

3) Хире-хирёсле шухайсен, камал-туйампа теллевсен, ёсемпе сынсен җивёч тёркешёвне, кёрешёвне санырла җутатса панине мёнле терминпа палартасҗё? Пёрремёш сас паллине илёр.

4) А. Алка «Июнён 22-мёшё» хайлавне мёнле жанрпа җырнә? Жанр ятёнче икё хут тел пулкан сас паллине җырәр.

5) Илле Тәхтин ачаранах кёту пәхакан геройё мён ятлә? Җав сәмахән виҗёмёш сас паллийё епле?

Хурав.

ҖАКАР (җакәр):

1) Семё – Җ

2) «Тимёр тылә» – Ә

3) Конфликт – К

4) Савә – Ә

5) Шерхулла – Р

9. Ыйту (ёс).

8-мёш ыйтура тупнә сәмах илемлө хайлав ячёсенче те тел пулат. Пысак каләпәшлә хайлав төслөхёсене 2-рен кая мар тупәр, авторёсене те палартәр.

Хурав.

Илпек Микулайё «Хура җакәр», Ева Лисина «Җакәр чёлли».

10. Ыйту (ёс).

Константин Иванов ячёллө Чаваш патшаләх академи драма театрөн сцени җинче «Нарспи» спектакле ултә хут лартнә, куракансем патне апа пёрремёш хут җитернёренпе кәҗал 100 җул җитрө.

Эсир артист пулнә пулсан сцена җинче хайлаври хәш саныра вылянә пултәтәр? Мёншён? Хавәр шухайсарсене сочинени евөр җырәр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чайваш чёлхи – таван чёлхе» олимпиада
2022-мёш сул*

*11-мёш класс (вырӑс шкулё)
БӀтусемпе ёсsem, хуравsem*

1. БӀту (ёс).

Санталӑк мёнле пулассине пёлтерекен 5 сӑнав сырӑр.

Хурав.

Ачасен хуравёсенче тёл пулма пултаракан сӑнавсен тёлёхёсем:

*Йытӑ юр сине выртсан сивётет. Сёнё уйӑхла сума́р
пулсан эрнпех сума́р пулать. Сывлӑм у́ксен – уяра т. ыт.те.*

2. БӀту (ёс).

Кирлё сёрте чарӑну паллисем лартса сырса илёр.

*Карпатӑн сӗллё тӑвёсем те Крымӑн кипарисёсемпе
пальмисем те Карелин сӑп-сутӑ кӗллисем те сук кунта
таван кётесём сӑпах та сан Атӑлпа Сӑр хушшинче
вырнаснӑ сёнё хулусем ешёл вӑрманусем те анлӑ хирӗсем
тунсӑхланӑ чёремшён виçесёр хаклӑ.*

Хурав.

Карпатӑн сӗллё тӑвёсем те, Крымӑн кипарисёсемпе
пальмисем те, Карелин сӑп-сутӑ кӗллисем те сук кунта,
таван кётесём, сӑпах та сан Атӑлпа Сӑр хушшинче
вырнаснӑ сёнё хулусем, ешёл вӑрманусем те анлӑ хирӗсем
тунсӑхланӑ чёремшён виçесёр хаклӑ.

3. БӀту (ёс).

*Хреçши, калаçса ларнӑ май, кӑтӑш пулсах кайнӑ пред-
ложенире фразеологизм тупӑр, пёлтерёшне ӑнлантарӑр,
синонимне (синонимёсене) сырӑр.*

Хурав.

Фразеологизм – *кăтайш пул*. Пĕлтерĕшĕ – *çывăрса кай* е *тĕлĕрсе кай*. Синонимĕсем – *çывăр (тĕлĕр)*, *ыйха пут*, *ыйхă çапма пуçла*, *сĕнк пул*.

4. Ыйту (ёç).

Хăш ушкăн йăнăш пĕлтерĕшлĕ?

- 1) араскал – телей, шăпа
- 2) капмар – пысăк, çўллĕ
- 3) илемлĕ – хитре, чипер
- 4) хăвăл – çырма, кўлленчĕк

Хурав.

Йăнăш пĕлтерĕшлĕ ушкăн:

- 4) хăвăл – çырма, кўлленчĕк.

5. Ыйту (ёç).

Чăваш Республикин тулашĕнче суралса ўснĕ чăваш сыравçисене (поэтсене) камсене пĕлетĕр? Вĕсем хăш республикăран е хăш облаçрен пулнине палăртăр.

Хурав.

Ачасен хуравĕсенче тĕл пулма пултаракан ятсем:

Петĕр Хусанкай – Тутарстанран, Ухсай Яккăвĕ – Пушкăртстанран, Константин Иванов – Пушкăртстанран, Хветĕр Уяр – Самар тăрăхĕнчен тата ытти те.

6. Ыйту (ёç).

Мĕн вăл реминисценци?

Хурав.

Автор пĕр-пĕр хайлава хай маларах çырнă е урăх автор çырнă произведенирен илнĕ сăнар, сăмах çаврăнăшĕ, сăвă йĕрки е проза сыпăкĕ; евĕрлесе çырни.

7. Ыйгу (ёс).

Петёр Яккусен ҫырна «Юман хуравёнчи» йёркесене реминисценцилесе савă шърҫалър (вырăсла савăласан та юрать):

*Чăваш хули шур Шупаикар,
Эс – халăхăн пуласлăхĕ;
Ачу-пăчу сан чăваш мар:
Салхулă ман хаваслăхăм.*

*Лере – уйра – ҫаплах ўсет
Лаитра юман – асчахăмҫăм.
– Юман! Чăваш хăҫан пĕтет?
– Тĕнче пĕтсессĕн, – тавърчĕ.*

8. Ыйгу (ёс).

Пилĕк сас паллирен тăракан сăмах тупър. Ҫав сăмаха тума ыйтусене хуравлър, хуравĕсене ҫырър.

1) Хусанти пĕрремĕш чăваш театрĕ лартнă пĕрремĕш спектакле чăвашла кам куҫарнă? Куҫаруҫă ячĕн пĕрремĕш сас паллине илĕр.

2) Ухсай Яккăвĕн тĕсе палъртакан сăмахлă трагеди ятне аса илĕр. Хайлав ячĕ вĕҫĕнчи сас паллине ҫырър.

3) Чăваш литературинче япала ячĕ ҫумне *пике* сăмахăн кĕскетнĕ формине хусса йёркеленĕ ҫын ячĕллĕ хайлавсем пур. Вĕсене асанър. Юлашкинчен иккĕмĕш сас паллийĕ епле-ши?

4) Публицистикăллă прозăн чи пысăк астисенчен пĕри, район пуслăхĕнче, республикари культура министрĕнче ёҫленĕ ҫыравҫă хушамачĕ, ун пĕрремĕш сас паллине илĕр.

5) Хайлав тытăмĕнче ёҫ хĕрсе ҫитнĕ вăхăта палъртакан термин, ун малтанхи сас паллине ҫырър.

Хурав.

ИЛПЕК (илпек):

- 1) Иоаким Максимов-Кошкинский – **И**
- 2) «Хура элчел» – **Л**
- 3) «Нарспи», «Салампи» – **П**
- 4) Емельянов – **Е**
- 5) Кульминаци – **К**

9. Ыйту.

8-мёш ыйтура тупнă сăмах чăваш ғыравҗипе те ғыхăннă. Кам-ши вăл? Унăн пысăк калăпăшлă хайлавё мён ятлă?

Хурав.

Илпек Микулайё «Хура җăкăр».

10. Ыйту (ёс).

Константин Иванов ячёллё Чăваш патшалăх академи драма театрён сцени җинче «Нарспи» спектакле 6 хут лартнă, куракансем патне ăна пёрремёш хут җитернёренпе кăҗал 100 җул җитрё.

Эсир артист пулнă пулсан сцена җинче хайлаври хăш сăнара вылянă пулăтгър? Мёншён? Хăвър шухăшăрсене сочинени евёр җырăр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2023-мёш сул*

*9-мёш класс (вырйс шкулё)
Бйтусемне ёсsem, хуравsem*

Текста вулър та 1-мёш, 2-мёш, 3-мёш ёссене пурнйфлър.

Ёсчен халх пурйнатъ Хурйнварта. Сулла пахчара ёслесё, утарта хурт-хймър тытассё, вйрманта кмпа-сырла пустарассё. Хёлле вара айш пуртре кассерен тёрё тёрлесё, сйм арласё, хйшй-пёри аякри хулана ёсleme тухса сурет.

1. Бйту (ёс).

Текстри ял ятёнче мёнле йываё ячё пур? Сав йываё ятне сырър, вырйсла кусарър.

Хурав.

Хурйн – береза.

2. Бйту (ёс).

Текстри хйш сймахра (е хйш сймахсенче) сассен шучё саспаллисен шутёнчен нумайрах? Сав сймаха (е сймахсене) сырър.

Хурав.

Аякри.

3. Бйту.

Текстри хйш сймах(сем) вырйн падежёнче?

Хурав.

Хурйнварта, пахчара, утарта, вйрманта, пуртре.

4. Ыйту (ёс).

Пёрремёш юпари чёлхе терминёсене тата иккёмёш юпари төслёхсене вулър.

1. Антонимсем	А. япала ячё, паллă ячё, глагол
2. Синонимсем	Ă. сехре хăпрё
3. Пуллев пайёсем	Б. аван, лайăх
4. Хурăнташ чёлхесем	В. усал, ыра
5. Фразеологизм	Г. тугар, пушкăрт, чăваш

Терминсене тата төслёхсене шайлаштарър. Хăш термин патне хăш төслёх килёшўллё? Хуравсене таблицăра пысăк сас паллипе кăтартса ырър:

Хурав.

1. Антонимсем	В
2. Синонимсем	Б
3. Пуллев пайёсем	А
4. Хурăнташ чёлхесем	Г
5. Фразеологизм	Ă

5. Ыйту (ёс).

Алфавитсър пусне, саспаллисене палъртмалли тепър сыру системи пур – Морзе азбуки. Сав азбукăпа килёшўллён, кашни саспаллин ятарлă код пур, апа «тире» е «точка» символсенчен йёркелесчё, саспаллисене палъртма кёске е въръм сигналсемпе усă курачсё. Таблицăри Морзе азбукипе паллашър та таблица хысқан сырса панă ыйтава хуравлър.

Саспалли	Морзе азбукинчи код
А	•–
Б	–•••
В	•– –
Г	– –•
Д	–••

Е, Ё	•
Ж	•••—
З	— —••
И	••
Й	•— — —
К	—•—
Л	•—••
М	— —
Н	—•
О	— — — —
П	•— —•
Р	•—•
С	•••
Т	—
У	••—
Ф	••—•
Х	••••
Ц	—•—•
Ч	— — —•
Ш	— — — — —
Щ	— —•—
Ъ	— —•— —
Ы	—•— —
Ь	—••—
Э	••—••
Ю	••— —
Я	•—•—
.	•••••
,	•—•—•—

Морзе азбукипе усă курса ғырнă ваттисен сăмахне вулăр, ăна чăваш алфавитенчи сас паллисемпе ғырăр:

— ••• — — • — •• — ••• — — • — •• —
 — •• — — •• — — — — — — — — — •• —
 — • — — — •• — — ••• — — — — •• — — — •• —
 — ••• — — — •• — — — — — •••••

Хурав.

Ал вараланни тасалать, чун вараланни тасалмасть.

6. Ыйту (ёс).

Константин Иванов хайлавёнчи сиктерсе хаварнă сăмахсене тёрёс суйласа ғырăр:

Куçёсемпе пăхнă чух

Каччăн чёри ... (*çёкленет, ирёлет, хёпёртет*).

... (*Пылак, çўхе, хёрлё*) тути кулнă чух

Каччăн чунё ... (*çемçелет, ирёлет, хёпёртет*).

... (*Уйри, хирти, хитре*) сарă чечеке

... (*Ырă, ашă, тулли*) куçпа кам пăхмё?

Хурав.

Çёкленет, çўхе, çемçелет, хирти, ашă.

7. Ыйту.

Сăн ўкерчёкре – чăваш халăхён паллă ғынни. Кам-ши вăл?

Хурав.

Тани Юн.

8. Ыйту.

Кёрепле пуçран çапсан тин чăваш сăмахёсене аса иле-
кен литература геройё. Вăл мён ятлă, хайлав авторё кам?

Хурав.

Ваçça, авторё – Стихван Шавли.

9. Ыйту (ёç).

Вырăсла куçарăр:

Ах, аннемёр, таврăнайрёç пурте мар...

Паттăрсен ятне ялан асра тытар.

Сăртсем урлă, шывсем урлă талпăнса,

Сан пата эфир çывхарнă йнтăлса.

Хурав.

Здравствуй, мама, возвратились мы не все...

Босиком бы пробежаться по росе!

Пол-Европы прошагали, полземли –

Этот день мы приближали как могли.

10. Ыйту (ёç).

«В» сас паллирен кăна пуçланакан сăмахсенчен хайлав
çырăр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйаваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2023-мёш сул*

*10-мёш класс (вырйс ишкулё)
Бйтусемне ёссем, хуравсем*

Текста вулър та 1-мёш, 2-мёш, 3-мёш ёсене пурнаёслър.

Июнь уйаёхён вёсёенче эпё Хыркассине таврйнтйм. Аван сулла ялта. Ёс нумай пулсан та ывйнни сисёнмест. Сывлайш уса та таса, силё курйк шйрши кёрет.

1. Бйту (ёс).

Текстри ял ятёнче мёнле йываёс ячё пур? Сав йываёс ятне сырър, вырйсла кусарър.

Хурав.

Хыр – сосна.

2. Бйту (ёс).

Текстри хйш сймахра (е хйш сймахсенче) сасёнсен шучё саспаллисен шутёнчен нумайрах? Сав сймаха (сймахсене) сырър.

Хурав.

Ялта.

3. Бйту.

Текстри хйш сймах(сем) вырйн падежёнче?

Хурав.

Вёсёенче, ялта.

4. Бйту (ёс).

Пёрремёш юпари чёлхе терминёсене тата иккёмёш юпари тёслёхсене вулър.

1. Антонимсем	А. глагол, хисеп ячӛ
2. Синонимсем	Ӓ. хуп турттар
3. Пуллев пайӛсем	Б. кахал, наян
4. ХурӒнташ чӛлхесем	В. аялта, ӛӛлте
5. Фразеологизм	Г. мӒкшӒ, ӛармӒс, удмурт

Терминсене тата тӛслӛхсене шайлаштарӒр. ХӒш термин патне хӒш тӛслӛх килӛшӛллӛ? Хуравсене таблицӒра пысӒк сас паллипе кӒартса ӛырӒр:

Хурав.

1. Антонимсем	В
2. Синонимсем	Б
3. Пуллев пайӛсем	А
4. ХурӒнташ чӛлхесем	Г
5. Фразеологизм	Ӓ

5. Ыйту (ӛӛ).

АлфавитсӒр пуӛне, саспаллисене палӒртмалли тепӛр ӛыру системи пур – Морзе азбуки. Ӓав азбукапа килӛшӛллӛн, кашни саспаллин ятарлӒ код пур, Ӓна «тире» е «точка» символсенчен йӛркелеӛӛӛ, саспаллисене палӒртма кӛске е вӒрӒм сигналсемпе усӒ кураӛӛӛ. ТаблицӒри Морзе азбукипе паллашӒр та таблица хыӛӛӒн ӛырса панӒ ыйтӒва хуравлӒр.

Саспалли	Морзе азбукинчи код
А	•–
Б	–•••
В	•– –
Г	– –•
Д	–••
Е, Ӓ	•
Ж	•••–
З	– –••
И	••

Й	•- - -
К	-•-
Л	•-••
М	- - -
Н	-•
О	- - - -
П	•- -•
Р	•-•
С	•••
Т	-
У	••-
Ф	••-•
Х	••••
Ц	-•-•
Ч	- - -•
Ш	- - - - -
Щ	- - -•-
Ъ	- - -•- -
Ы	-•- -
Ь	-••-
Э	••-••
Ю	••- -
Я	•-•-
.	•••••
,	•-•-•-

Морзе азбукипе усă курса ғырнă ваттисен сăмахне вулăр, ăна чăваш алфавитенчи сас палисемпе ғырăр:

•- •-•• •- - •- •-• •- •-•• •- -• •• -
 •- ••• •- •-•• •- - -••- •-•-•- - - -• ••-
 -• •- - •- •-• •- •-•• •- -• •• •• - •- •••
 •- •-•• - - •- ••• - -••- •••••

Хурав.

Ал вараланни тасалать, чун вараланни тасалмасть.

6. Ыйту (ёс).

Петёр Хусанкай саввинчи сиктерсе хаварнă сăмахсене тёрёс суйласа сырър:

... (*Кун-сұлсем, ёмёрсем, вăхăтсем*) иртсе пыраççё

Ўстерсе ас-хал ... (*хакне, вайне, мулне*).

Кёнекеçёсем ... (*шыраççё, сыраççё, тётчеççё*)

Чăвашсен ... (*кунне-сұлне, эткерлехне, малашлăхне*).

... (*Антăлатпър, тинкеретпёр*) малалла,

Кайрине те халь куратпър...

Хурав.

Ёмёрсем, мулне, шыраççё, кунне-сұлне, тинкеретпёр.

7. Ыйту.

Сăн ўкерчёкре – чăваш халăхён паллă çынни. Кам-ши вăл? Эсир ун çинчен мён пёлетёр?

Хурав.

Тани Юн. Вӑл – чӑвашсен пӗрремӗш киноактрисенчен пӗри, тӑлмачӑ, драматург, И.С. Максимов-Кошкинский мӑшӑрӗ.

8. Ыйту.

Чӗмпӗрти чӑваш школӗ миҫемӗш ҫулта уҫӑлнӑ?

Хурав.

1868 ҫулта.

9. Ыйту (ӗҫ).

Вырӑсла куҫарӑр:

*Хӑш чух мана ылханлӑ вӑрҫӑ хирӗ
Тӗп тунӑ ҫамрӑк паттӑр салтаксем
Ҫӗрсе выртман нек туйӑнать каҫ-ирӗн,
Вӗҫеҫҫӗ нек пулса шур тӑрнасем.*

Хурав.

Мне кажется порою, что солдаты,
С кровавых не пришедшие полей,
Не в землю эту полегли когда-то,
А превратились в белых журавлей.

10. Ыйту (ӗҫ).

«В» сас паллирен кӑна пуҫланакан сӑмахсенчен хайлав ҫырӑр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2023-мёш сул*

*11-мёш класс (вырйс шукулё)
Бйтусемне ёссем, хуравсем*

Текста вулър та 1-мёш, 2-мёш, 3-мёш ёсене пурнйслър.
*Тул сутйлать. Чйрйшкасси ялё сине кёсех хёвел тёрри
ўкрё. Тавралйх ерипен бйхйран вйранса пырать. Алйк-
хапха усйлса хупйнни, ййтй вёрни, автансем авйтни
илтёнет. Инсетре мотор кёрлет.*

1. Бйту (ёс).

Текстри ял ятёнче мёнле йывйс ячё пур? Сав йывйс
ятне сырър, вырйсла кусарър.

Хурав.

Чйрйш – ель.

2. Бйту (ёс).

Текстри хйш сймахра (е хйш сймахсенче) сасйсен шучё
саспаллисен шутёнчен нумайрах? Сав сймаха (сймахсене)
сырър.

Хурав.

Ялё, ерипен.

3. Бйту.

Текстри хйш сймах(сем) вырйн падежёнче?

Хурав.

Инсетре.

4. Бйту (ёс).

Пёрремёш юпари чёлхе терминёсене тата иккёмёш
юпари тёслёхсене вулър.

1. Антонимсем	А. местоимени, япала ячĕ
2. Синонимсем	Ă. сехре хăпрĕ
3. Пуллев пайĕсем	Б. ачаш, сепĕс
4. Хурăнташ чĕлхесем	В. пĕчĕк, пысăк
5. Фразеологизм	Г. азербайджан, чăваш, пушкăрт

Терминсене тата тĕслĕхсене шайлаштарăр. Хăш термин патне хăш тĕслĕх килĕшÿллĕ? Хуравсене таблицăра пысăк сас паллипе кăтартса çырăр:

Хурав.

1. Антонимсем	В
2. Синонимсем	Б
3. Пуллев пайĕсем	А
4. Хурăнташ чĕлхесем	Г
5. Фразеологизм	Ă

5. Ыйту (ĕс).

Алфавитсăр пуçне, саспаллисене палăртмалли тепĕр сыру системи пур – Морзе азбуки. Çав азбукăпа килĕшÿллĕн, кашни саспаллин ятарлă код пур, ăна «тире» е «точка» символсенчен йĕркелеçĕ, саспаллисене палăртма кĕске е вăрăм сигналсемпе усă кураçĕ. Таблицăри Морзе азбукипе паллашăр та таблица хыççăн çырса панă ыйтава хуравлăр.

Саспалли	Морзе азбукинчи код
А	•–
Б	–••
В	•– –
Г	– –•
Д	–••
Е, Ё	•
Ж	•••–
З	– –••

И	••
Й	•- - -
К	-•-
Л	•-••
М	- -
Н	-•
О	- - - -
П	•- -•
Р	•-•
С	•••
Т	-
У	••-
Ф	••-•
Х	••••
Ц	-•-•
Ч	- - - •
Ш	- - - - -
Щ	- - •-
Ъ	- - • - -
Ы	-•- -
Ь	-••-
Э	••-••
Ю	••- -
Я	•-•-
.	•••••
,	•-•-•-

Морзе азбукипе усă курса ғырнă ваттисен сăмахне вулăр, ăна чăваш алфавитенчи сас паллисемпе ғырăр:

•- •-•• •- - •- •-• •- •-•• •- -• -• •• -
•- ••• •- •-•• •- - -••• •-•-•- - - -• ••-
-• •- - •- •-• •- •-•• •- -• -• •• - - -• •••
-• •-•• - - •- ••• - -••- •••••

Хурав.

Ал вараланни тасалать, чун вараланни тасалмасть.

6. Ыйту (ёс).

Çеҗпел Мишши саввинчи сиктерсе хаварнӑ сӑмахсене
тӗрӗс суйласа сырӑр:

Кӑвар ... (*чӗлхе, чӗре*)! Кӑвар ... (*чӗлхелӗ, чӗрелӗ*)

Чӑваш ... (*каччи, ачи, чӗлхи*), сассуна пар!

Тухсам кунта. Сана ... (*чӗнеҗҗӗ, кӗтеҗҗӗ, итлеҗҗӗ*).

Килсем! ... (*Иртсем, килсем*)! Эс пур, – җук мар.

Хурав.

Чӗре, чӗлхелӗ, ачи, кӗтеҗҗӗ, килсем.

7. Ыйту.

Чӑваш халӑх поэчӗн хисеплӗ ятне чи малтан кам тивӗс
пулнӑ?

Хурав.

Николай Полоруссов-Шелепи.

8. Ыйту.

Ўкерчӗкри икӗ паллӑ җынна асӑрхӑр. Камсем-ши
вӗсем? Художник ӑшти ёҗ-пуҗа ўкерсе кӑтартнӑ?

Хурав.

И.Н. Ульянов тата И.Я. Яковлев. Чѐмпѐр чăваш
шкулѐнче.

9. Ыйту (ѐс).

Вырăсла куçарăр:

*Хăш чух мана ылханлă вăрçă хирĕ
Тĕп тунă çамрăк паттăр салтаксем
Çĕрсе выртман пек туйăнать каç-ирĕн,
Вĕçеççĕ пек пулса шур тăрнасем.*

Хурав.

Мне кажется порою, что солдаты,
С кровавых не пришедшие полей,
Не в землю эту полегли когда-то,
А превратились в белых журавлей.

10. Ыйту (ѐс).

«В» сас паллирен кăна пуçланакан сăмахсенчен хайлав
çырăр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2024-мёш сул*

*9-мёш класс (вырйс шкулё)
Бйтусемне ёссем, хуравсем*

Текста вулър та 1–5 бйтусене (ёссене) пурнйслър.

Иртнё ёмёр варриччен хънтърсем Раçсейён кашни пысак е пёчёк юхан шывё търхёнче питё йышлй пураннй. Каярахпа вёсене паха та хаклй тирёшён чылай сёрте тытса пётернё. Хънтър апачё – ўсентъран. Вйл уйрймах йывяç турачёсене, тёрлё курак сйме камаллать. Сивёсем ситиччен хёл каçмалйх апат хатёрлеме те ёлкёрет вйл. Хйш-пёр хънтър сёмйи шывра вйтар кубометр таранах апат хатёрлесе тултарать.

1. Бйту (ёс).

Бйтусене хуравлър.

- 1) Хънтърсем хйсан питё йышлй пураннй?
- 2) Хънтър мён сйме юратать?
- 3) Хънтърсем аста пурйнасчё?
- 4) Хънтърсем мёншён сахалланса юлнй?
- 5) Хънтър тирё мёнле?

Хурав.

- 1) иртнё ёмёр варриччен.
- 2) ўсентъран – тёрлё курак, йывяç турачёсем.
- 3) пысак е пёчёк юхан шыв търхёнче.
- 4) паха та хаклй тирёшён чылай сёрте тытса пётернё.
- 5) паха та хаклй.

2. Бйту (ёс).

Текстра мёнле чёрчун пирки сймах пырать? йна вырйсла кусарър.

Хурав.

хънтър – бобр.

3. Ыйту (ёс).

Текстран пару падежёнчи сáмахсене ғырса илёр.

Хурав.

вёсене, турачёсене.

4. Ыйту (ёс).

Хáш йёркесем текст содержанийёпе килёшўллё?

1) Хáнтáр ўсентáран (йывáс турачёсене, тёрлё кура́к)
семе юратать.

2) Раçсейре ёлёк хáнтáр йышлá пурáннá.

3) Хáнтáр пулá сесе пурáнать.

4) Хáнтáр сёмйипех апат хатёрлет.

5) Хáнтáр ўсентáран сахал сietet.

6) Хáнтáр пысáк е пёчёк тинёсре хёл каçать.

7) Хáнтáр хёлле те апат сietet.

8) Хáнтáр тирё паха та хаклá.

9) Хáнтáр хёлле апат сёмест, сывáрать.

10) Хáнтáр сёмйине хёл каçма икё кубометр апат
кирлё.

Хурав.

1) Хáнтáр ўсентáран (йывáс турачёсене, тёрлё кура́к)
семе юратать.

2) Раçсейре ёлёк хáнтáр йышлá пурáннá.

4) Хáнтáр сёмйипех апат хатёрлет.

7) Хáнтáр хёлле те апат сietet.

8) Хáнтáр тирё паха та хаклá.

5. Ыйту (ёс).

Текстра пёр йышши членсене тупса ғырáр. Вёсем
предложенин мёнле членё пулаçсё?

Хурав.

пысáк, пёчёк – определени пулаçсё.

паха, хаклá – определени пулаçсё.

йывáс турачёсене, кура́к – дополнени пулаçсё.

6. Ыйту (ёс).

Пилёк сас паллирен тӑракан сӑмах тупӑр. Ҷав сӑмаха тума ыйтусене хуравлӑр, хуравӑсене ҫырӑр.

1) К. Иванов, Ф. Павлов, Трубина Мархви вӑреннӗ чӑваш шкулӗ хӑш хулара ырнаҫнӑ пулнӑ? Пӑрремӗш сас паллине илӑр.

2) С. Шавли «Вӑҫкӗн Ваҫса» хайлавне мӗнле жанрпа ҫырнӑ? Жанр ятӗнче икӗ хут тӗл пулакан сас паллине ҫырӑр.

3) «И мӗн пуян...» сӑвӑ авторӗ. Поэт ячӗн пӑрремӗш сас паллине илӑр.

4) Г. Айхи ҫырнӑ сӑвӑ йӑркисемпе паллашӑр. Мӗнле сӑмах сиксе юлнӑ-ши? Пӑрремӗш сас паллине илӑр.

_____ вӑл – куҫаруҫӑ нек.

Пин тӑрлӗ ҫыннӑн кӑмӑлне

Кӑртет вӑл ӗмӑр тӑршишӗпех

Хӑй сӑн-питне, утне, чунне.

5) Хӑрринче ыртасӑн пулман хресченсен тавлашӑвне сӑнлакан ҫыравҫӑн псевдонимӗ мӗнле? Ҷав сӑмахӑн юлашки сас паллине ҫырӑр.

Хурав.

ЧӐВАШ (чӑваш):

1) Чӑмпӑрте – **Ч**

2) сӑвӑ – **Ӑ**

3) Ваҫлей (Василий) – **В**

4) артист – **А**

5) Янтуш – **Ш**

7. Ыйту (ёс).

Иван Ивник йӑркисене вулӑр. Сӑвӑри сӑнарлӑх, пуплев саврӑмӗ, кӑвӗлӑх (ритм) чӑваш литературинчи хӑш хайлавпа пӑр евӑрлӗ?

*Аслă вӑрман чӗрӗлет,
Илемӗне илӗртет.
Ӹнтӗ аслă вӑрманта
Куккук сасси илтӗнет.*

*Ешӗл улӑх илемне
Кам-ши савмӗ суркунне!..*

Хурав.

«Нарспи» поэмăпа.

8. Ыйгу (ӗҫ).

«_____ ачине», «_____ арӑмне».

Хайлав ячӗсенче мӗнле сӑмах сиксе юлнӑ-ши? Авторӗ кам?

Хурав.

Чӑваш. Авторӗ – Ҫеҫпӗл Мишши.

9. Ыйгу (ӗҫ).

Текста вырӑсла куҫарӑр.

Ҫамрӑксем чӑвашила калаҫаҫҫӗ! Мускавра алӑ пин чӑваши пурӑнать тенине илтнӗ те, ҫак тарана ҫити кафе-ре чӑвашила калаҫнине илтменчӗ. Эпӗ хам чӑвашила пачах та калаҫаймастӑп, ун-кун пӗр-икӗ сӑмах ҫаврӑнӑшӗ кӑна, ӑнланасси те кӑшт ҫеҫ манӑн. Юнна чӑваши хӗрӗ пулсан та, чунпа, шухӑшӑмна эпӗ тӑван халӑхран питӗ аякрачӗ вӑл вӑхӑтра. Ман юлташ хӗр ача Фатима ав тутарла шыв юхнӑ нек калаҫать кӑна мар, вулат те, ҫырат те, эпӗ вара, мӗнле калас, чӗлхесӗр пекех чӑвашила.

Юрать-ха, ҫав вӑхӑталла пӗрре ӑнсӑртран кӗнеке лавккинче куҫ тӗлне тӗксӗм хӗрлӗ хуплашкаллӑ пысӑк словарь курӑнса кайрӗ, ылтӑнланӑ сас паллисемпе «ЧӑВАШЛА-ВЫРӑСЛА СЛОВАРЬ» тенине курсан эпӗ савӑнсах кайрӑм, часрах туянтӑм, киле ҫитсе хыпаланса уҫса лартӑм, хама темле ҫенӗрен суралнӑ евӗр туйӑм

*супӑрласа илчӑ сав самантра. Вара куллен вуншар сӑмах
вӑренме тытӑнтӑм, анчах словарь хальӑн кӑна пулмасть
иккен чӑлхе вӑренесси.*

(Борис Чиндыков)

Хурав.

Молодые люди говорят на чувашском языке! Я слышала, что в Москве живет пятьдесят тысяч чувашей, но до сих пор не слышала, чтобы в кафе разговаривали по-чувашски. Сама я не могу говорить по-чувашски, если только несколько слов невпопад, и понимаю немного. В те времена, хоть и была я по крови чувашкой, душой, мыслями была очень далека от родного народа. Вон моя подруга Фатима не только как ручеек складно говорит по-татарски, но и читает, и пишет, а я, как бы сказать, в чувашском языке как немая.

Хорошо еще, в то время неожиданно в книжном магазине попался на глаза большой словарь в темно-красном переплете, и, увидев надпись позолоченными буквами «ЧУВАШСКО-РУССКИЙ СЛОВАРЬ», я обрадовалась, купила его, дойдя домой, поспешно открыла, и в этот миг меня охватило такое чувство, как будто заново родилась. Тогда я стала ежедневно заучивать десятки слов, но, оказалось, лишь с помощью словаря язык не выучить.

(Борис Чиндыков)

10. Ыйту (ӗс).

«Чӑвашра вӑрман та чӑвашла кашлать...» темӑпа сочинени-шухӑшлав сырӑр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйваш чёлхи – тйван чёлхе» олимпиада
2024-мёш сул*

*10-мёш класс (вырйс шукулё)
Бйтусемне ёссем, хуравсем*

Текста вулйр та 1–5 ыйтусене (ёссене) пурнйслйр.

Ўирёк – питё усалла йывйф. Вйл сырма-фатрана типес-рен сыхлать, фёнё фйлкуфсем кйларать. Ўирёк нумай сырмасенче ёлёк уланкй ййшла ёрченё. Ўирёк вутта та лаййх. Ун вуттинчен сёрём тухмасть. Ўирёкрен тунй сётел-пукан вара фймйл, илемлё те фйрёп пулать. Каййк-кёшёк те иленет фйрёклёхе. Ўирёк вйррине юратса фиекен каййака чйвашсем ахальтен мар фйрётйрри тенё.

1. Бйту (ёс).

Бйтусене хуравлйр.

- 1) Ўирёкрен мён тйвафсё?
- 2) Ўирёк вйррине мёнле каййк юратать?
- 3) Ўирёкрен тунй сётел-пукан мёнле пулать?
- 4) Ўирёк вутти мёншён лаййх?
- 5) Ўирёк йывйфён вйрри пур-и?

Хурав.

- 1) вутй, сётел-пукан.
- 2) фйрётйрри.
- 3) фймйл, илемлё те фйрёп.
- 4) сёрём тухмасть.
- 5) пур.

2. Бйту (ёс).

Текстра мёнле пулй ячё пур? йна вырйсла куфсарйр.

Хурав.

уланкй – окунь.

3. Ыйту (ёс).

Текстран пару падежёнчи сáмахсене ҫырса илёр.

Хурав.

ҫырма-ҫатрана, вутта, ҫирёклёхе, вáррине, кайáка.

4. Ыйту (ёс).

Хáш йёркесем текст содержанийёпе килёшúллё?

- 1) Ҫирёк йывáҫён усси сахал.
- 2) Ҫирёк нумаи вырáнта пулáҫсем пурáнна.
- 3) Ҫирёкрен сётел-пукан áсталаҫҫё.
- 4) Ҫирёктáрри ҫирёклёхе юратать.
- 5) Уланкá ҫирёк вáрри кáмáллать.
- 6) Ҫирёк йывáҫён усси питё пысáк.
- 7) Ҫирёктáрри – чáваш сáмахё.
- 8) Ҫирёк йывáҫёнчен лайáх вутá пулать.
- 9) Ҫирёк йывáҫё ҫырма-ҫатрана типётет.
- 10) Ҫирёк йывáҫ сёрём кáларать.

Хурав.

- 3) Ҫирёкрен сётел-пукан áсталаҫҫё.
- 4) Ҫирёктáрри ҫирёклёхе юратать.
- 6) Ҫирёк йывáҫён усси питё пысáк.
- 7) Ҫирёктáрри – чáваш сáмахё.
- 8) Ҫирёк йывáҫёнчен лайáх вутá пулать.

5. Ыйту (ёс).

Текстра пёр йышши членсене тупса ҫырáр. Вёсем предложенин мёнле членё пулаҫҫё?

Хурав.

сыхлать, кáларать – сказуемáй пулаҫҫё.

ҫáмáл, илемлё те ҫирёп – обстоятельство пулаҫҫё.

6. Ыйту (ёс).

Пилёк сас паллирен тáракан сáмах тупáр. Ҫав сáмаха тума ыйтусене хуравлáр, хуравёсене ҫырáр.

1) «Таната» роман авторё кам? Ҷыравҗа ячён пёрремёш сас паллине илёр.

2) Чавашсем хамлана симёс _____ танлаштарасҗё. Сиктерсе хаварна сумахан пёрремёш сас паллине сыра.

3) Литература хайлавён тёп сюжетран уйралса таракан тата ёҗ тевёлёнёвё умёнхи пайё. Ҷав сумахан пёрремёш сас паллине илёр.

4) Пёр-пёр чапла пулама е палла җынна мухтаса җырна хёру туйамла, җёкленуллё кевёллё хайлава мёнле терминпа палартаҗё? Юлашки сас паллине илёр.

5) Нарспи ашшён ятне аса илёр. Юлашки сас паллине сыра.

Хурав.

ХЫПАР (хыпар):

1) Хветёр – Х

2) ылтан – Ы

3) пролог – П

4) ода – А

5) Михетер – Р

7. Ыту (ёҗ).

6-мёш ытура тупна сумахла чавашла тухса таракан хаҗат пур. Ана пуҗарса яраканё кам пулна?

Хурав.

Никольский.

8. Ыту (ёҗ).

Панә сумахсен кирлё вариантне суйласа илёр, клоуз-теста пурнаҗлар.

Тёлёмелле лайах ыранта (а) _____ Чёмпёрти чаваш икулё. Умёнчех (ә) _____ юкса (б) _____. Хёвел җутине вай юриех кунталла тапса яна нек туйанатъ – икул җинче шевле ылять, куҗа (в) _____. Кёр пуҗланас умён икул картишёнче ачасем уйрамах иышлан вара, вёлле хурчём евр (г) _____ тарасҗё.

(И. Тахтин «Шерхулла» калавёнчен)

Суйламалли вариантсем:

- а) тӑрать, ларать;
- ӓ) Атӑл, Сёве, Сӑр;
- б) выртать, тӑрать, илет;
- в) шӑтарать, йӓмӑхтарать;
- г) сёрлесе, кёрлесе, сёрёлтетсе.

Хурав.

- а) тӑрать;
- ӓ) Сёве;
- б) выртать;
- в) йӓмӑхтарать;
- г) сёрлесе.

9. Ыйгу (ёс).

Текста вырӑсла куҫарӑр.

Ҫамрӑксем ӗвашила калаҫаҫҫӗ! Мускавра алӑ пин ӗваши пурӑнать тенине илтнӗ те, ҫак тарана ҫити кафе-ре ӗвашила калаҫнине илтменчӗ. Эпӗ хам ӗвашила пачах та калаҫаймастӑп, ун-кун пӗр-икӗ сӑмах ҫаврӑнайӗ кӑна, ӑнланасси те кӑшт ҫеҫ манӑн. Юнна ӗваши хӗрӗ пулсан та, чунпа, шухӑшӑмна эпӗ тӑван халӑхран питӗ аякрачӗ вӑл вӑхӑтра. Ман юлташ хӗр ача Фатима ав тутарла шыв юхнӑ пек калаҫать кӑна мар, вулат те, ҫырат те, эпӗ вара, мӗнле калас, чӗлхесӗр пекех ӗвашила.

Юрать-ха, ҫав вӑхӑталла пӗрре ӑнсӑртран кӗнеке лавкинче куҫ тӗлне тӗксӗм хӗрлӗ хуплашкаллӑ пысӑк словарь курӑнса кайрӗ, ылтӑнланӑ сас паллисемпе «ЧӒВАШЛА-ВЫРӒСЛА СЛОВАРЬ» тенине курсан эпӗ савӑнсах кайрӑм, часрах туянтӑм, киле ҫитсе хыпаланса уҫса лартӑм, хама темле ҫенӗрен ҫуралнӑ евӗр туйӑм ҫупӑрласа илчӗ ҫав самантра. Вара куллен вуниар сӑмах вӗренме тытӑнтӑм, анчах словарь хальлӗн кӑна пулмасть иккен чӗлхе вӗренесси.

Хуначипе эфир ҫу уйӑхӗн пӗрремӗш вырсарни кунӗнче Ваганьково масарӗнче тӗл пултӑмӑр. Унта ҫак кун ҫулсеренех ӗваши халӑхӗн паллӑ ӑсчахӗн вил тӑпри патӗнче Мускав ӗвашиҫем пуҫтарӑнаҫҫӗ. Ҫав кунчен эпӗ

*пёрре те пулса курманччĕ унта, кăçал вара çуркунне
çитнĕ-çитмен систерчĕ анне: ўссе çитрĕн ёнтĕ, тăван
халăха пĕлес пулать терĕ.*

(Борис Чиндыков)

Хурав.

Молодые люди говорят на чувашском языке! Я слышала, что в Москве живет пятьдесят тысяч чувашей, но до сих пор не слышала, чтобы в кафе разговаривали по-чувашски. Сама я не могу говорить по-чувашски, если только несколько слов невпопад, и понимаю немного. В те времена, хоть и была я по крови чувашкой, душой, мыслями была очень далека от родного народа. Вон моя подруга Фатима не только как ручеек складно говорит по-татарски, но и читает, и пишет, а я, как бы сказать, в чувашском языке как немая.

Хорошо еще, в то время неожиданно в книжном магазине попался на глаза большой словарь в темно-красном переплете, и, увидев надпись позолоченными буквами «ЧУВАШСКО-РУССКИЙ СЛОВАРЬ», я обрадовалась, купила его, дойдя домой, поспешно открыла, и в этот миг меня охватило такое чувство, как будто заново родилась. Тогда я стала ежедневно заучивать десятки слов, но, оказалось, лишь с помощью словаря язык не выучить.

С Хуначи мы встретились в первое воскресенье мая на Ваганьковском кладбище. Там ежегодно в этот день собираются московские чувашки у могилы выдающегося ученого чувашского народа. До этого дня я ни разу там не бывала, а весной этого года мать с намеком сказала: выросла уже, должна знать родной народ.

(Борис Чиндыков)

10. Ыйту (ёç).

«Чăвашра вăрман та чăвашла кашлать...» темăпа сочинени-шухăшлав çырăр.

*Пётём тёнчере иртекен
«Чйаваш чёлхи – тйаван чёлхе» олимпиада
2024-мёш сул*

*11-мёш класс (вырйас шкулё)
Бйтусемне ёссем, хуравсем*

Текста вулър та 1–5 ыйтусене (ёсене) пурнйслър.

Пирён тйрйхра мулкач чылай тёл пулать. Вйл хёлле шурй, сулла кйвак-хймйр-сйрй. Хйлхи вёсё сёс кирек хйш вйхйтра та хура. Пурйнма вйрманта ытларах пурйнать, сулсйллй йывйсене кймйллать. Унта пытанма лаййхрах. Апат та нумай. Кйсхине пахчасене кёре-кёре каять: купйста, сйрйк-кишёр сулсисене, утй пёрчисене шырать. Мулкач питё сисёмлё тецсё. Сывйрнй чухне те сас-чёве вйл тастаных илтет имёш.

1. Бйту (ёс).

Бйтусене хуравлър.

- 1) Мулкач мёншён сулсйллй йывйсене кймйллать?
- 2) Мулкач мёнле апат шырать?
- 3) Мулкач мён тёслё?
- 4) Мулкач мёнле йывйсене кймйллать?
- 5) Мулкач ытларах йста пурйнать?

Хурав.

- 1) пытанма лаййхрах, апат та нумай.
- 2) купйста, сйрйк-кишёр сулсисене, утй пёрчисене.
- 3) хёлле шурй, сулла кйвак-хймйр-сйрй.
- 4) сулсйллй.
- 5) вйрманта.

2. Бйту (ёс).

Текстра мёнле чёрчун пирки сймах пырать? Сыв сймахйн синонимне тупър.

Хурав.

мулкач – куян (катак туга, кёске хўре, чалаш куҗ)

3. Ыйту (ёҗ).

Текстран пару падежёнчи сáмахсене җырса илёр.

Хурав.

йываҗсене, пахчасене, җулҗисене, пёрчисене, сас-чёве.

4. Ыйту (ёҗ).

Хаш йёркесем текст содержанийёпе килёшўллё?

- 1) Хёлле мулкач сáрă тёслё.
- 2) Мулкача вáрманта пытанма җамáл.
- 3) Мулкач нимёнле сасса та илтмест.
- 4) Мулкач пахчара апат шырать.
- 5) Мулкач ўсентáран җимест.
- 6) Мулкачáн хáлхи вёҗё кёркунне хура, хёлле вара

шурá.

- 7) Мулкач купáста, җарáк-кишёр җулҗи, утá җиет.
- 8) Мулкач җывáрнá чухне те сисёмлё.
- 9) Пирён тáрáхра мулкач сахал.
- 10) Мулкач пахчана каҗхине кёрсе каять.

Хурав.

- 2) Мулкача вáрманта пытанма җамáл.
- 4) Мулкач пахчара апат шырать.
- 7) Мулкач купáста, җарáк-кишёр җулҗи, утá җиет.
- 8) Мулкач җывáрнá чухне те сисёмлё.
- 10) Мулкач пахчана каҗхине кёрсе каять.

5. Ыйту (ёҗ).

Текстра пёр йышши членсене тупса җырáр. Вёсем предложенин мёнле членё пулаҗҗё?

Хурав.

шурá, кáвак-хáмáр-сáрă – сказуемáй пулаҗҗё.
хёлле, җулла – обстоятельство пулаҗҗё.

пуранать, кӓмӓллатъ – сказуемӓй пулащӓѐ.
кӓре-кӓре каятъ, шырать – сказуемӓй пулащӓѐ.
купӓста, ҫарӓк-кишӓр ҫулҫисене, утӓ пӓрчисене –
дополнени пулащӓѐ.

6. Ыйту (ӓҫ).

Пилӓк сас паллирен тӓракан сӓмах тупӓр. Ҫав сӓмаха
тума ыйтусене хуравлӓр, хуравӓсене ҫырӓр.

1) Нумай шухӓшламасӓрах, сасартӓк пуҫа килнӓ кӓске
сӓвӓ ҫаврӓмне мӓнле терминпа палӓртащӓѐ? Юлашки сас
паллине илӓр.

2) С. Шавлин «Вӓҫкӓн Ваҫҫа» хайлавӓн жанрне
палӓртӓр. Терминта икӓ хут тӓл пулакан сас паллине илӓр.

3) «Килӓшсе ӓҫленӓ ӓҫ пысӓк усӓллӓ – ҫакна пӓлсе
тӓрӓр, ун пек ӓҫе юратӓр. Чӓн пӓчӓккӓ ӓҫе те пит пикенсе,
юратса ӓҫлӓр». Ҫак йӓркесен авторӓ кам? Ун хушамачӓн
юлашки сас паллине ҫырӓр.

4) Ф. Павловӓн юрату виҫкӓтеслӓхне сӓнлакан драми.
Хайлав ятӓнчи юлашки сас паллине илӓр.

5) П. Хусанкайӓн «Аптраман тавраш» сӓвӓлла романӓнче
кӓпе тӓрлекен сӓнар. Малтанхи сас паллине илӓр.

Хурав.

ТАВАН (тӓван):

- 1) экспромт – **Т**
- 2) сӓвӓ – **Ӑ**
- 3) Яковлев – **В**
- 4) «Ялта» – **А**
- 5) Натали – **Н**

7. Ыйту (ӓҫ).

6-мӓш ыйтура тупнӓ сӓмахлӓ чӓвашла тухса тӓракан
литература журналӓ пур. Ун ятне ҫырӓр.

Хурав.

Тӓван Атӓл.

8. Ыйгу (ёс).

Панă сăмахсен кирлĕ вариантне суйласа илĕр, клоуз-теста пурнăçлăр.

Йăван Яккăльч пулканă кунта. (а) _____ ку енчи шкулсене тĕрĕслеме килсе сўренĕ. Халăхра икĕ (ă) _____ сўрет ун пирки... Пĕрре, шăпах (б) _____ эрнинче, каччăсемпе хĕрсем укăлчара вăйă карти савăрса юрă юрланă. Сасартăк вĕсен умне (в) _____ лашаллă кўмене чаплă улпут килнĕ тухнă. Сăмрăксем хăраса ўкнĕ, вăйă карти чăл-пар саланнă. «Мĕnten хăратăр, ма манран таратăр? Эпĕ те сирĕн некех сынах, чăвашах-ске!» – тенĕ вара улпут. Чăвашлах чип-чипер каланă. Савалкас сăмрăкĕсем тĕлĕнсе хытнă: вĕсем сак мăн сухаллă, ылтăн пакуллă генерала, патша некскерне, ниепле те чăваш тесе шутлама хăйман. Анчах улпут вĕсене ашшăн калаçса ўкĕте (г) _____, каллех юрлама ыйтнă.

(А. Артемьевăн «Алтăр сăлтăр» хайлавĕнчен)

Суйламалли вариантсем:

- а) Хусантан, Шупашкартан, Чĕмпĕртен;
- ă) юмах, халап, баллада;
- б) Сурхури, Сăварни, Сăмĕк;
- в) мăшăр, пар;
- г) лартнă, тăратнă, кĕртнĕ.

Хурав.

- а) Чĕмпĕртен;
- ă) халап;
- б) Сăмĕк;
- в) пар;
- г) кĕртнĕ.

9. Ыйгу (ёс).

Текста вырăсла куçарăр.

Чёре пёр хут şeç савать...

Ман чунра юрă сăмахёсем пуçтарăнса пычёç, энё сасăсăр юрларăм. Тулса çитнё уйăх сирень şeçкисемпе выляса тăчё-тăчё те майёпен уçă чўречерен пырса уртăнчё, пёр авăк пўлёме кёме хăраса чётренсе тăнă хыççăн чўрече сакки çине сиксе ўкрё, вара, асăрхануллăн шуса, ман минтере çутатрё. Вăл мана çупăрларё, ачашларё, анчах энё унăн айшине те, çепёслёхне те туймарăм. Çак вăхăтра чўрече умёнче хуллен, асăрханса пусакан ура сасси илтёнсе кайрё. Энё пёр самант сывлама чарăнса итлерём. Ура сасси сывхарса-сывхарса пычё те, чўрече енелле тăсăлса ўсекен сирень турачё лăстăртатса силленчё. Энё, вырăн çинчен şeкленсе, пёр самант хытса тăтăм, унтан, чёрне вёççён утса, чўрече патне пытăм, шурă чаршава сирсе, пахчаналла тинкертём. Сирень тёмё айёнче Гена тăрать. Ёнтё уйăх та пахча хыçнелле шуса анчё, тухăща кăвак сăн çапрё, Гена çаплах сирень тёмми айёнче тăрать-ха. Аслăк айёнчи автан хайён хăрăлтирех сассипе хыттăн авăтса ярсан, вăл ыйхăран вăраннă çын нек шартах сикрё. «Гена!» – чутах кăшкăрса ямарăм энё. Акă вăл кантăк патнех пычё, аллинчи чечекне пичё çумне тытрё, унтан уçă кантăк витёр чўрече сакки çине хучё те пысăк утăмсемпе пахчаран тухса сұхалчё. Энё чечек сұххине алла илтём. Вёсем чёрё, нўрё. Энё вёсене асăрханса чёре çумне тытса чăмăртарăм, унтан кантăка хупрăм та, пите чечек сұххине хупласа, кёçех айă ыйхă ытамне кёрсе ўкрём.

(Нелли Петровская)

Хурав.

Сердце любит только раз...

Мне тоже хотелось запеть. Полная луна скользнула по ветвям и приблизилась к окну, зацепилась за раскрытую раму, ее светлые блики вздрогнули, качнулись, словно не решаясь заглянуть в комнату. Но вот она бесшумно

вспрыгнула на подоконник, осторожно продвинулась к моей подушке, осветила ее. Луна обнимала, ласкала меня, но я не чувствовала тепла. Вдруг под окном раздались негромкие шаги. Я прислушалась, затаив дыхание. Шаги становились все ближе, с шумом качнулась и хрустнула ветка сирени. Я осторожно поднялась, стараясь ступать как можно тише, подошла к окну, раздвинула краешек занавески. Под кустом сирени стоял Гена. Уже и луна скатилась за сад, восток окрасился в светло-серый цвет, а Гена все стоял под сиренью. На повети в сарае прокукарекал петух, и он вздрогнул, словно очнувшись. Мне захотелось окликнуть его, я едва сдержала себя. Вот он подошел к окну, приблизил букет к лицу, словно уткнулся в него, потом положил на подоконник и большими шагами вышел из сада. Я взяла тяжелые цветы в руки. Они были живые, влажные. Осторожно прижав их к груди, я закрыла окно, упала на кровать и тут же уснула.

(Нелли Петровская)

10. Ыйгу (ёҕ).

«Чăвашра вăрман та чăвашла кашлатъ...» темăпа сочинени-шухăшлав ҫырăр.

ТУПМАЛЛИ

Пётёмёшле аңлантарни.....	3
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2019-мĕш çул. 9-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	4
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2019-мĕш çул. 10-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	9
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2019-мĕш çул. 11-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	15
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2021-мĕш çул. 9-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	21
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2021-мĕш çул. 10-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	26
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2021-мĕш çул. 11-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	31
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2022-мĕш çул. 9-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	36
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2022-мĕш çул. 10-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	41
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2022-мĕш çул. 11-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	45
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2023-мĕш çул. 9-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	49
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2023-мĕш çул. 10-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	55
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2023-мĕш çул. 11-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	61
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2024-мĕш çул. 9-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	67
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2024-мĕш çул. 10-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	72
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2024-мĕш çул. 11-мĕш класс (чăваш шкулĕ).....	77
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2019-мĕш çул. 9-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	82
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2019-мĕш çул. 10-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	89

Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2019-мĕш çул. 11-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	96
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2021-мĕш çул. 9-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	104
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2021-мĕш çул. 10-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	109
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2021-мĕш çул. 11-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	114
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2022-мĕш çул. 9-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	119
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2022-мĕш çул. 10-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	123
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2022-мĕш çул. 11-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	127
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2023-мĕш çул. 9-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	131
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2023-мĕш çул. 10-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	136
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2023-мĕш çул. 11-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	141
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2024-мĕш çул. 9-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	146
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2024-мĕш çул. 10-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	151
Пётём тёнчере иртекен «Чăваш чĕлхи – тăван чĕлхе» олимпиада. 2024-мĕш çул. 11-мĕш класс (вырăс шкулĕ).....	156

Учебное издание

ВЛАДИМИРОВА Ольга Геннадиевна
ИВАНОВА Алена Михайловна

ХУРАВЁ МЁНЛЕ-ШИ?

КТО ЗНАЕТ ОТВЕТ?

**Материалы международной олимпиады школьников
по чувашскому языку и литературе**

Учебное пособие

В 3 книгах

Книга 3

Редактор *А.Н. Антонова*

Компьютерная верстка и правка *О.Г. Владимировой*

Согласно Закону № 436-ФЗ от 29 декабря 2010 года
данная продукция не подлежит маркировке

Подписано в печать 15.05.2024. Формат 60×84/16.
Бумага газетная. Печать офсетная. Гарнитура Таймс.
Усл. печ. л. 9,53. Уч-изд. л. 9,48.
Тираж 100 экз. Заказ № 571.

Чувашский государственный университет имени И.Н. Ульянова
Типография университета
428015 Чебоксары, Московский просп., 15